

ଉମେଶଚନ୍ଦ୍ର ପାଣିଗ୍ରାହୀ

ଅଭିଜିତ

ନିଉ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ସ୍କୋରସ୍ ଲିମିଟେଡ୍  
ବ୍ରହ୍ମପୁର-କଟକ

ପ୍ରକାଶକ  
ନଉ ଷ୍ଟୁଡେଣ୍ଟସ୍ ଷ୍ଟୋରସ୍ ଲିମିଟେଡ୍  
ବ୍ରହ୍ମପୁର - କଟକ

(ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ୧୯୪୯)  
ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ, ୧୯୫୮-  
ଏକଟଙ୍କା ଚାରିଅଣା

ମୁଦ୍ରାକର  
ଶ୍ରୀ ରାମଚାନ୍ଦୀ ପ୍ରିଣ୍ଟ ବି.ଏ.  
ନବଭାରତ ପ୍ରେସ  
କଟକ

ଉତ୍ସର୍ଗ

ଶ୍ରୀମତୀ ପଦ୍ମା ଦେବୀଙ୍କୁ

## ଏକ ଲେଖକଙ୍କ

ପଥପ୍ରାନ୍ତେ (୨ୟ ଫ)

ବେଦୁଇନ ଦେଶ

ଶୁଭ ଶୁଭ

ଏକର ଆମେରିକା

ପାଠୀ

ପ୍ରଶାନ୍ତ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଅଗାଧ

## ପ୍ରକାଶମୁଖୀ

ଭରଣ ରୋଧକ କଥା

ସ୍ବପ୍ନମୟ ସିଂହଳ

ଦୁର୍ଗମ ପଥେ

ହୃଷୀର ଶୀର୍ଷ

ଆପ୍ତିକ ସୀମାରେ

କଳାକଥା

ମା

ମୁଦ୍ରାପଥେ ଯାଇଛୁ ଗୁଲି

(ପଥପ୍ରାନ୍ତେର ୨ୟ ଫ)

ବଙ୍ଗଳା

ଅଧ୍ୟାପକ ଦେଶ

## ଆମ୍ଭ ପରିଚୟ

ଆଜି ‘ଅଭିଶପ୍ତ’ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଗୋଟିଏ ରୂପଧର ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଧନଉତ୍ସାର ଘୂର୍ଣ୍ଣ କରୁଥିବା ଏହାର ରଚନାରେ ଯେ ମୁଁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷୀ ହୋଇଛି, ଏହା ଯେପରି କେହି ନ ଭାବନ୍ତି । ଯାଯାବର ଜୀବନ ଭିତରେ ନାନା ପ୍ରକାର ପରିସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟ ଦେଇ ମୋତେ ଯିବାକୁ ପଡ଼େ । ସେହି ପରିସ୍ଥିତିର ଘୂର୍ଣ୍ଣିତାକରେ ପଡ଼ି ଯେଉଁ ଚିନ୍ତାଧାରା ମୋତେ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଛି—ତାହାର ଫଳ ଆଜି ଗଳ୍ପାକାରରେ ଏହି ବହି ଖଣ୍ଡିକରେ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇଛି । ଏହି କାହାଣୀ ଭିତରେ କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷ ବା ଅନୁଷ୍ଠାନ ବିଶେଷର ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । କାହାଣୀ ଗୁଡ଼ିକ ମୋର ଏକାନ୍ତ କଲ୍ପନା ପ୍ରସୂତ । ସୁତରାଂ ଏଥି ମଧ୍ୟରେ କେହି ଯେପରି ନିଜର ଛାୟା ନ ଦେଖନ୍ତି—ଆଶଙ୍କୁ ସାବଧାନ !

ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଏହି ଗଳ୍ପ ଗୁଡ଼ିକ ପୁସ୍ତକର ଆତ୍ମ-ପରିଚୟ ଦେବ ।

ବଡ଼ମୂଳ କେମ୍, “ସାତକୋଣିଆ”  
ଦଶପଲ୍ଲୀ, ୧୨, ଉପେନ୍ଦ୍ରବିହାରୀ, ୧୯୪୩.

ପ୍ରଚ୍ଛଦକାର

## ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ଶେଷ ହେବାର ଚୁରବର୍ତ୍ତମାନରେ ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଏହି ଗଳ୍ପ ଗୁଡ଼ିକ ସବୁ ମୋର ପ୍ରଥମ ଜୀବନର ଲେଖା । ସୁତରାଂ ଏହି ସଂସ୍କରଣରେ କେଉଁଠି କେମିତି ତିକ୍ତ କଲମ ଲୋଭବାକୁ ପଡ଼ିଛି । ଅଭିଶପ୍ତର ଦ୍ଵିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ, ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ପରି ପ୍ରିୟ ପାଠକ ପାଠିକାମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଆଦୃତ ହେବ ବୋଲି ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ଵାସ ।

ପ୍ରହରାଜ

## ସବୁହାରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ

ଗଭୀର ସ୍ବର୍ଗ !

ଗୋଟିଏ ସନ୍ଧ୍ୟା କୁଡ଼ିଆ ଭିତରେ କୁଟା ଶେଫ ଭିତରେ ଦୁଖିଆ ସୁଖଶୁଭ୍ର । ସନ୍ଧ୍ୟା କୁଡ଼ିଆର ସାମନାରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦିଆ କାଠ ମୁଣ୍ଡରେ ବେଶ୍ ଧୂଳିଟିଏ ହୋଇଛି—କେତେବେଳେ କେମିତି ଟିକିଏ ସବନ ବାଜି ଦସ୍ କର ଜଳି ଉଠି ପୁଣି ମଉଳା ଯାଉଛି ମରୁଣୀର ମାସର ଜାଡ଼ରେ । ଦୁଖିଆର ମୁଣ୍ଡ ଆଡ଼କୁ ଚାଉଁଶର ବଡ଼ ଧନୁଟାଏ, ଆଉ ତା ସାଖକୁ ଲଗି କେଇଟା ଚିଆଳ କାଣ୍ଡ । କୁଟା ଶେଫ ସାଖକୁ ଲଗି ତା ସାଥୀରେ ଶୋଇଛି ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ବାଉଁଶ ଠେଙ୍ଗା । କୁଡ଼ିଆ ସାମନାରୁ ନଦୀକୂଳ ଯାଏ ପାଗଲ ଧାନ ଖେତ । ବହୁତ୍ବରେ ଲେକାଳପୁରେ ତାର ଖାଉଦର ଦରଟି ଜନ୍ମ ଆଲୁଅରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଦେଖାଯାଉଥାଏ ଯୋବ୍ୟାଉଳିଆ ହୋଇ । ଧାନଖେତର ଗୁରୁପାଖରେ ସ୍ବୟଂ ପର ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠୁଥାଏ ଦନବନର ଶାମଳମା । ସେଇ ନିର୍ଦ୍ଦିନ ଦନବନ ଭିତରୁ ବିଲ୍ବଆଦଳ ବେଳେ ବେଳେ ‘ହୁଟକ-ହୋ’ କରି ବୋବାଲି ସ୍ଥାପନ ଜଣାଇ ଦିଅନ୍ତି—ସରବର୍ତ୍ତୀ ହୃଦୟର ଅଗମନ ଦାଢ଼ି । କେତେବେଳେ କେମିତି ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଚକ୍ରାନ୍ତାବିର୍ଯ୍ୟୋଦ ମଳ ଆକାଶର ବନ୍ଧ ଭିତରେ ଉଡ଼ି ଯାଆନ୍ତି ନିଶାଚର ପକ୍ଷୀଗଣ ତେଣା ହଲଇ । ଦୁଖିଆ ଉଦ୍‌ବିଧୁ

ହୋଇ ତା'ର କୁଟା-ଗେର ଉପରୁ ଉଠିବସେ ଠେଙ୍ଗାଟାକୁ ଧରି ।  
 ନିଆଁ ମୁଣ୍ଡା ଉପରେ ଛେଟ ଛେଟ କାଠିକୁଟା ଦି'ଟା ପକାଇ ଫୁ ଫୁ  
 କରି ଦି'ଥର ଫୁଲିଦିଏ । ଟିକିଏ ମୋଡ଼ ଭିଡ଼ ହୋଇ ଠେଙ୍ଗା ଧରି  
 ବାହାର ପଡ଼େ କୁଡ଼ିଆ ସାମନାକୁ । ପଥର ଚଟାଣଟା ଉପରେ  
 ଠେଙ୍ଗାଟା ଦି'ଥର ବାଡ଼େଇ ଦେଇ 'ହେଇରେ ହେଇ, ଗଲ-ଗଲ  
 ବୋଲି ଦି'ଥର କୁହାଟି ଦିଏ—ଆଉ ଦଣ୍ଡେ ଦଣ୍ଡିଏ ନଦୀକୂଳ  
 ବ୍ୟାପି ପାଗଲ ଧାନଖେତ ଉପରେ ତା'ର ନିର୍ଦ୍ଦିମେଷ ଦୃଷ୍ଟି ବୁଲଇ  
 ଆଣେ ।

ଏହିପରି ଭାବରେ କଟିଯାଏ ତାର ଶୀତଦିନିଆ କେତେ  
 ନିଃସଙ୍ଗ ରଜନୀ । ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେ ତା'ର ନିତଦିନିଆ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ  
 'ପଣତ ପହଞ୍ଚ'ରେ ନିମୁକ୍ତ । ଦଣ୍ଡିଏ ଦି'ଦଣ୍ଡି ଛୁଡ଼ିଦେଲେ ଦେଖା-  
 ଯାଏ ସେ ତା'ର ଠେଙ୍ଗାଟା ଧରି ବସିଥାଏ ନିଆଁ ମୁଣ୍ଡା ପାଖରେ  
 ହାତ ପାୟୁଳି ଦି'ଟା ନିଆଁ ଆଡ଼କୁ ଦେଖାଇ ଦେଇ । ତା'ର ସ୍ମୃତିର  
 ପରଦା ଉପରେ ଭାସିଯାଏ—ଅଜାତର କେତେ ବର୍ଷର ଦୁଃସହ  
 ଜୀବନ-ଶିବ, ଗୋଟିଏ ପରେ ଗୋଟିଏ ହୋଇ ଚଳିଯିବ ପରି—  
 ଏଇ କେଇ ସହର ସମୟ ଭିତରେ ।

ଅନେକ ଦିନ ଆଗର କଥା । ଦୁର୍ଗିଆ ସେତେବେଳେ ଲଗା  
 ଚିକି ଜାଣି ନ ଥାଏ । ଅକସ୍ମାତ୍ ଏକ ଧାସ ଗ୍ରାବଣର ରାତିରେ  
 ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀ ପାଗଲ ପରି ହୁଟି ବୁଲିଲା ଗାଁ ଭିତରେ ପଶି । ସୁଖଶୁଭ  
 ଗ୍ରାମଖଣ୍ଡିକ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ହାହାକାରମୟ ହୋଇଉଠିଲା ।  
 ସେତେବେଳକୁ ଆଉ ଉପାୟ ନାହିଁ—ଗା ବୁଝିପାଖରେ ପାଣିମାଡ଼  
 ଯାଇଛି । ଦୁର୍ଗିଆର ବାପ ଓ ମା ଦୁର୍ଗିଆକୁ ଧରି ଦର ବୁଲ ଉପରେ  
 ଯାଇ ବସିଲେ—ବର୍ଷାର ପ୍ରବଳ ଧାସପାତ ମଧ୍ୟରେ । ନିମେ ପାଣିର



ଭଜନ ଓ ସ୍ତୋତର ବେଗ ବଢ଼ି ଚାଲିଥାଏ । ଗାଁଟା ଯାକ ଖାଲି  
 ‘ନିର ହେ ରକ୍ଷା କର’ ଆଉ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମରେ ଭକ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥାଏ ।  
 ପ୍ରଭାତର ଆଲୋକ ଫୁଟି ନ ଦିଶୁଣୁ ଦୁଃଖିଆ ଘରର ଦୁର୍ବଳ ମାଟିକାନ୍ଥ  
 କେଇଟି ପ୍ରାଣର ଆଶା ଭରସା ଶୁଦ୍ଧ ଗୁଳିଟିକୁ ସ୍ତୋତମୁଖର  
 ଭସାଇଦେଇ ପାଣି ଭିତରେ ମିଳାଇ ଖସି ପଡ଼ିଲା । ଦୁଃଖିଆର ବାପ  
 ତାକୁ ତା’ ମା କୋଳରୁ ନେଇ ନିଜ ଗଳ୍ପ ଭିତରେ ଯାକ ଧରି ହାସ୍ତ  
 ହାସ୍ତ କରି ଉଠିଲା । ଏ ଭୟଙ୍କର ଦୃଶ୍ୟ ଓ ପ୍ରବଳ ବାରିପାତର  
 ଧକ୍କା ଦୁଃଖିଆର ମା’ ସହ୍ୟ କରିପାରିଲା ନାହିଁ । ହୃଦୟେ ଶ୍ରଦ୍ଧା  
 ହଠାତ୍ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ତାର—ସେ ମାଟି ଫିଙ୍ଗିଲା ପରି ଗୁଳିଫଳ  
 ଖସିପଡ଼ି ପ୍ରବଳ ବାରିସ୍ତୋତ ମଧ୍ୟରେ ଲାଗିଗଲା । ଦୁଃଖିଆର ବାପ  
 କାଠପାଲଟି ବସି ରହିଲା—ଦୁଃଖିଆକୁ ଆହୁର ଜୋରରେ ଭିଡ଼ିଧରି ।  
 ସେଇଦିନ ରାତିରେ ଗୁଳିଟି ଗୋଟିଏ ଗଛରେ ଲାଗି ଭାସି ଭାସି  
 କୁଳରେ ଲାଗିଲା । ବାପ ତା’ର ଆଖିରୁ ଲହ ପୋଛି ଦୁଃଖିଆକୁ  
 ଧରି ନିକଟସ୍ଥ ଗାଁକୁ ଯାଇ ତୋରଣୀ ଟିକିଏ ମାଗି ଦୁଃଖିଆକୁ  
 ପିଆଇଲା । ଦ’ ଟା ପ୍ରାଣ ବଞ୍ଚିଗଲା ।

ଯେତେବେଳେ ଦୁଃଖିଆର ବାପ ଆପଣା ଗାଁକୁ ଫେରି କୁଡ଼ିଆ  
 ତିଆରି ଦୁଃଖିଆକୁ ଘେନି ତା’ର ସ୍ୱପ୍ନର ତିଆରି କଲା—ସେତେ-  
 ବେଳେ ସେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ଦୁଃଖିଆକୁ ଗଛ ଭିତରେ ଭିଡ଼ିଧରି କହି-  
 ଥିଲା, ମୁଁ ଅଛୁରେ ତୋର ମୁଁ ଅଛି । ମୁଁ ଯେ ତୋର ବାପ ଆଉ  
 ମା ! ବଞ୍ଚିଥିଲେ ଭକ୍ତମାଗି ମଧ୍ୟ ତୋତେ ମଣିଷ କରିବ । ଦୁଃଖିଆ  
 ଆଖିର ପାଣି ଝରି ପଡ଼ିଥିଲା ଝରି ଝରି ହୋଇ ।

...ଏହିପରି ଭାବରେ କଟିଯାଏ ଦିନପରେ ଦିନ, ଦୀର୍ଘ ଯତ୍ନ

ବର୍ଷ ସୁଖ ଦୁଃଖର ଭିତର ଦେଇ । ସ୍ମୃତି ଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ମଉଳି  
ଆସେ ଟିକିଏ ଟିକିଏ କରି ।

ସେଇ ମାତୃହସ୍ତ ଶିଶୁଟି ଆଜି ପିତାଙ୍କ ଆଦର ଯନ୍ତ୍ର ଓ ସ୍ନେହ  
ପାଇଁ ବଡ଼ ହୋଇ ଉଠିଛି—ସେ ଆଜି ଯୁବକ । ଯୌବନ ସାଗରର  
ଉଦ୍‌ଗମ ତରଙ୍ଗ ଆଜି ତା'ର ବୁକୁ ଭିତରେ ବୋହି ଚାଲିଛି, କିନ୍ତୁ  
ତେବେ ମଧ୍ୟ ଯୌବନର ଶତ ଆନନ୍ଦର କଳା କୋଳାହଳ ମଧ୍ୟରେ  
ତେପରି ତା'ର ସ୍ମରଣୀୟା ମା'ର ସ୍ମୃତି ଗୁଡ଼ିକ ଜାଣି ଉଠେ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ  
ପାଇଁ—ତା'ର ଚିନ୍ତାଧାରାରେ । ଟିକିଏ ଦୁଃଖର ଆଘାତରେ  
ତା'ର ପ୍ରାଣ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ଉଠେ—ସେ ହୁଟି ଯିବାକୁ  
ଗୁଡ଼େ ତା'ର ମା'ର ସ୍ନେହମୟ କୋଳରେ ଟିକିଏ ସାନ୍ତ୍ବନା  
ପାଇବାକୁ ।

ରାତିରେ ସେ ସେଇ ପକ୍ଷକୁଡ଼ିଆଟି ଭିତରେ ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖେ—  
ତେପରି ଚାଲିଯାଇଛି ଏକ ନୂତନ ଅଜଣା ଦେଶକୁ—ତା'ର  
ମାଆର ସନ୍ଧାନ ପାଇଁ । ଚାଲିଛି ସେ ଏକମୁହାଁ ହୋଇ କେତେଦୂର  
ପଥ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧମ କରି । କେତେ ସୁନ୍ଦର ସେଇ ଦେଶଟା, କେତେ  
ମଧୁର ତା'ର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ଜନମାନବର ଦର୍ଶନ  
ନାହିଁ । କେବଳ ସେ ଏକାକୀ ଚାଲିଛି ଏକ ଅସୀମ ପଥରେ । ପଥ  
ମଧ୍ୟରେ ତେପରି ହଠାତ୍ କେହି ଆସି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୁଏ ତା'ର  
ସମ୍ମୁଖରେ । ସେ ପଚାରେ ବୁଝେ, ଯେ ସେ ହେଉଛନ୍ତି ସେଇ ଦେଶର  
ଦେବତା—ହର୍ଷକର୍ଷ !

ଦୁଃଖିଆ କାନ୍ଦ ପକାଇ କହେ, ହେ ଦେବତା, ମୋ  
ମା'କୁ ଥରେ ବୋଲି ଦେଖାଇ ଦିଅ । ମା'ର ସନ୍ଧାନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ

ମା'କୁ ମୁଁ ଚାହିଁ ପାରିଲି ନାହିଁ । କେବଳ ଥରେ ମାହ... । ତୁମେ ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠୁର କାହିଁକି ? କେତେଦୂରରୁ ମୁଁ ଧାଇଁ ଆସିଛି କେବଳ ଥରେ ମାହ ମୋ ମା'କୁ ଦେଖିବି ବୋଲି । ଶରୀର ମୋର ଶ୍ରାନ୍ତକ୍ଳାନ୍ତ ! ଥରେ ବୋଲି ଦେଖାଇଦିଅ ମା'କୁ ମୋର—ମୋ ମା କୋଳରେ ଥରେ ବୋଲି ବସିବାକୁ ଦିଅ ଦେବତା !—

ଦେବତା କଣ୍ଠରୁ ଚକ୍ରଗମ୍ଭୀର-ସ୍ଵରରେ ଉଠିବ ଆସେ, “ନାହିଁ, ନାହିଁ ସେ କଥା ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ, ବାବୁ ! ତମ ପାଇଁ ଏ ରାଜ୍ୟ ନୁହେଁ ।” ଦୁଃଖିଆ କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ଦେବତାର ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଯାଇ କହେ, ଜାଣେ, ଜାଣେ ଦେବତା— ସବୁଜାଣେ ! ତେବେ କୁହନ୍ତୁ, କାହିଁକି ମୋର ମାଆକୁ ତମେ ନେଇ ଆସିଲ ? ଯଦି ତମର ଆଇନରେ ଏଇଆ ଥିଲା, ତେବେ ମୋତେ ସେତେବେଳେ ଚଡ଼ କଲ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଆଜି ତାହା ହେଲେ କାହିଁକି ମା'ର ସ୍ନେହ ଆଦରର ସୁଖଗୁଡ଼ିକ ମୋର ଆଖି ଆଗରେ ନଗୁଡ଼ିବ ?

ପହଞ୍ଚିକିଆ ବିଲ୍‌ଆ ‘ହୁକେ-ହୋ’ କରି ଭାବି ଉଠେ । ସହସା ନିଦ ଭା'ର ଭାଙ୍ଗିଯାଏ । ସେ ‘ହୁଏ’ କରି ଠେଙ୍ଗାଟା ଦେହରେ ହାତ ପକାଏ । ଆଖି ଦି'ଟା ମଲି ମଲି କୁଣ୍ଡିଆ ଦୁଆର ମୁହଁର ନିଆଁ ମୁଣ୍ଡାଟାକୁ ଦି'ଥର ଫୁଲିଦେଇ, ହାତଦି'ଟା ଦେଖାଇ ବସିଯାଏ । ସ୍ଵପ୍ନର ନିଶା ସେତେବେଳେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାର କଟି ନ ଥାଏ । ଅତୀତ-ଭବିଷ୍ୟ ସବୁ କଥା ମନେ ପଡ଼ି ମନଟା ଭା'ର ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଉଠେ ।

ତା'ପରେ—

ସେଥର ହେଲା ଏକ ଭ୍ରାସଣ ତୋଫାନ ଆଉ ବନ୍ୟା । ତାର  
ଫଳରେ କେତେ ଘରଦ୍ୱାର ଯେ ଭାଙ୍ଗି ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା—କେତେ  
ଲୋକ ଆଉ କେତେ ଗୃହସାଳିତ ସବୁ ଯେ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ପୃଥିବୀ-  
ପୃଷ୍ଠରୁ ଲୁହଗଲେ ତା'ର କଳନା ନାହିଁ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ କେବଳ  
ହାହାକାର ଧ୍ୱନି । ଖାଦ୍ୟସାମଗ୍ରୀ ଯାହା ଥିଲା ସବୁ ବତାସ ଆଉ  
ବନ୍ୟାର ଦାଉରେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଇଛି । ଜନସେବା ଅନୁସ୍ଥାନ-  
ମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟରୁ କେନ୍ଦ୍ର ବା ଓଲଟ ଖାଇବାକୁ ପାଉଛି, ପୁଣି  
କାହାରି ଭାଗ୍ୟରେ ତା ବି ଯୁକ୍ତ ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ନିଜର  
ସସାରର କଥା ଭୁଲିଗଲେ ସତ୍ତ୍ୱେ—କେବଳ ଆପଣାକୁ ନେଇ  
ସତ୍ତ୍ୱେ ବ୍ୟସ୍ତ । ସମୟ ସେତେବେଳେ ଛୁଟି ଚାଲିଥାଏ—ଅସଂଖ୍ୟ  
ନରନାରୀଙ୍କର ଆତ୍ମନାଶ ଆଉ ଅଭିଶାପ ବୁକୁରେ ଧରି ମହାକାଳର  
ସ୍ରୋତ ମୁଣରେ ।

ନାହିଁକି ନିଶୀଥ ଅନ୍ତେ ପ୍ରଭାତର ଆଲୋକ ସ୍ପର୍ଶରେ ବାସସୁଅ  
ଦି'ଜଣ ଦି' ଆଡ଼କୁ ବାହାର ସଡ଼ନ୍ତି ମଜୁରୀ ପାଇଁ—କେନ୍ଦ୍ର  
ବଦାନ୍ୟ ଧୁଞ୍ଚିପଡ଼ି କୌଣସି କାମ ତାଙ୍କଠାରୁ କରାଇ ଯଦି କିଛି  
ଦିଅନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଅକ୍ଳାନ୍ତ ହାଡ଼ଭଙ୍ଗା ଖାଟଣୀର ଚିନିମୟରେ !  
କିନ୍ତୁ ହାୟ, ବୃଥା ହୋଇଯାଏ ସମସ୍ତ ଶ୍ରମ ତାଙ୍କର ! ତାଙ୍କର  
କଲ୍ଲନା ମନ ଭିତରେହିଁ ମିଳାଇ ଯାଏ ! ସେମାନେ ଯେ ସବ-  
ହୁଏ ! ତାଙ୍କଠାରୁ କାମ ନେବ କିଏ ?

ଆପଣା ଜୀବନର ମାୟା ନିକଟରେ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ମୁଖ ଯେ  
କେତେ ଟିକିଏ ଭାବି ଠିକ୍ କରା ଦାୟ !

ଏକ ଅନ୍ଧକାର ରାତିରେ ଦୁଃଖିଆ ତା'ର ସ୍ନେହମୟ ପିତାକୁ ଏକାକୀ ନିଃସହାୟତାରେ ଛାଡ଼ି କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ସମସ୍ତ ବନ୍ଧନ ଛୁଟି କରୁ ଗୁଲିଗଲି ହୁରକୁ—ଅନ୍ୟ ଏକ ଗ୍ରାମକୁ । ସେହିଗାଆଁର ଗଉଡ଼ିଆ ଘରେ କେବଳ ଖାଇବା ପିଇବାର ବନିମୟେ ଏକ ବଡ଼ା ମୂଲିଆର କାମ ଯାଇଲା—ଠିକ୍ ଅର୍ଥକାର ନୀତିଦାୟ ସହ ।

ସେଇଦିନୁ ଶୀତଦିନର ସମସ୍ତ ରାତି ଧାନଖେତ ଜଗିବା ତା'ର ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେଥର ଧାନ ଫସଲ ଭଲ ହୋଇଥାଏ, ଆଉ ଖେତ ମଝିରୁ ଧାନ ବି ଚୋରି ହେଉଥାଏ ଖୁବ୍ । ସେଥିପାଇଁ ଗଉଡ଼ିଆଙ୍କର ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଥାଏ ଯେ ଯଦି ତାଙ୍କ ଖେତରୁ ଧାନ ଚୋରି ଯାଏ ତାହା ହେଲେ ଦୁଃଖିଆର ପିଠି ଜାଣିବ କି ତାଙ୍କର ବେତ ଜାଣିବ ।

ସକଳୁଥାଅଛି ଭିତରେ ଶୋଇ ଶୋଇ ତା'ର ପୂର୍ବ ଘଟଣା ଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ କରି ତା'ର ମନ ଆଗରେ ଖେଳିଉଠେ । ଶୋଇ, ଅଭିମାନ ଆଉ ଦୁଃଖରେ ସେ ନିଜେ ନା ଜି କାନ୍ଦିଉଠେ । ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ ତା'ର ଯୁଗାର୍ତ୍ତ ଶୋକାତୁର, ଅସହାୟ ପିତାକୁ । କେତେ ନିଃସହାୟତାରେ ସେ ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଆସିଛି,—ଯେ ଦିନେ ତା'କୁ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମ ଭିତର ଦେଇ ବଞ୍ଚାଇ ମଣିଷ କରି ଆଣିଥିଲା । ଆଜି ସେ ଯୁବକ ପୁଣି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିକଟରେ ନିଜର ଜୀବନକୁ ବଢ଼ି କରି ଦେଖିଛି ।

ଏହି ସବୁ ଭିନ୍ନ ଚିନ୍ତାରେ ତା'ର ନିଦ ହୁଏ ନାହିଁ । ରାତିରେ ଗଭୀର ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଯେତେବେଳେ ସମସ୍ତେ ନିଦ୍ରା, ଦୁଃଖିଆ ସେତେବେଳେ ଗ୍ରାମ ପ୍ରାନ୍ତରର ସବୁ କୁଡ଼ିଆ ଭିତରେ କୁଟା-ଶେସ

ଉପରେ ଭୂ-ଭବିଷ୍ୟତ-ବର୍ତ୍ତମାନ ଚିନ୍ତାରେ ମଗ୍ନ । ନଦ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଶାନ୍ତ ପାଏନାହିଁ—ତାହାର ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଦେଖେ ସେହି... ।

ସେତେବେଳେ ଦଶମୀର ଜହ୍ନ ବୁଡ଼ି ଯାଇଥାଏ । ଧୀରେ ଧୀରେ ଅନ୍ଧକାର ଘନେଇ ଆସୁଥାଏ । ହଠାତ୍ ଦୂରରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପଡ଼େ ତା'ର—ଦେଶେ, ସେଇ ଛୁପିଛୁପି କିଆ ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଦର୍ଢ଼ି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଛୟା ଧାନ ଖେତ ଭିତରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଦୂରକୁ ଗୁଲି ଯାଉଛନ୍ତି । ଅପଲକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ଗୁହଁ ରହେ ତାଙ୍କର ଟାଡ଼କୁ—ଲକ୍ଷ୍ୟ କରେ ତାଙ୍କର ଗତିବିଧିକୁ । ପ୍ରଥମେ ଭାବେ, କେହି ହୁଏତ ଆଗ ଗାଁକୁ ଯାଉଛନ୍ତି ବଲ ଗଘାର ଗସ୍ତା ଦେଇ । କିନ୍ତୁ ସେ ଆରଣ୍ୟ ତା'ର ଗୁଲିଯାଏ, ଯେତେବେଳେ ସେ ଦେଶେ ସେଇ ଛୟାମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଢ଼ି ଫୁସ୍ ଫାସ୍ କଥାବାଣି ହେଉଛନ୍ତି ଓ ଧାନକ୍ଷେତ ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ଦେହଜନକ ଗତିବିଧି କରୁଛନ୍ତି । ପୁଣି କେତେବେଳେ କେମିତି ଶସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ଶବ୍ଦ ଶୁଣୁଛି ।

କଥା କ'ଣ ? ଏହି ରହସ୍ୟମୟ ବ୍ୟାପାର ଦେଖିବା ପାଇଁ ଦୁର୍ଘଟା ଠେଙ୍ଗାଟାକୁ ଶକ୍ତ କରି ହାତ ମୁଠା ଭିତରେ ଧରି କୁଡ଼ିଆ ଭିତରୁ ବାହାର ଗୋଟାଏ ବଲ ହୁଡ଼ ତଳେ ରଖିଗଲା । ଦେଖିଲା ସେହି ଛୟା ମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଢ଼ି ନମେ ନମେ ତାହାର ଅଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଉଛନ୍ତି, ଆଉ ମଝିରେ ପାଗଲ ଧାନଶିଖ ଗୁଡ଼ିକ କାଟି ବୋଟ ଭିତରେ ଭର୍ତ୍ତି କରୁଛନ୍ତି । ଦୁର୍ଘଟାର ଆଉ ବସି ରହିବାର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ରହିଲା ନାହିଁ—ଠେଙ୍ଗାଟା ମୁଣ୍ଡ ଉପରକୁ ଉଠାଇ ଧାଇଁଗଲା ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ । ମାତ୍ର ମଝିବାଟରେ ଧକ୍କା ଖାଇଲା ପରି ଗମକ ଛିଡ଼ା ହୋଇଗଲା—ମୁହଁରୁ ତାହାର ବାହାର ଆସିଲା,—ଏ,

ଏ ଯେ ମୋର ବାବା । ଦେହଟା ଯାକ ତା'ର ବରଡ଼ା ପତ୍ର ପରି  
ଥରି ଉଠେ,—ଠେଙ୍ଗାଟା ହାତରୁ ଖସି ପଡ଼େ ।

ଥରେ ଭାବେ—ଫେରିଯିବ ସେ । ନା, ତାହା ଯେ ହୋଇ  
ପାରିବ ନାହିଁ, ସେ ଯେ ତା'ର ମୁନିବର ଲୁଣ ଖାଇଛି । ଏପରି  
ବିଶ୍ୱାସପାତକତା କରିବ କିପରି ? ଠେଙ୍ଗାଟା ଭୁଲ୍ ଉପରୁ ଉଠାଇ  
ଶକ୍ତ କରି ପୁଣି ଧରେ, ଆଗକୁ ବଢ଼ି ଚାଲିଯାଏ—ସେମାନଙ୍କ  
ଆଗରେ ଚାଟ ଆଗୁଲି ଛୁଡ଼ାହୁଏ ।

ବାପ ପୁଅର ଦୃଷ୍ଟି କ୍ଷଣକ ପାଇଁ ଏକ ହୋଇଯାଏ—ଦିନିକି  
ଆଖିରୁ ଝରିପଡ଼େ ଶ୍ରାବଣର ଧାର । କାହାର ପାଟିରୁ କଥା  
ବାହାରେ ନାହିଁ—ମାରବତାର ଗନ୍ଧକୁ ବିସ୍ମୟ କରେ ।

ଦୁଖିଆର ବାପ ମୁଣ୍ଡର ବୋହେ ଆଉ ହାତର ଦାଆ ବଳ  
ଭିତରକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ ଚିତ୍କାର କରି କାନ୍ଦ ଉଠେ—ଆଉ  
ଦୁଖିଆକୁ ତା'ର ସ୍ଥତି ଭିତରେ ଭିତଧରେ ଶିରବହୁଳ କମ୍ପମାନ  
ଦୁବଳ ହାତ ଦୁଇଟିରେ । ଦୁଖିଆ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ହୋଇ କାନ୍ଦ ଉଠେ—  
ବାବା !—

...ହଁ, ହଁ,—ମୁହଁରେ, ତୋର ବାପ ମୁଁ । ଚୋରକରି-  
ବାକୁ ଆସିଥିଲି—ନିଜର କାଙ୍ଗାଳ ସେଇ ପାଇଁ ଦି'ମୁଠା ଯୋଗାଡ଼  
କରିବାକୁ—ଧରା ପଡ଼ିଛି ପୁଣି ନିଜର ପୁଅ ପାଖରେ । ଅସମାନ-  
ଠାରୁ ମୋର ଅନନ୍ଦ ନବଶିରେ ଅଛି ! ହସିନାଥକୁ ମୁଣି ଯେ  
ମୋର ସ୍ଥତି ଭିତରେ ଫେରି ପାଇଛି । ଚାଲ, ଚାଲ ବାବା—  
ଆମକୁ ନେଇ ଚାଲି ତୋର ଖାଉଣି ପାଖକୁ, ଗୋର ବୋଲି

ପୋଲିଶ ହାତରେ ଧରିଲ ଦେ... ! ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ହେବ  
 ସେଇ ଜେଲ ଭିତରେ—ଦୁଇଠଳି ଦୁଇମୁଠା ଖାଇବାକୁ ପାଇବୁ  
 — ତୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଶେଷ ହେବ ସେଇଠି... ! ଗୁଲ, ଗୁଲ  
 ବାବା... ! ବୁଢ଼ା ଅଜ କହୁପାରେ ନାହିଁ ; ଥର ଥର ବସି ପଡ଼େ  
 ବିଲର ସେଇ କାକର ଭିଜା ହୁଡ଼ ଉପରେ । ଦୁଖିଆର ଠେଙ୍ଗା  
 ଶ୍ରେକ ମଧ୍ୟ ଥର ଥର ଖସି ପଡ଼େ ତାହାର ପାଖରେ ।

ଦୁଖିଆ ନିବାକୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଛୁଡ଼ା ହୋଇ ରହେ—  
 ଉପରକୁ ଚାହିଁ । ଆଖି ବୁଜି ପୁଣି ଥରେ ଦେଖିଯାଏ ତା'ର  
 ଅଜ୍ଞତ ଜୀବନର ଘଟଣାବଳି ।

ଏତିକିବେଳେ ପହଞ୍ଚିକିଆ ବିଲୁଆ ପୁଣି ବୋବାଳି ଲାଗେ—  
 “ହୁକୋ-ହୋ, — ହୁକୋ-ହୋ... !”

---



## ବରପଲ୍ଲ

ଠିକ୍ ପାହାଡ଼ ତଳରେ, ଶ୍ୟାମଳ ବନାନର ଅନ୍ତରାଳରେ—  
 ଯନ୍ତ୍ରା ହାସ୍ ପାତାଳ ‘ଇଟ୍ଟକ ସେନିଟୋରିୟମ୍ ।’ ବହାର ଓଡ଼ିଶା  
 ସରକାର ବହୁତ ଭାବିଚିନ୍ତି ସତ୍ୟ ଜଗତର ଅନ୍ତରାଳରେ ଏହି ଓର୍ଗଂ  
 ଓ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ଦେଶରେ ତାଙ୍କର ଦାନ ଟିକକ ଦେଇଛନ୍ତି—ସେଗ  
 ଜଗତର ଚରମ ଶାସ୍ତିରେ ପ୍ରସାଦିତ ନିରାଶ୍ର ପ୍ରାଣ ନିମନ୍ତେ । ଗୁରୁ  
 ପାଶରେ ବଣ—ଆଉ ପାହାଡ଼, କେବଳ ପ୍ରକୃତିର ବିଶିଷ୍ଟ  
 ଶ୍ୟାମଳମାରେ ଶ୍ୟାମଳାୟମାନ । ପାଶରେ ଇଉକ୍ୟାଲିପ୍ଟାସ୍ ଗଛ  
 ଉପରୁ ଯେତେବେଳେ କାହ୍ନା ଚଢ଼େଇଟିଏ ଡାକି ଉଠେ—ସେଗାଁ  
 ପ୍ରକୃତିସ୍ଥ ହୋଇ ଝରକା ଦେଇ ବାହାରକୁ ଗୁହେଁ, ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ  
 ତା’ର ଦୃଷ୍ଟିପଥରେ ଏକ ସବୁଜ ଲହରୀ ଖେଳିଯାଏ । ସେଗାଁ  
 କ୍ଷଣିକ ସାନ୍ନ୍ୟାସୀ ପାଏ—ପୁଣି ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେଗର ଦାରୁଣ  
 ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ତା’ର ମୁହଁରେ ଏକ ବିକୃତ ଭଙ୍ଗୀ ଖେଳିଉଠେ—  
 ତା’ର ସେ ସବୁଜ ଲହରୀଟିକ ଏକ ଦାରୁଣ ସାହାରାର ବନ୍ଧରେ  
 ଲିଭିଯାଏ । ଆଖି ଦୁଇଟି ତାର ଏକ ଅନାଗତ ଆଶଙ୍କାରେ ସଜଳ  
 ହୋଇ ଉଠେ ।

ଖଣ୍ଡଦିନ । ବେଳ ବାରଟା ସଞ୍ଜ ହୋଇ ଯାଇଥାଏ ।  
 ବାହାରେ ସେତେବେଳେ ଝଞ୍ଜା-ସବନ ତା’ର ପ୍ରଳୟ ନୃତ୍ୟର

ଛନ୍ଦରେ ନାହିଁ ନାହିଁ ଚାଲି ଯାଉଥାଏ । ମଧ୍ୟାହ୍ନ ପଥ୍ୟ ଖାଇସାରି  
 ଅନେକ ରୋଗୀ ଏକ ଅଜଣା ମାଦକତାର ଆବେଶରେ ଆଖିବୁଜି  
 ଆସୁଥାନ୍ତି । ପ୍ରଣବ ତା'ର ଓଁକାରରେ ଶୋଇଛି ପ୍ରତିଦିନର ଚର-  
 ଆକାଂକ୍ଷିତ ପରି । ଅଜକୁ ପ୍ରାୟ ଦି'ବର୍ଷ ହେବ ସେ ଏହି  
 ହାସ୍ୟପାତାଳରେ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଛି । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନର କେତେ  
 ହା-ହତାଶମୟ ବ୍ୟର୍ଥ ଆଶା ଓଢ଼ି କେତେ ରୋଗୀ ଆସିଛନ୍ତି—  
 ଆଉ କେତେ ରୋଗୀ ଆଶେଶ୍ୟ ଲଭି କରି ଚରଆକାଂକ୍ଷିତ ପ୍ରିୟ-  
 ଜନଙ୍କ ମଧୁର ପରଶ ପାଇବା ପାଇଁ ଛୁଟି ପାଇଛନ୍ତି—ପରୀକ୍ଷା  
 ପରି ।...ପ୍ରଣବ କିନ୍ତୁ ତା'ର ଓଁକାରରେ ସବୁଠାରୁ ପୁରୁଣା—ସବୁ  
 ସୁଖର ଆଶା ତା'ର ମଉଳି ଯାଇଛି, ପୋକକଟା ଦରପୁଟା ବଣି-  
 ମାଳତୀ ଫୁଲଟି ପରି । ପ୍ରଣବର ଆଖିରେ ତନ୍ମୟ ପଲକ ନାହିଁ—  
 ଦୁନିଆଯାକର ବିଷିତ୍ର ଚିନ୍ତାସବୁ ମାନସପଥରେ ଖେଳିଉଠି  
 ବୁକୁଡ଼ିଲେ ତା'ର ଚରାଟ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱମାଳାର ନର୍ତ୍ତନ ଖେଳାଉଥାଏ ।  
 କାନ୍ଥର ଟଙ୍ଗା ହୋଇଥିବା ଦୂର ଟକ୍-ଟକ୍ ଶବ୍ଦ ସାଥୀରେ  
 ନିଜର ହୃଦ୍‌ପିଣ୍ଡର ସ୍ପନ୍ଦନ ମିଳାଇ ଦେଖେ—ବେଳେ ବେଳେ  
 ନିଜ ଦେହରେ ନିଜେ ହାତ ପକାଇ ଶରୀରର ଉତ୍ସୁକ ଅନୁଭବ  
 କରେ,—ଆଉ କେବଳ ଆଖିବୁଜି ପଡ଼ିଥାଏ—କାହାର ଆଡ଼କୁ  
 ଚାହିଁ ନାହିଁ ।...ଠିକ୍ ଏହିପରିଭାବରେ ଦିନ ପରେ ଦିନ, ରାତି  
 ପରେ ରାତି, ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ହୋଇ ସୃଷ୍ଟିଚକ୍ରର ଦୂର୍ଲ୍ଲଭପଥରେ  
 ଯାନ୍ତି ହୁଏ । ଭିକ୍ଷିଂଷାଲ ସ୍ୱେଦେ ସେ ମନେ ମନେ ଅଙ୍ଗତ ସ୍ୱାଦ-  
 ଚଣ୍ଡାରର କଣ୍ଠପିଟାଇ ଭାବେ ଅନେକ କଥା...ତା'ର ଅଜାଣତରେ  
 ହୁଏତ ପଞ୍ଜରୀ ହାତ ଦି'ଶୁଣି ଦୋହଲଇ ବାହାରପଡ଼େ ଏକ ତପ୍ତ  
 ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସର ଡେଇଁ । କାହାର ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ ଦିଏ ନାହିଁ  
 ସେ । ରୋଗୀ, ରୋଗୀ ପରିଜନଙ୍କ ଗହଳରେ ହାସ୍ୟପାତାଳ ଯେତେ—

ବେଳେ ଚଞ୍ଚଳ ଓ ମୁଖର ହୋଇ ଉଠେ... ପ୍ରିୟଜନଙ୍କର ଆଶ୍ଵାସବାଣୀ ପାଇ ହୃତାଶ ରୋଗୀର ପ୍ରାଣରେ ମଧ୍ୟ ଆଶାର ଶୀତ ଘାସଶିଖା ଜଳିଉଠେ । ପ୍ରଣବ ହୁଏତ ନିଜର ଖିଆଲରେ ନିଜେ ଟିକିଏ ହସେ, ପୁଣି କର ଲେଉଟାଇ ଶୁଏ । ଅସ୍ତ୍ରୀୟ ସ୍ଵଜନଙ୍କ ସାଖରୁ ବହୁ ଦୂରରେ ଆସି ସେ ପଡ଼ିଅଛି ଏହି ଦୂରନ୍ତ ଓଷଂ ଓ ମୁଣ୍ଡାଙ୍କ ଦେଶରେ । ତାର ଦୁଃଖରେ ସମବେଦନାର ସୁରରେ ‘ଆହା’ କରିବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ କେହି ନାହିଁ—ଏଠାରେ । କେବଳ ନର୍ସର ଉଦାସୀନ ସେବା ତା’ ନିକଟରେ ପରମ ପ୍ରୀତିକର ଦୋଲି ମନେ ହୁଏ ।

ଆଜିକୁ ତିନିଦିନ ହେଲା ପ୍ରଣବର ବେରାମ ଟିକିଏ ବଢ଼ି-ଉଠିଛି । କାଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମେଞ୍ଚା ମେଞ୍ଚା କାଳିଆ ରକ୍ତ ପଡ଼ିବା ଦେଖି ପ୍ରଣବ ଟିକିଏ ଭରିଯାଇଛି । ତାଙ୍କର ଯେତେବେଳେ ଦେଖି ଯାଉଛନ୍ତି । ନର୍ସର ଭୂତପ୍ରଦ କରୁଣ ଗୁହାଣୀ, ତାଙ୍କର ମ୍ଳାନମୁଖ ଦେଖି ପ୍ରଣବ ବୁଝିପାରିଛି ଯେ ତା’ର ଜୀବନ-ଧଥ ଓ ପାଥେୟ ଦୁଇଟିଯାକ ଏକାବେଳେକେ ଶେଷ ହୋଇ ଆସିଛି । ଶ୍ଵାସ ନେବାକୁ ମଧ୍ୟ କଷ୍ଟ ହେଉଛି ଆଜି,— ଆଖି ଦୁଇଟା ଧୀରେ ଧୀରେ ନିଷ୍ପତ୍ତ ହୋଇଉଠୁଛି । ...ପଲକ ତଳ ଯେ ବେଳକୁବେଳ ଶୁଷ୍କ ହୋଇଆସୁଛି ।

ଅନେକ ବିନୟ କରି କାଲି ସନ୍ଧ୍ୟା ପରେ ଟୋଟିଏ ନର୍ସ ନିକଟରୁ ପ୍ରଣବ ଶାନ୍ତି କାଗଜ ଓ ସେନ୍ସିଲର ଗୋଟାଏ କାରିଥିଲା । ତା’ର ମରମ ସାଥୀ, ପ୍ରାଣର ପ୍ରଣୟିନୀ ଉଷା ନିକଟକୁ ଯିବା ଗୋଟିଏ ମଧ୍ୟ ଲେଖି ରଖିଛି । ଏଦେବନ ଯାହା ତା’ର ଅନ୍ତରର ଗଭୀର ପ୍ରତିଦଶରେ ଏକ ବିରାଟ ଆସନ ମାଡ଼ି ବସିଥିଲା, ଆଜି ତାହାହିଁ

ବ୍ୟକ୍ତ ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠିଛି ସାଦା କାଗଜ ଉପରେ ସେନସିଲର  
କଳାଗାରର ବଙ୍କିମ ଛନ୍ଦରେ । କିପରି ଭାବରେ ଏହି ଚିଠିଟି ସେ  
ପଠାଇବ ଉଷା ନିକଟକୁ କାଲି ସାଗୁରାତି ଉଦ୍ଦାଗର ରହି ତାହାରି  
ଚିନ୍ତା କେବଳ କରିଛି ।

ଧୀରେ ଧୀରେ ତକିଆ ଢଳୁ ଚିଠିଟି ବାହାର କରି ପୁଣି ସେ  
ପଢ଼ିଗଲା ଅରେ—

ଇଟ୍ଟକି ସେନିଟୋରିୟାମ୍

( ରାସ୍ତ )

ତା ୭୮୪୦

ହୃଦୟସ୍ଥାନା ଉଷା ମୋର,

ନିତି ଭାବେ ତୁମ କଣ୍ଠକ ଚିଠି ଲେଖିବି—କାରଣ, ବୁଝି-  
ପାରିଛି ଜୀବନଦାସ ମୋର ଧୀରେ ଧୀରେ ନିଭି ଆସୁଛି... କାଲିଠୁ  
ଶରୀର ବଡ଼ ଶରୀର ଲାଗୁଛି । ତାକୁରମାନଙ୍କ ଉଦାସ ଦୃଷ୍ଟି, ନର୍ସର  
ସତର୍କ ପ୍ରଶ୍ନ ତପ୍ତରତା ଦେଖି ବୁଝିପାରିଛି ସେ ଏଇ ଦୁଇ ଚୁରିଦିନ :  
ମଧ୍ୟରେ ମୋର ଏହି ଦେହ-ପିଞ୍ଜରର ପ୍ରାଣ-ପକ୍ଷୀ ଉଡ଼ି ଚାଲିଯିବ ।  
ଅନେକ କଷ୍ଟର ଅନୁନୟନ କରି ଏହି କାଗଜଖଣ୍ଡିକ  
ଆଣିଛି । ତୁମରି ନିକଟରେ ମୋର ଅନ୍ତରର ଅନ୍ତମ ଭାଷା ଜଣାଇ  
ନ ପାରିଲେ ମରଣ ପରେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଶାନ୍ତି ପାଇପାରିବି ନାହିଁ ।  
ଅନେକ ଚିଠି ତୁମକୁ ଲେଖିଛି ଉଷା ! — ବ୍ୟାକୁଳ ନୟନର  
ଅଶ୍ରୁଜଳରେ ସେ ସବୁ ଭଜି ଛୁଡ଼ିଯାଇଛି, ତେବେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କରେ  
ଦିଆ ହୋଇନି । ଆଜି ମୋର ମନ-ମୁକୁର ସମ୍ମୁଖରେ ଅତୀତର  
ସମସ୍ତ ଛବି ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ଉଠୁଛି । ମନେ ଅଛି, ଏକ ଶରତର

ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଶେଫାଳିର ମାଳା ଗୁଡ଼ି ନେଇ ପାଇଥିଲା — ତୁମର କବରୀରେ ବାନ୍ଧ ଦେବି ଦେବାଲି, ଶେଫାଳି ଫୁଲ ତୁମର କେତେ ଆଦରର ବସ୍ତୁ ନ ଥିଲା ! ଟିକିଏ ସୁବିଧା ପାଇଲେ ସବୁ କୁଟି ଆସୁଥିଲା ଆମ ବସାକୁ — ମୋର ଦ୍ଵାଦଶର ଟାଣି ନେଇ ଯାଉଥିଲା ଶେଫାଳି ଗଛ ତଳକୁ ଆଉ ଠିକ୍ ମୋର କୋଳକୁ ଲାଗି ବସି ପଡୁଥିଲା ସକା ବେଦା ଉପରେ ! ମାତ୍ର ସେ ଦିନ, — ସେହି ବର୍ଷା ଧୌଳ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-ଉଦ୍ଭାସିତ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ତୁମର କବରୀରେ ଫୁଲର ମାଳା ଦେବାକୁ ଯାଉଛି, ହଠାତ୍ ତମର ପିତାଙ୍କର ନିର୍ମମ ବାଣୀ ଭାସି ଆସିଲା... ଯାହା ଶୁଣି ତମର ସୁନ୍ଦର ମୁହଁଟି ଲଜ୍ଜାରେ ଲାଲ ହୋଇଗଲା — ମୁଁ ପାଞ୍ଚପାଦ ପଛକୁ ଦୃଷ୍ଟିଗଲି । ଫୁଲରମାଳା ମୋର ଦ୍ଵାଦଶର ରହିଗଲା ପ୍ରେମ ପ୍ରତିମାର ପୂଜାରେ ଲାଗି ପାରିଲା ନାହିଁ ।...

ତମର ପିତାଙ୍କର ମୁହଁରେ ସେହି କର୍କଶ ଓ ଅସୁନ୍ଦର କଥା ଶୁଣି ମୁଁ କ'ଣ କରିବି କିଛି ଠିକ୍ କରି ପାରିଲି ନାହିଁ । ତା'ପରେ କେତେଦିନ ବିତଗଲା — ତମର ମୁହଁରୁ କଥା ଦି'ପଦ ଶୁଣିବି ଏହି ଆଶାକୁ 'ହତାଶ ପ୍ରାଣର ସମ୍ବଳରୂପେ ରଖି ପ୍ରଜାଣ୍ଡରେ ଦିନ କଟାଇଲି । ତୁମ ସାଥରେ ଦେଖା ବା କଥା ହେବାର କୌଣସି ସୁଯୋଗ ବା ସୁବିଧା ଖୋଜି ପାଇଲି ନାହିଁ । ତା'ପରେ ଦିନେ ଭୋରରେ ତମେ ତମ ସାନ ଭାଇ ବରୁ ସାଥରେ ଚନ୍ଦ୍ରଗର୍ଭର ବେଲାଭୂମିରେ ଶାମୁକା ଗୋଟାଉଥିଲ — ସେଇ ଅବସରରେ ମୁଁ ଧାଇଁ ଯାଇଥିଲି ତମ ନିକଟକୁ — ସେ ଦିନ ମଧ୍ୟ ମୋର ଦ୍ଵାଦଶରେ ଥିଲା ରଜନୀଗନ୍ଧାର ଗୁଚ୍ଛ — ସେ ଦିନ ନିଜେ ତମେ ମୋର ଦ୍ଵାଦଶ ପୁଲର ଗୁଚ୍ଛଟି ନେଇ ଖୋସି ଦେଇଥିଲ ତମର ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ତ ଦଳକୃଷ୍ଣ କବରୀରେ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ତମର ଦ୍ଵାଦଶ ଦୁଇଟି ଆଣି

ମୋର ଚର-ପିପାସିତ ଅଧରତଳେ ସ୍ପର୍ଶ କରାଇଥିଲି ସେତେବେଳେ ତମେ ମୋର ବୁକୁଡ଼ିତରେ ମୁହଁ ଲଗାଇ ଅଶ୍ରୁନିର୍ଦ୍ଦରରେ ବୁକୁ ମୋର ଭିଜାଇ ଦେଇଥିଲ ! ସେଦିନ ମୋର କୌଣସି ପ୍ରଶ୍ନର ଦରକାର ହୋଇ ନ ଥିଲା । ତମର ରଜନୀଗନ୍ଧା-ମଣ୍ଡିତ କବରୀ ଆଉ ଆଖିପତା ତଳର ଅଶ୍ରୁବନ୍ଧୁ, ସେଇଥିରେ ମୁଁ ମୋର ସମସ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନର ସୁଚରବଚିତ ଉତ୍ତର ପାଇ ପାରିଥିଲି ।

ତୁମର ପିତାଙ୍କୁ ଅନେକ ବୁଝାଇଛି । ସମାଜର ବ୍ୟଥା ଓ ନିୟମ ଦେଖାଇ ସେ ମୋର ସବୁଯାକ ଯୁକ୍ତି କାଟିଦେଲେ — ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ମୋର କୌଣସି ଯୁକ୍ତି ମୁଣ୍ଡଟେକି ଛୁଡ଼ା ହୋଇ ପାରିଲାନି । ଅଜି ଦାଦା ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ହେଲା, — ମୋର ସେହି ଝାଉଁ ବଣ ଭିତର ‘ନଦନ-ନିଳୟ’ଟିକୁ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଆସିଛି । ଅନେକ ପ୍ରକାର ଚେଷ୍ଟା କରିଛି ତୁମକୁ ଭୁଲିଯିବାକୁ ଉଚ୍ଚା, — କିନ୍ତୁ କାହୁଁକି, ଜାଣି ନାହିଁ ଜୀବନର ଧୂର-ଧୂର ମରୁସଥରେ ନିବାସିନୀରୁଣ ଜୀବନ-ପ୍ରାପ୍ତର ଶେଷ ଶିଖା ନିକଟରେ ମଧ୍ୟ ତୁମର ଛବି ଯଦୃଶପାରୁଛି — ଭୁଲି ପାରିଲି ନାହିଁ... ଜୀବନର ଏ ସମସ୍ତ ଚେଷ୍ଟା ବ୍ୟର୍ଥ ହେଲା । ଏ ଶରୀର ଯନ୍ତ୍ରର ସବୁ କଳକର୍କା ଯେପରି ବଗିଚି ଯାଇଛି । ଟାଟା କୋମ୍ପାନୀର କାରଖାନା କାମ, ନିଆଁର ଗରମ ଆଉ ଚିମିନର ଧୂଆଁ ମୋ ସୁକୁମାର ଶରୀରରେ ଆଦର୍ଶ ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲା ନାହିଁ... ସୁଯୋଗ ସର ଅନେକ ପ୍ରକାର ରୋଗ ଚକ୍ଷୁ ଆସି ଆଶ୍ରୟ ଦେଇଛି ! ରଜା ! ଅଜି ତମର ବରଦ୍ଧ ଆଉ ତମର ଚିନ୍ତା ମୋର ଚାଲିଆସି ଖେଳି ବୁଲୁଛି । ମୁଁ ଜଣେନା, ତମ ହାତରେ ଏ ଚିଠି ସଦୃଶ୍ୟ କି ନା — ଯଦି ସଦୃଶ୍ୟ ବେଳେ ଜାଣିଥାଆନ୍ତା ତାର ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ଅନ୍ୟଜଗତକୁ ଚାଲି ଯାଇଥିବି । କେହି ଜାଣି ପାରିବେ ନାହିଁ

ଯେ ପ୍ରଣବକୁମାର ଏ ଜଗତରୁ ଚାଲିଗଲା, କାରଣ ସେ ନିଜକୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ନାମରେ ପରିଚିତ କରାଇଛନ୍ତି—ନିରୁଦ୍ଧ ଶ୍ଵେତବନ୍ଧୁ । ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ତମର ଶବ୍ଦରଚିତ ଜାଣିବା ପାଇଁ ବଡ଼ ଆଗ୍ରହ ଥିଲା । ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ମୋର ଆଗ୍ରହାତୀତ୍ୟରୁ ଉଦ୍ଧେବେ ପାରୁନି—“ବାହା ହୋଇଛ ତ ?” ଯଦି ନ ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ମୋର ଏକାନ୍ତ ମିନତି—ତୁମେ ବିବାହ କରି ପୁଣି ହୁଅ ଉଷା ! ଆଉ ମୋତେ କ୍ଷମା କରି ଭୁଲି ଯାଅ,—ଭୁଲି ଯାଅ !” ବର୍ତ୍ତମାନ ମୃତ୍ୟୁ ମୋ ନିକଟକୁ ଯେତେ କରାଳ ମୁଣ୍ଡି ନେଇ ଆସିଲା ମଧ୍ୟ—ତୁମର କ୍ଷମା ମୋର ପରଜନ୍ମର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସମ୍ପଦ ହୋଇ ରହିବ । ହଉ,—ଉଷା ! ଦୁଃଖ କରିବ ନାହିଁ । ଦୁଃଖ କରିବାର ତ କିଛି ନାହିଁ... ।

ଏଇ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ି ପ୍ରଣବ ଏକ ଅବ୍ୟକ୍ତ ବାଧାରେ ଝାଉଁଳି ପଡ଼ିଲା—ଏବଂ ତା’ ସାଥରେ କାଶ ସହିତ ଝଲିକାଏ ଭାଜା ରକ୍ତ ବାହାରି ଆସିଲା । କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ଦମ୍ଭନେଇ ଇଞ୍ଜିତରେ ନର୍ସକୁ ତା’ ନିକଟକୁ ଆସିବାକୁ ସଙ୍କେତ ଦେଇ ତା’ର ଶିଥିଳ ହାତ ଦୁଇଟିରେ ବିଛଣାକୁ ଭିଡ଼ି ଧରିଲା ।

ନର୍ସ ପାଖକୁ ଆସି ତା’ର ବିକ୍ଷିପ୍ତ ବାଳଗୁଡ଼ିକ ଅଙ୍ଗୁଳି ଦ୍ଵାରା ସଜାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ପ୍ରଣବ ତା’ର କ୍ଷୀଣଦେହଟିକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ଟିକିଏ ସଜାଡ଼ି ନେଇ ସଜଳ ନୟନରେ କହିଲା—  
 “ଶତ ଧନ୍ୟବାଦ ଆପଣଙ୍କୁ—ମରଣ ବେଳରେ ମଧ୍ୟ ଆପଣଙ୍କ ମନତାପୁର୍ଣ୍ଣ ସ୍ମୃତି କରପୁର୍ଣ୍ଣରେ ପ୍ରକୃତରେ ବଡ଼ ଭୂପ୍ତି ପାଇଛି... ଆପଣଙ୍କୁ ଆଉ ଗୋଟିଏ କାମ କରାକୁ ଚାହୁଁ । ମୋର ଚର-ବିଦାୟର ଶେଷ ନିବେଦନ ଆପଣଙ୍କୁ ରଖିବାକୁ ହେବ—ଏଇ

ଚିଟିଟି.....ଏତକ କହି ମିନତିପୁଣ୍ୟ ଦୁଷ୍ଟିରେ ନର୍ସକୁ ସେହି  
ଚାଟିଟି ଦେଲା । ନର୍ସ ଚିଟି ଖଣ୍ଡି ହାତକୁ ନେଇ ଦେଖିଲା, ଚିଟିର  
କର୍କରରେ ଲେଖାଅଛି—

କୁମାରୀ ଉଷାରାଣୀ ଦେବୀ  
C/o. ଜୟଗୋବିନ୍ଦ ମହାପାତ୍ର  
'ସାଗର-ବିଜୟ'—ଚନ୍ଦ୍ରଚାର୍ଯ୍ୟ, ପୁରୀ

ନର୍ସ ହଠାତ୍ ଭାତ ଓ ହସ୍ତ ହୋଇ ପଛକୁ ଫେରି ଦେଖିଲା  
ପ୍ରଣବର ଫଦହଟା ନିଶ୍ଚଳ ଓ ଅଚେତନ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି—ନାକ  
ପୂଜାରୁ ଗୋଟିଏ ଶିଶୁ ରକ୍ତଧାରା ବୋହି ଆସୁଛି । ଘଡ଼ରେ  
ସେତେବେଳେ ତାହା ।

ନର୍ସ ଚିଟିଖଣ୍ଡିକ ହାତରେ ଧରି ଛୁଡ଼ାହୋଇ ରହିଲା—  
ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ ଦୁଷ୍ଟିରେ ଉପରକୁ ଚାହିଁ । ହଠାତ୍ ଆଖିରୁ ତା'ର  
ଅଶ୍ରୁ ବନ୍ଧି ଭାଙ୍ଗି ବସଦେଶ ଉପାଇ ବୋହୁଗଲା—ଅଜାଣତରେ ତା'  
ପାଟିରୁ ଦାହାରି ଆସିଲା... 'ଭମେ' 'ଗୁଲ୍‌ଗଲ୍‌ !' କଣ୍ଠକ୍ଷଣ ପରେ  
'ଆ' କହି ଗଛ କାଟିଲା ପରି ନର୍ସ କରୁଥିବା ହୋଇ ପ୍ରଣବର  
ଶରୀର ପ୍ରାନ୍ତରେ ପଡ଼ିଗଲା—ସଂଜ୍ଞାହୀନ ହୋଇ ! !

ଠିକ୍ ସେତେକିଛିବେଳା ଦୂରରୁ କେଉଁଠି ଏକ ଓରଫା ସୁବକର  
ଶୈଳ ସୁର କରୁଣରୁ କରୁଣିତର ହୋଇ ପବନ ସୁଅରେ ଭାସି  
ଆସୁଥାଏ... ସି...ଇ...ଇ...ଇ... ।



## ଭଗ୍ନୀତ

ଗୁରୁ କିମ୍ବା ସହରର ସୀମାରେ 'ରଡ଼' ନଇଟି ବୋହୂ  
ପାଉଅଛି ଶିଳା-କନ୍ଦୁର ସେପ ଉପରେ—ତାଟଳ ତାଳେ ନାହିଁ  
ନାହିଁ, ଠିକ୍ ନିର୍ଜନ-ରତା 'ହୋ'ଇରୁଣୀର ସୁନିୟନ୍ତ୍ରିତ ସଦର ଛନ୍ଦ  
ପରି ! ନାହିଁ ସତକଥା ସହରରୁ ବାହାର ଠିକ୍ ଓଡ଼ିଆସ୍କୁଲ ପାଖ-  
ଦେଇ ତା'ର ବୁକୁ କାଟି ଗୁଲିଆଇଛି--ଦୁଇକୁ । ଦୁଇ ପାଖରେ  
ତା'ର ସବୁଜ ଧାନ ଖେତ—ଆଉ କେଉଁଠି ହିତ ମଝିରେ ଗୋଟିଏ  
ଦୁଇଟି କାଶମୁଲର ଗୁଚ୍ଛ !—ତା ମଧ୍ୟ ଧୀର ବନ୍ଦାସର ସୁଅରେ  
ହଲି ହଲି ଉଠୁଥାଏ । ସାମନାରେ ନେଲି ପାହାଡ଼ଟା ଠିଆ ହେଇଛି  
ଆକାଶକୁ ମୁଣ୍ଡଟେକି ।

ନଇ ଆଉପାଖରେ ଠିକ୍ ସତକ କରକୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଗୋଟ  
ହୋ-ପକ୍ଷୀ । ସେଇ ପକ୍ଷୀରେ ଶାରଦାରଘର । ଆଖପାଖ ଗାଁ ଉଡ଼ିବର  
ସେଇ ଥିଲା ସବୁଠୁ ସୁନ୍ଦର । ହରିଣୀ ପରି ତା'ର ଦୁଇଟି ଟଣାଟଣା  
ଆଖି । ତା'ର ସେଇ ଆଖି ଦୁଇଟିକୁ ଗୁହଁଲେ—ଦେପରି ତା'ର  
ଅନ୍ତରତାପକ ଫୁଟି ଦେଖାଯାଏ—ଶାରଦା ଥିଲା ଭାରି ଚଞ୍ଚଳା ।  
ସବୁବେଳେ ସେ ତା'ର ଚଞ୍ଚଳତାରେ ଭରପୁର । ଗୋଟିଏ ମୁହୂର୍ତ୍ତ  
ମଧ୍ୟ ସେ ଶାନ୍ତ ହୋଇ ରହିପାରେ ନାହିଁ । କେବଳ ତା'ର ବାପ,  
ଦିନିଆ ମୁଣ୍ଡା ଯେତେବେଳେ ସହରର ଜଙ୍ଗଲ ବାବୁ

ଘରୁ କାମ ସାର ଫେରେ—ସେତିକିବେଳେ କିଏ ଯେପରି ତାକୁ  
ଜୋର କରି ଶାନ୍ତ କରାଏ ।

ପୋକ୍ତୁଆ ଭିତରେ କାଳୁଆ ଗଞ୍ଜାଟା ଯେତିକିବେଳେ ପହଞ୍ଚି  
'କେ-କେ-ରେ...କେ...' ବୋଲି ଡାକିଦିଏ—ସେତିକିବେଳେ  
ଶାରଦା ପଟିଆରୁ ଉଠି ଡା' କାମରେ ଲାଗିଯାଏ । କାଳିଆ ହାଣ୍ଡି  
ଶତ୍ରିକ ପୋଛୁପାଛୁ ପଖାଳ ଗଣ୍ଡାକ ସିଆଡ଼ ପଲଙ୍ଗାରେ ପଡ଼ୁଆବାନ୍ଧ  
ଦିଏ । ବାଡ଼ି ପଛରୁ କଥା ଲଙ୍କା ଦୁଇଟା ତୋଳିଆଣି ଲୁଣ ଟିକିଏ  
ସାଥରେ ପତର ଶତ୍ରିକରେ ସୁଲଙ୍ଗା କରି ପଡ଼ୁଆ ଭିତରେ ଗେଞ୍ଜି  
ଦିଏ । ସରଗି ପତରରେ ଦୋକତା ମେଞ୍ଚେ ଦେଇ ଗୋଟାଏ  
କାହାଳିଆ ଲେ ପଡ଼ୁଆ ପାଖରେ ରଖିଦେଇ ଘର ବାହାର ଶତ୍ରିକ  
ଓଳାଇ ପକାଏ । ଫରଗୁ ହେଉଁ ହେଉଁ ବାପ ଡା'ର ଉଠି ମୁହଁ  
ଭିତରେ ଦାନ୍ତକାଠିଆ ଦି'ଗୁଡ଼ିଥର ବୁଲାଇ ଦେଇ ମୁହଁଟା ଘୋର  
ପକାଏ—ମାଠିଆଟାରେ ମାଠିଏ ହାଣ୍ଡିଆ ପିଇ କାହାଳିଆଟା  
ଅଣ୍ଟାରେ ଖୋସି ପଡ଼ୁଆଟାକୁ ହାତରେ ଓହ୍ଲାଇ କାମକୁ ବାହାରି  
ଯାଏ । ଶାରଦା ଗୁହଁ ରହେ ସେଇ ନାଲି ସଡ଼କଟାକୁ । ବାପ ଡା'ର  
ନଈ ଭିତରେ ଲାଗିଗଲେ, ଲାଗାଟା ଅଣ୍ଟାରେ ଭିଡ଼ିଦେଇ ଝୁଣ୍ଡି  
ପାଛୁଆ ଶତ୍ରିକରେ କଂସା ଦି'ଶତ୍ରି ପକାଇ କଳସୀଟାଏ କାଶରେ  
ଧରି ବାହାରିପଡ଼େ ନଈକୁ । ନଈରୁ ଫେରି ନସଇ କାଳିଆ  
ହାଣ୍ଡିଟାରେ ପାଣି ମୁନ୍ଦାଏ ଡାଳ ଗୁଡ଼ଳ ଦି'ଓଟି ସିଝାଇ ପକାଏ ।  
ସେତିକିବେଳେ ମାଆକୁ ଡା'ର ମନରେ ପକାଇ ଆଣି ଦୁଇଟି  
ଟିକିଏ ଢଳି ଦିଏ । ମା'ଡା'ର ଦୁଇ ବର୍ଷ ହେଲା ସବୁ କାମର ଲାଭ  
ଏଇ ପନ୍ଦର ବର୍ଷର ଝିଅଟି ଉପରେ ଲଦିଦେଇ ପାଖ ନିଜକୁଳା  
ଗଛ ମୂଳରେ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଲାଗି ଯାଇଛି । ସେଇ ଗଛ

ମୁଳରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ପଥର ଆଡ଼କୁ ଶାରଦା ଜଳ ଜଳ କରି ଚାଲି ଯିବେ !

ଶାରଦାର ଘର ପାମନାରେ ଧାନ କିଆରୀ । ସେଇ କିଆରୀର ଦୂର ମୁଣ୍ଡରେ ମନୁଆ ଯେତେବେଳେ ଲଙ୍ଗଳ ଟା କାନ୍ଧରେ ପକାଇ ଡଳିଆ ଦି'ଟା ଅଡ଼ାଇ ନଈ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଯାଏ—ଶାରଦା ତାକୁ ବାଉଁଶ ତାଟି ପାଖରୁ ଦେଖେ । ଦେହଟା ତା'ର କାନ୍ଦୁକି ଅଳାଶରେ ନାହିଁ ଉଠେ । ବାହାର ଆଉ କବାଟ ଶିକୁଳିଟା ଲଗାଇ ଦେଇ ସେ ମନୁଆର ପଛ ଧରି । ମନୁଆ ଗୋରୁ ଦି'ଟା ନଈକୂଳକୁ ଅଡ଼ାଇ ଦେଇ ଲଙ୍ଗଳ ଟା କାନ୍ଧରୁ ଓହ୍ଲାଇ ପଥର ଉପରେ ଯାଇ ବସେ—ଗୋଡ଼ ଦି'ଟା ପାଣି ଉପରେ ଖେଳାଇ ଖେଳାଇ । ଶାରଦା ଚୁପ୍ ଚୁପ୍ ଯାଇ ଛୁଡ଼ା ହୁଏ ମନୁଆର ପଛରେ ପଥରକୁ ଲଗି । ମନୁଆ ସେଇ ଚେଳି ଯାହାଡ଼ଟା ଆଡ଼କୁ ଚାଲି ଗାଏ ‘କଗଡ଼ ପାଳ ନକାସ୍ତ ହେ ଉଗବାନ, କରୁଣାନିଦାନ...’ । ଠିକ୍ ତା'ର ଗୀତ ସରିଲାବେଳକୁ ଶାରଦା ପଛ ପାଖରୁ ଚିମ୍ପିଦେଇ ‘ହୁହୁ’ କରି ହସି ଉଠେ—ମନୁଆ ଚମକି ପଡ଼େ ।

“ମନୁଆ” —

“ଶାରଦା” —

“କଣ ?” —

“ତୁ ଭାରି ଦୁଷ୍ଟ !”

“ହଁ...ଭାରିତ ! ସବୁ କାମ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଚକେଇ ଚୋରା ହାଥୁରେ ଦି'ପଦ କଥା ହେବାକୁ ଦଉଡ଼ି ଆସିଲି ତୁ ମୁଁ ହେଲି ଦୁଷ୍ଟ ! ଆଉ ତୁ...”

ମନୁଆ ଶାରଦା ମୁହଁରେ ହାତ ଦେଇ ତାକୁ ଆନ୍ଦୁର ପାଖକୁ ଟାଣିନିଏ । ମୁଣ୍ଡର ଅଲଗା ଚାଲିଗଲିକ ସାଉଁଲୁ ସାଉଁଲୁ ତାକୁ ଛାଡ଼ି ଉପରକୁ ଆଉଁଜାଇ ନେଇ କହେ—“ଆଜ୍ଞା ଶାରଦା କହନା, ତୁ କାହିଁକି ମୋତେ ଦେଖିଲାଖିଣି ଛୁଟିଆସୁ ଏମିତି ? ତୋ ବାବାର ତ ଆମେ ଦୁଷ୍ମନ ! ସେଥିରେ ତୁ କାହିଁକି ଏତେ ଭାବ ରଖୁଛୁ ମୋ ସାଥରେ ?”

ଶାରଦା ତା’ କୋଳରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି କହେ—“ସତରେ ମନୁଆ ତୋତେ ଦେଖିଲେ ମୋତେ କାହିଁକି ଭାରି ଆନନ୍ଦ ଲାଗେ ତୋ ସାଥରେ ନାଚିବାକୁ ମନ ହୁଏ । ତୋର ସେଇ ଯେଉଁ ଉଡ଼ିଆ ଗୀତଟା ତ ମୋତେ ପାଗଳ କରିଦିଏ । ତୋର ‘କରା’ରେ (ରାଣ), ମୋତେ କପାଇଁ ତୋର ପାଖ ଛାଡ଼ିବାକୁ ମନ ହୁଏନାହିଁ । ଚାକି ଦେଖ, ତୋର ବାବା ଯେପରି ମୋ ବାବା ନିକଟରେ ଏକଥା ନ କହେ,—ତା ନ ହେଲେ ବାବା ମୋତେ ହାଣି ଦି’ଣ୍ଡ କରିଦେବ । ଭାରି ରାଣୀ ମଣିଷ ସେ—ତୁମର ଉପରେ ତା’ର ରାଗ ଆନ୍ଦୁର ବେଶୀ, ଜାଣୁତ ? ପୁଣି ସେଇ ବିହାସବାବୁଟା ଶିଖାଇ ଦେଇଛି ଯେ ତୁମେ ଉଡ଼ିଆ ଘରେ କାମ କରି, ଉଡ଼ିଆ ପଡ଼ି ଲାଜ ମାରିଛ—ଉଡ଼ିଆ ହୋଇଛ,—ଆଉ ଆମେ ବିହାସ । —ତୁମେ ଆମର ପକ୍ତା ଦୁଷ୍ମନ ! ଆଜ୍ଞା ମନୁଆ, ତୋର ବାବା ଆଉ ମୋର ବାବା ଏତେ ଜଳି କରନ୍ତି କାହିଁକିରେ ? ଆମ ଭିତରେ ତ ବେଶି ଭାବ ଅଛି ।”

ମନୁଆ ଏ ସବୁ କଥା ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲ ଏହି ଧୀରେ ଧୀରେ ଏକ ଘାଟି ନିଶ୍ୱାସ ଟାଣି କହେ,—“ଶାରଦା, ତୋତେ ଦେଖିଲେ ମୁଁ ଦୁନିଆର ସବୁ ଭଲମନ୍ଦ” ଭୁଲିଯାଏ ରେ । ମନେହୁଏ କେବଳ

ତୋର କୋଳଭିତରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ସପନ ଦେଖେ ଶାଲି ତୋହର ଛବି । ସତରେ ଶାରଦା, ତୋର ଏ ଟଣା ଟଣା ଆଖି ଦି'ଟାକୁ ଚାହିଁଲେ ସବୁ ଦୁଃଖ ପାଶୋରି ଯାଏ 'ମୁଁ' ।''

ଶାରଦା ଏ ସବୁ କଥାର ଅର୍ଥ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ । ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ହସରେ ଭୁଲାଇ ଦିଏ ମନୁଆର ବ୍ୟର୍ଥତା — ଆଉ ତାକୁଇ କେନ୍ଦ୍ର କରି କେବଳ କଳ୍ପନାର ଜାଲ ବୁଣିଯାଏ ।

ମନୁଆ କୋଡ଼ିଏ ବାଇଶ ବର୍ଷର ଯୁବକ । ଗଲବର୍ଷ ଓଡ଼ିଆ ସ୍କୁଲରୁ ଅପାରଗ୍ରାଭମେର ପାଶ୍ କରୁଛି । ବଳିଷ୍ଠ ଶ୍ୟାମଳ ଚେହେରା ମଧ୍ୟରେ କି ଅସୁବିଧା ତା'ର ମୁହଁ, ଆଖିର ଜ୍ୟୋତି ! ବାପ ତା'ର ଭାରି ଭଲ ମଣିଷ । ବିପଦ ଆପଦରେ ପରର ଉପକାର କରିବା ତା'ର ଚରକାଳର ସ୍ବଭାବ । ଶାରଦାର ବାପ ସାଥରେ ମଧ୍ୟ ତା'ର ଭାବ-ଦୋଷ୍ଟି ଥିଲା ଖୁବ୍ । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁ-ଦିନୁ ସେ ନିଜ ପିଲାକୁ ଉଡ଼ିଆ ପଢ଼ାଇଲା ଖୁବ୍ ପାଖାପାଖି ଗାଁର 'ଦୋ' ପିଲାଙ୍କୁ ଉଡ଼ିଆ ପଢ଼ିବାକୁ ଶିଖାଇଲା — ପୁଣି ନିଜେ ଯାଇ ପଢ଼ିତ ଅଗୁଣିଙ୍କ ଘରେ କାମ କଲା — ସେଇଦିନୁ ଘନିଆ ମୁଣ୍ଡା ସାଥରେ ତା'ର ଅପଡ଼ । ଯେଇ ମନାନ୍ତର ଦିନେ ହଠାତ୍ ରୂପ ଧରି ଛୁଡ଼ାହେଲା ସାମାନ୍ୟ ଚୋରଟିଏ ଧାନ ଲେଉଟି ଦୁଡ଼ା ପାଇ । ସେଦିନ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କର କି ଭୀଷଣ କଲି ! ସେଇଦିନୁ ଏକ ଅଜ୍ଞାନ ଆଶଙ୍କାରେ ଶାରଦାର ବୁକୁ ଭିତରଟା ଉପରର କର୍ମି ଉଠେ ଦୁରୁ ଦୁରୁ ହୋଇ । କିଏ ଜାଣେ, ତାର ଦୁଣ୍ଡା ବାବା ସଦି ରାଗର ଚୋରଟିଏ କାନ୍ଦୁର ଯେଇ ରକ୍ତପିପାସୁ ଟାଙ୍ଗିଟା ଚଳଇ ବସାଇ ଦିଏ ମନୁଆର ବାପର ବେକ ଉପରେ ! ... ସେ ତା'ର ବାପକୁ ଭଲକରି

ଚିତ୍ତେ । ତାପ ତା'ର ଫେର ଗୁହଁଲେ ସମସ୍ତ ଅଜ୍ଞପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ତା'ର  
ଉପରେ ଶିତେଇ ଉଠେ ।

ଅଜି ରବିବାର । ଦନିଆ ଖାଇପିଇ ବାହାର ଯାଇଛି ସନ୍ଧ୍ୟାରୁ  
ଦଶମାଇଲ ଦୂର 'ଜୋଡ଼ାପୋଖରୀ'କୁ ତା'ର ହାକିମ କାମରେ ।  
ଅଜି ଫେରିବା ଅସମ୍ଭବ । ଯଦିବା ଫେରିବ ତା ଡେଇଲେ ଖୁବ୍  
ଡେଇରେ ଫେରିବ—ପ୍ରାୟ ଶତରେ ।

ଶାରଦୀୟ ମନ ଅଜି ବଡ଼ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଉଠିଲା । ସେ ଅଜି  
ବେବଳ ମନୁଆକୁ ତା ନିକଟରେ ଗୁହଁ । ତା'ର ଗଭୀର ଦୁଃଖଭରା  
ଛଳ ଛଳ ଆଖି ଦୁଇଟି ମନୁଆର ଘର ଉପରେ କେତେ ଥର ଯେ  
ବୁଲି ଆସିଲଣି—ତାର ଆଉ କଳନା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଅଜି ମନୁଆର  
ଘର ଲବାଟ ବନ୍ଦ । ଅଜି ଯେ ରବିବାର । ସେ ଅଜି ନିଶ୍ଚୟ  
ଯାଇଥିବ 'ଲୁଧୁ-ଗୁଡ଼ୁ' ଝରକୁ ତା'ର ଲୁଗା ସଟା କରିବାକୁ ।  
ଶାରଦୀୟ ମନ ଏଥର ରହିଲ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ଲୁଗା  
ଦିଅଟି ଧରି ଛୁଟି ଗୁଲିଲା—'ଲୁଧୁ-ଗୁଡ଼ୁ'ଝର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ । ମଝି  
ଗସ୍ତରେ ତାର ସ୍ବଚ୍ଛପଟରେ ଭାସି ଉଠିଲା ତାର ଦାପର ରୁକ୍ଷମୂର୍ତ୍ତି  
ଆଉ କର୍କଶବାଣୀ,—ସେ ଦିନ ମନୁଆର ବାଟକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି  
କହୁଥିଲା—“ଫେର ଯଦି ତୋର ମନୁଆ ମୋର ଶାରଦୀ ସାଥରେ  
ମିଶିଛି, ତେବେ ଜାଣି ରଖ, ମୋର ଟାଙ୍ଗିଟା ମନୁଆର ଗର୍ଦ୍ଦନଟାକୁ  
ତଳେ ଗଡ଼େଇ ଦେବା ।” ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ତାର ପାଦର ଗତି  
ସ୍ଥିର ହୋଇଗଲା । ସେ ଉପରକୁ ଗୁହଁ କରି ଭାବିଲା । ତାପରେ  
ସେ ତାର 'ମାରୁ-ବୁରୁ' ନିକଟରେ ଆକୁଳ ପ୍ରାର୍ଥନା କଣାଇଲା,—  
“ହେ ଦେବତା, ବାବା ମୋର ଯେପରି ସନ୍ତାନ ନ ଯାଏ—ମୁଁ  
ଥରେକ ପାଇଁ ମନୁଆକୁ ଦେଖିଆସେ ।” —ପାଗଳ ପରି ସେ

ଧାଇଁ ଗୁଲଲ ସେହି ଛପାଉରା, କୁଞ୍ଜଦୋରୀ ‘ଲଧୁ’ଗୁଡ଼ୁସର’  
ଆଡ଼କୁ ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବୃକ୍ଷଲତାର ସମାବେଶ ସ୍ଥାନଟିକୁ ବେଶ୍ ସୁନ୍ଦରରୂପେ ସଜାଇ ଦେଇଛି । ନିକଟରେ ଚେଇଟି ଚଢ଼ମୂଳରୁ ମାଟି ଢରଳି ଖୁବ୍ ଜୋରବେ ଝର ଫୁଟି କାନ୍ଦାରୁଛି । ସହରର ବଡ଼ଲୋକେ ସେଇଠି ପକା ବାନ୍ଧି ଝରମୁହଁରେ ନଳ ଶଙ୍ଖି ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ସେଇ ନଳ ଭିତର ଦେଇ ମୁସଲ୍ୟ ରାତ୍ରେ ପାଣି ଝରୁ ପଡ଼ୁଛି । ସାମନାରେ ଏକ ସୁସଜ୍ଜିତ ଫୁଲ ବଗିଚା — ସରକାର ତରଫରୁ ତିଆରି ହୋଇଛି । ସହରର ବାବୁମାନେ ବର୍ଷଭୋଜୀ କରିବାକୁ ସମୟେ ସମୟେ ଏଠାକୁ ଆସନ୍ତି । ଠିକ୍ ସେଇଠି ସହସ୍ରାଳ ମାନ୍ଦବେ ସହସ୍ରା ତାର ବୁକୁଡ଼େଦ କଣ କିଏ ଯେପରି ଡାକିଲା — “ଶାର...”, ...ଶାରଦା — ମୁଁ ଯେ ଏଇଠି । ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ଶାରଦା କୁଞ୍ଜ ଭିତରେ ଲାଗିଯାଇ ମନୁଆର ଆବେଶ ପ୍ରସାରିତ ଭୁଜ ବନ୍ଦନରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇ ତାର ବୁକୁଡ଼େପରେ ଢଳି ପଡ଼ିଲା । ଧୀରେ ଧୀରେ ମନୁଆ ଶାରଦାକୁ ତାର କୋଳ ଉପରେ ଶୁଆଇ ତାର ସୁନ୍ଦର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଉପରେ ଶିଶୁ ବାଳଗୁଡ଼ିକୁ ସଜାଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

— “ମନୁଆ !”

— “କଣ ?”

— “ମୁଁ ଯଦି ତୋ’ର କୋଳ ଉପରେ ଏମିତି ଟଣାଇ ରହି ମରି ଯାଆନ୍ତି ତାହାହେଲେ ବେଶ୍ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା, ନାହିଁ ?

ମନୁଆର ଅଖି ଦୁଇଟି ଛଲ ଛଲ କରୁ ଉଠିଲା । ଦୁଇଟୋପା ତାତଲ ଲୁହ ଗଡ଼ିପଡ଼ିଲା ଶାରଦାର କପାଳ ଉପରେ । ଶାରଦା ତା'ର ପ୍ରିୟତମର ଅଶ୍ରୁର ତନ୍ତ୍ର ପରଶରେ ଚମକି ଉଠିଲା,—“ମନୁଆ, ତୁ କାନ୍ଦୁଛୁ ?”

ମନୁଆ ତା'ର ଅଶ୍ରୁ ସଜଳ ଦୃଷ୍ଟି ଶାରଦାର ଟଣା ଟଣା ଆଖି ଦୁଇଟି ଉପରେ ଘଷି କହିଲା—କେତେଦିନ ପରେ ଆଜି ତୋତେ ଏକାକୀ ବୁକୁ ଉପରେ ପାଇଛି, ଶାନ୍ତି । ଆଜିପରା ଦିନରେ ତୁ ବି ମୋତେ କଲାବୁ । ମୋର ଆଖିରେ ଲୁହ ଦେଖିଲେ ତୋତେ ଭାରି ଖୁସି ଲାଗେ, ନା ?”

ଶାରଦାର ଅନୁଭୂତ ପ୍ରାଣ ଗୁମୁର ଗୁମୁର କାନ୍ଦିଉଠିଲା—ପାଟିରୁ ତାର କଥା ବାହାରିଲା ନାହିଁ । ସତରେ ଥଟା କରିବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରିୟତମକୁ ଯେ ତା'ର ଦାରୁଣବ୍ୟଥା ଦେଇଛି !

ମନୁଆ ଶାରଦାର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ହାତ ରଖି ହୃଦୟ ସେହୁ ନେଲି ପାହାଡ଼ିଆ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ରହିଥାଏ—ସମ୍ମୁଖରେ ସବୁଜ ଧାନଶେତ । ହୃଦୟରେ ମାଛରଙ୍କାଟାଏ ବିଲ ମଝିରେ କେଉଁଠି ତାର ଆଧାର ଦେଖି ଅଶ୍ବତ୍ଥା ତଳକୁ ଦେଇ ଉଡ଼ି ବୁଲୁଥାଏ । ବେଳେ ବେଳେ ଗୋଟାଏ ଝାମ୍ପ ମାରି ପୁଣି ଉପରକୁ ଉଠି ଯାଉଥାଏ । ହୃଦୟରେ ନେଲି ଅଜାଣତଲେ ଦୁଇଖଣ୍ଡି ଧଳା ରଙ୍ଗିନ ମେଘ ଧୀରେ ଧୀରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପରସ୍ପରକୁ ଚୁମ୍ବନ କଲେ—ତା'ପରେ ଦୂର୍ଢ଼ିଯାକ ଗୋଟିଏ ହୋଇ ଦୋହଲି ଦୋହଲି ଭାସି ଚାଲିଲେ—ଅସୀମ ସଥରେ... । କି'ଣା ଚଗ ଚଢ଼େଇ ଆଖି ଆଗରେ ତାର ସେଇ ନେଲି ପାହାଡ଼ିଆ ବୁକୁ ଉପର ଦେଇ ଉଡ଼ିଗଲେ ଆଜି ଲାଗିଗଲେ ଠିକ୍ ସେଇ ମେଘ ତଳରେ । ଅଜାଣତରେ ମନୁଆର



ବୁକୁ ଭିତର ସ୍ଥାନଟା ଦୁଇ ହୋଇ ଉଠିଲା ।...ମେଘଶ୍ରବିକ  
ତା'ର ଦୃଷ୍ଟିପଥରେ ଭାସି ଶୁଣିଥାଏ — ଯେପରି ହସି ଉଠୁଥାଏ ତା'ର  
ସାର୍ଥକତାର ମହାନନ୍ଦରେ... ।

ଶାରଦା ଏତେବେଳେକେ ତା'ର ବାହୁଲ୍ୟରେ ମନୁଆର  
ଗଲା ଭିତ୍ତିପରି ପଶୁଲେ—“ଗଣିଲ ସତେ, ଏତେ କ'ଣ  
ଭାବୁଛି ?”

—ଦେଖୁଛି ନା, କି ସୁନ୍ଦର ଏହି ମେଘଶ୍ରବିକ ଉଡ଼ିଯାଉଛି ।  
ଥୁଲ ଦିଇଟା, ଦିବ୍ୟ ଦୁଇଆଡ଼ୁ ଆସି ହେଲେ ଗୋଟାଏ...ତା'  
ପରେ କେମିତି ଆନନ୍ଦରେ ମାତାଲ ହୋଇ ଆସିବାକୁ ଭୁଲିଯାଇ  
ନାଚି ନାଚି ଉଡ଼ି ଯାଉଛନ୍ତି ।” ମନୁଆ ଶାରଦାକୁ ତା'ର ଆହୁରି  
ନିକଟକୁ ଭିଡ଼ି ଆଣିଲା । ମନୁଆର କପାଳ ଉପରେ ଶାରଦାର ଦୃଢ଼  
କେଶରୀ ପବନର ହିଲୋଲରେ ଖେଳିଉଠିଲା । ତାର ନଗ୍ନପଟର  
ଦୁଇ ସ୍ଥାନ ମନୁଆର ବୁକୁତଳ ସ୍ଥାନ ସହିତ ମିଶିଯାଇ ଦୁଇତର  
ହୋଇଉଠିଲା । ମନୁଆର ଆଖି ଆଗରେ ପ୍ରକୃତର ଦୃଶ୍ୟ ଆଉ ଥରେ  
ଆଦର୍ଶ ହୋଇ ଖେଳିଉଠିଲା—ମୁହଁଟି ତାର ଶାରଦାର ମୁହଁଉପରେକୁ  
ଝୁଳି ପଡ଼ିଲା...ଦୂରଟି ତୃଷାତୁର ଅଧର ଏକଦିଗ ହେଲା—  
ଦୁଇଟି ବଞ୍ଚିଲ ପ୍ରାଣ ଏକ ହେଲା ।

ସନ୍ଧ୍ୟାର ଅନ୍ଧକାର ସେତେବେଳେ ସୁଦ୍ଧା ଘନାଇ ଆସିନାହିଁ—  
ଉଚ୍ଚବୃକ୍ଷର ଚୂଡ଼ାରେ ଅସ୍ତଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟର ରଙ୍ଗିନ୍ ପରଶ ଖେଳି  
ଉଠୁଥାଏ । ‘ଶାରଦା’ ‘ଶାରଦା’—ଘନିଆର ଡାକରେ ଗାଁଆଡ଼ି  
‘କମ୍ପି’ ଉଠିଲା—ଧନଗଛର ଶୀତରେ ଶୀତରେ ତା'ର ପ୍ରତିଧ୍ବନି  
ଫଟାଳିଗଲା । ଘର, ବାହାର, ନଈକୂଳରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପାଖ ପଡ଼ିଗା  
ଘରମାନଙ୍କରେ ଘନିଆ ଖୋଳି ଆସିଲ ଶାରଦାକୁ ତାର । ଦେଖିଲା

ଶାନ୍ତା ଲାଗି ଦାନ୍ତା ନାହିଁ ଆଉ ମନୁଆର ଘରଟା ବ ବନ୍ଦ ଅଛି ।  
 ‘ଆରେ ଆଜି ଯେ ଉଦିବାର—ମନୁଆର ଲାଗି ସପାକରିବାର  
 ପାଳି ।’ ତା’ପରେ ହଠାତ୍ ତା’ର ମନେ ହେଲା ଟାଙ୍ଗିଟାର କଥା ।  
 ସେଇଟା ପାଇଁ ତ ସସ ବାଟ ରୁ ଫେରି ଆସିଛି । ଏତେ ବାଟକୁ  
 ଯିବ—ଲଠି ବଦଳରେ ସେଇଟା ତ ତା’ର ପ୍ରାଣ ସଖା । ସେଇ-  
 ଖଣ୍ଡିକ ନେବାକୁ ତ ସେ ଫେରିଛି କେବଳ । କଣ ଭାରି ଦଣ୍ଡେ  
 ଛୁଡ଼ା ହେଲା । ତା ପରେ କାନ୍ଥରୁ ଟାଙ୍ଗି ଖଣ୍ଡିକ ନେଇ ସେ ଛୁଟିଲା  
 ‘ଲୁପୁଂଗୁଟୁ’ ବୋଲି ଆଡ଼କୁ ଶାରଦାର ସଜାନରେ ।

‘—ଶାରଦା !’

ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ଦୁଇଜଣ କର୍ମୀ ଉଠିଲେ ଘନିଆର ବିଷମ  
 ଉତ୍ତେଜନାମୟ କଣ୍ଠସ୍ଵରରେ । ଭୁଜ ବନ୍ଧନ ଶିଥିଳ ହୋଇଗଲା  
 ତାଙ୍କର । କଣ୍ଠସ୍ଵର ଅନୁସରଣ କରି ଆଡ଼ି ଫେରିଗଲା ମାନ୍ଦବେ  
 ଶାରଦାର ମୁହଁ ଶୁଣିଗଲା—ତାର ଦୟାସିତା ଯେ ମନୁଆକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି  
 ତା’ର ଟାଙ୍ଗି ଖଣ୍ଡିକ ଟିଙ୍ଗିଲା । ‘ମନୁଆ ‘ମନୁଆ ଶାରଦା ମନୁଆକୁ  
 ପଛକୁ ଠେଲିଦେଇ ତା ଆଗରେ ଛୁଡ଼ା ହୋଇଗଲା । ତାହା ଟାଙ୍ଗି-  
 ଖଣ୍ଡିକ ନିର୍ମମ କଠାରେତାରେ ଶାରଦାର କୋମଳ ବୁକୁଟିକୁ ବିଦାଣ୍ଟ  
 କରି ବସି ରହିଲା । ତା’ପରେ ସବୁ ନିଶ୍ଚଳ, ନିସ୍ତବ୍ଧ !...କେବଳ  
 ଦୁଇଟି କଥା,— ‘ମନୁଆ—ବାବା—ତା ପରେ ଶାରଦାର  
 କର୍ମୀ ଅଧର ଦୁଇଟି ଚରକାଳ ପାଇଁ ନାରବ ନିଷ୍ଠୁର ହୋଇଗଲା ।

ସେତିକିବେଳେ ସସହ ‘ଲୁପୁଂଗୁଟୁ’ ନିସ୍ତବ୍ଧତା ବିଦାଣ୍ଟ  
 କରି ଦଳଛଡ଼ା ଚରୁଲଟାଏ ଡାକିଗଲା...କ...ର...ର...—କ...  
 ଅ—ର...ର... !

## ସୁଦର ଦେଉ

ବହୁଦିନ ତଳର କଥା ।

ସେଥର ସାଇକେଲରେ ସିଂହଭୂମି ବୁଲୁଥାଏ । ଦିନେ ଚନ୍ଦ୍ରପୁରରୁ ସଡ଼େକିଲା ଅଭିମୁଖରେ ଚାଲିଥାଏ—ସାଧୁମଣିରେ ଜୁଟିଲା ଭାଷଣ ଝଡ଼ ଆଉ ବର୍ଷା । ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ‘ହୋ’ପକ୍ଷୀ । ପକ୍ଷୀ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳେଷ ‘ରେଷ୍ଟ ହାଉସ୍’ । ସାଇକେଲ ନେଇ ରେଷ୍ଟ ହାଉସ ବାରଣ୍ଡାରେ ଯାଇ ଉଠିଲି । ସେହୁ ବଙ୍ଗଳାର ରକ୍ଷକ ‘ହୋ’ ଜାତିର ବୁଢ଼ାଟିଏ । ଖୁବ୍ ଭଲ ମଣିଷ । ମୋର ଆଦର ଯନ୍ତ୍ର ଚଳେ ଖୁବ୍ । ଶକ୍ତି ଏ ଭଙ୍ଗା ଖସିଗଲେ ନିଆ ଜାଲି ଆଣି ଆସିଲା । ଶକ୍ତି ଏ ଦଉଡ଼ି ଟାଙ୍ଗି ମୋ ଭିତା ଲୁଗାପଟା ଦିଏ ଶକ୍ତି ଶୁଖାଇ ଦେଇ ମୋ ଶିଆପିଆର ବ୍ୟବସ୍ଥା କ’ଣ ହେବ ସବୁର ଉତ୍ସୁକ ନୟନରେ ମୋତେ ଚାହିଁ ରହିଲା ।

—“ମୋର ସେମିତି ବାଛ ବିଗୁର ନାହିଁ, ମୁଁ ତମଘରେ ଖାଇବି ।”

ମୋ’ର ସାଖରୁ ଏଭଳି ଶୁଣି ବୁଢ଼ା ଏକାବେଳେକେ ଯିକିରି ରହିଲା । କେତେବେଳେକେ କହିଲା—“ଆମ ଏତେ ଧାଇଁବେ ବାବୁ ? ଆମେ ସବୁ ‘ହୋ’ ଜାତି, ଆମ ହାତରେ କିପରି ଖାଇବେ ?”

ମୁଁ ତାର ଏ କଥା ସଦକ ଶୁଣି ବ୍ୟସ୍ତହୋଇ ପଡ଼ିଲି, କହିଲି  
ଆରେ ତମ ମଣିଷ ତ ! ମୁଁ ନଚେ ମଣିଷ; ଏଣୁ ମୁଁ ମଣିଷ ଜାତି  
ଭିତରେ ଉକ୍ତର ପାର୍ଥକ୍ୟ ଦେଖେ ନାହିଁ । ଯା ।” ବୁଢ଼ା କୃତଜ୍ଞ-  
ତାର ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ ଗୁଲିଗଲ ।

ମୁଁ କସି କସି ପାଖରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ପୁରୁଣା ସହକାର ଧରି  
ତା ଉପରେ ଆଖି ବୁଲାଇ ଆଣୁଥାଏ । ଠିକ୍ ସେହି ସମୟରେ  
ଏକ ଶ୍ୟାମଳୀ ‘ହୋ’ ଢରୁଣୀ ଆସି ପାଖ ଦରକୁ ଖାଇବାକୁ  
ତାକଲ । ସଲଜ କଣ୍ଠରେ କହିଲା — “ବାବୁ ତେର କରବ  
ନାହିଁ ।”

ମୋତେ ଭୋକ ବା ଲଗୁଥିଲା ଖୁବ୍ । ତେଣୁ ଆଗ୍ରହ ଥିଲେ  
ମଧ୍ୟ ଢରୁଣୀଟି ସହିତ ଦି ସଦ କଥା ମଧ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଲି ନାହିଁ ।  
ତା ପଛ ପଛ ଯାଇ ଖାଇବାକୁ ବସିଗଲି । ଏତକ ସବୁର  
ବୁଝିଲି ଯେ ସେ ହେଉଛୁ ବୁଢ଼ାର ଝିଅ ।

ପରଦିନ ସକାଳୁ ଘେଇ ସୁଦଗୁଟି ଗୁଁ ଆଖି ଟେବୁଲ ଉପରେ  
ଥୋଇଲା । ‘ଗୁଁ’ ଖାଇବା ଆଗରୁ ତା’ ହାତରେ କିଛି ବଳ୍ବସିସ୍  
ଗୁଞ୍ଜି ଦେଲା । ପ୍ରକୃତରେ ସେତେବେଳକୁ ସେହି ମାତୃସ୍ଥାନୀ ସରଳା  
‘ହୋ’ ଉମଣିଟି ମୋ ପରି ଏକ ଢରୁଣା ମନରେ ଚପ୍ରମଠାରୁ  
ସହାନୁରୂପତାକୁ ହିଁ ବିଶେଷ ରୂପେ ଜାଗ୍ରତ କରିଥାଉଥିଲା ।

ଗୁଁ ପାନାଦି ପରେ ପୁଣି ସାଇକେଲ ଚଳାଇ ଗୁଲିଲି ସଢ଼େଇଲା  
ପଥରେ ।

ତା' ପରେ ଅନେକ ବର୍ଷ ଚିତ୍ତପାଇଁ । ସ୍ୱପ୍ନାବଳୀ ଦୁର୍ବିଷଦ  
ଦୁଃଖ ଜଞ୍ଜାଳରେ ପଡ଼ି ସେହି 'ହୋ' ବୁଝାଟି କିମ୍ବା ତା'ର ଯୁକ୍ତିତା  
ଗୋଲ୍ଲପ ଫୁଲ୍‌ପରି ସୁନ୍ଦର କନାଟିକୁ ଏକାବେଳେକେ ଭୁଲି-  
ଯାଇଛି । ଆଜି ଠିକ୍ ମନେ ପଡୁନି, ହଟାତ୍ କାହିଁକି ପୁଣି ଥରେ  
ସେହି ରେଷ୍ଟ୍ରା ଡାକ୍ତରୀରେ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ମୋତେ । ସେଦିନ  
ଦେଖିଲି ଅନେକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଯାଇଛି, ଘରଗୁଡ଼ିକ କିପରି  
ଅପରିଷ୍କାର ମନେ ହେଲା । ଯେପରି ଏକ ଶୀଘ୍ରୀନ ଭାବ । ଟିକିଏ  
ପରେ ସେଇ 'ହୋ' ବୁଝାଟି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ପ୍ରଥମେ ବୁଝାକୁ  
ଦେଖି ଚିହ୍ନି ହେଲା ନାହିଁ । ଗାଲ ଦି'ଟା ଏକାବେଳେକେ ବସି  
ଯାଇଛି, ଆଖି ଦି'ଟା କୋଟର ଭିତରକୁ ବହୁତ ପଶି ଯାଇଛି ।  
ଶିଥିଲ ନାହିଁ ଦୁଇଟିରେ ତା'ର ମାଲ ମୋଟା ଶିଶୁଗୁଡ଼ିକ ଫୁଟି  
ଦିଶୁଛି । ଏଇ କେଇଟା ବର୍ଷ ଭିତରେ 'ହୋ' ବୁଝାଏ ଏଇ  
ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖି ଅବାକ୍ ହେଲି । ଶେଷରେ କହିଲି—“ଚିହ୍ନି  
ପାରୁଛ ?”

ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ନାହିଁ ।”

“ମୁଁ ତେ ଅରେ ବର୍ଷା ପାଗରେ ଆସି ଏଠାରେ ରହି-  
ଯାଇଥିଲି ।”

“ତା' ଆସିଥିବେ । ରାତ୍ରା ନଡ଼ିରେ ବଜାଲା । ଅନେକ ହୁଏତ  
ଅରେ ଛାଡ଼ି କେତେଥର ଆସିଛନ୍ତି, ସମସ୍ତଙ୍କୁ କ'ଣ ମନେ  
ରଖିଛି ?”

କଥାଟା ଏକାବେଳେକେ ଠିକ୍ । କିନ୍ତୁ କଥା କହିବାର ଭଙ୍ଗିଟା  
ଦେଖି ଯେପରି ନୂଆ ନୂଆ ମନେ ହେଲା । ବୁଝା ମୋ ସାଥରେ

ନିହାତି ଦରକାର କଥା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କଥା ସକାଳବାକୁ ନାଗୁଣ ।  
ଦୌଡ଼ ସେହି ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସୈନ୍ଧବ କଥା ମୋର ମନେ ପଡ଼ିଲା । କାହିଁ  
ସେ ଏତେବେଳେଯାଏ ତ ଆସି ନାହିଁ । କୌତୁହଳ ଲାଗି,  
ପଚାରିଲି—“ତୁମର ସୈନ୍ଧବ କୁଆଡ଼େ ଯାଇଛି ?”

ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖିଲି, ବୁଢ଼ାର ମୁହଁ ଉପରେ କାଳିମାର ରେଖା  
ଢେଳିଗଲା । ସେ ଯେପରି ମୋର ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣିପାରି ନାହିଁ ସେହିପରି  
ଭାବରେ ବସି ରହିଲା । ବୁଝିବାକୁ ମୋର ଡେଇ ଡେଲା-  
ନାହିଁ—ମୁଁ ତାର ଗୋପନ କ୍ଷତରେହିଁ ଆଘାତ ଦେଇଛି । ଭାବିଲି  
ତାକୁ ଆଉ କିଛି ପଚାରିବି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ମନର କୌତୁହଳ  
ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ ମୁଁ ତାକୁ ଆହୁରି ଥରେ ଦି’ଥର ସେ ସୈନ୍ଧବ  
ବିଷୟରେ ପଚାରିଲି । ଶେଷରେ ସେ ନିରୁପାୟ ହୋଇ ମୋତେ  
ତାର ସୈନ୍ଧବ ଅନୁପମ୍ନିତର କାରଣ ଜଣାଇଲା ।

ବାହାରେ ସେତେବେଳକୁ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଥଣ୍ଡା ପବନ  
ବହୁଥିଲା । କେତେବେଳେ କିମିତି ଭଙ୍ଗା ଝରକା ଭିତର ଦେଇ  
ଥଣ୍ଡା ପବନ ଦର ଭିତରକୁ ବୋହି ଆସି ଏକ ଦୁମ ପ୍ରଦେଶର  
ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲା । ନିଟକୁଲ ଉପରର ଘାସଟା ମରଣ-ଭରୁ ଚଷୁ ପରି  
ଥରି ଥରି ଉଠୁଥିଲା । ମୁଁ ଦେଖି ପାଖକୁ ବୌକିଟା ଟାଣିନେଇ  
ଟିକିଏ କାଣି କହିଲି,—“ଆସ୍ତ୍ର, କୁହ ତ ”

ବୁଢ଼ା ମୋ ମୁହଁକୁ ଗୁହଁ ଧୀରେ ଧୀରେ କଥା ଆରମ୍ଭ କଲା—  
“ସେଦିନ ଚିକ୍ ଏହିପରି କାଳର ପଡ଼ୁଥିଲା । ସନ୍ଧ୍ୟାର ଟିକିଏ  
ଆଗରୁ ଗୋଟିଏ ସୁବକ ଆସି ପଡ଼ୁଥିଲା । ତା’ର ବେଶଭୂଷା ଯେଉଁ  
ଅନୁମାନ କଲି ସେ ସେ କାଳିମାଟିରେ ଜାମ କରେ । ସେ ଏଠାରେ  
ଆସି ବଜାଳାରେ ରହିଲା । ସେ ମୋ ଯାତ୍ରରେ ଏପରି କଥାବାଣୀ

ସବୁ ଆରମ୍ଭ କଲ । ଯେପରି ମୁଁ ତାକୁ ବାଧା ଦାଏର କରି  
 ଏଠାରେ ଅଟକାଇ ରଖି ତାର କାମର ସତ କରୁଅଛି । ଖାଲି  
 ମିଛଟାରେ ସେ ମୋତେ ଅନେକ ଶ୍ରେୟ କଥା ମଧ୍ୟ କହୁଲେ । ସେ  
 ଗୋଇପିଲ ସାରିଲରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଗୋଇବାକୁ କହୁ ସାଇଆଡ଼କୁ  
 ଟିକିଏ ଅନ୍ୟ କାମରେ ଗଲି । ଟିକିଏ ପରେ ଫେରି ଆସି ଦେଖେ,  
 ସେ ମୋ ହିଅ ସାଥରେ ବେଶ ଗପ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଇଛି । ଆସନ୍ତୁ  
 କଲି ନାହିଁ । ଏମିତି ଗପ ଅନେକେ ତ କରୁଥାଆନ୍ତି । ସେ ଶୁଣିଲେ  
 ତାର ଦେହ କଣ ଶ୍ରେୟ ହେଲା—ସକାଳୁ ତାର ଯିବାର ବନ୍ଦ  
 ହେଲା । ସ୍ୱାପରେ ଦୁଇଦିନ ଯାଏ ସେ ବିଛଣା ଛାଡ଼ିଲ ନାହିଁ ।  
 ହିଅ ମୋର ଦିନରାତି ତାର ସେବା କରିବାରେ ଲାଗିପଡ଼ିଥାଏ ।  
 ଦିନେ ଦିନ ଦିପହରେ ସେ ଯିବାକୁ ବସିଲା । ଗୋଟିଏ ବଳଦ  
 ଗାଡ଼ି ଠିକ୍ ହେଲା । ଗାଡ଼ି ଆସି ବଙ୍ଗଳା ସାମନାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ  
 ବେଳକୁ ଦେଖିଲୁ ହିଅ ମୋର ସଫା ଲୁଗାଟିଏ ପିନ୍ଧି ମୁଣ୍ଡର ବାଳ  
 ସଜାଡ଼ୁଛି ।

“ହଠାତ୍ ସେ ଯୁବକ କହୁ ବସିଲା—‘ଦେଖ ବୁଢ଼ା, ତମର  
 ହିଅ ମୋର ବହୁତ ସେବା କରୁଛି । ତମର ଉପକାର ଶୁଣି ସାରିବି  
 ନାହିଁ । ମୋ ଦିବ୍ଦ ଏପାତକ ଭର ଲଗୁନାହିଁ । ସୁଦର ତମ ହିଅ  
 ଯଦି ମୋ ସାଥରେ ‘ଆମଦା’ ଷ୍ଟେସନଯାଏ ଯାଇ ଛାଡ଼ିଦେଇ  
 ଆସନ୍ତା ବଡ଼ ଉପକୃତ ହୁଅନ୍ତି । ଫେରିଲାବେଳେ ଏହି ଗାଡ଼ିରେ  
 ଚାଲି ଆସିବ ସେ । କ’ଣ ତମର ଆସନ୍ତୁ ଅଛି ?’

“ଆସନ୍ତୁ କରିବାର କିଛି ନ ଥିଲା, ତେଣୁ ଆସନ୍ତୁ କଲି ନାହିଁ ।  
 ହିଅ ମଧ୍ୟ ମୋର ଗାଡ଼ିରେ ବସି ତା ସାଥରେ ଚାଲିଲା । କମେ  
 ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲା । ଯେଉଁ ଗାଡ଼ି ଷ୍ଟେସନକୁ ଯାଇଥିଲା, ସେ ମଧ୍ୟ ଫେରି

ଆସିଲା; କିନ୍ତୁ ଝିଅର ମୋର ଦେଖା ନାହିଁ । ଶେଷରେ ଅନ୍ଧକାର ଘନାଇ ଶୁଣିବେ ପରିଣତ ହେଲା—ଭୟ ଓ ଦୁଃସ୍ଥିତିରେ ମୋର ହାତ ପାଦ ଆଉ ଚଳିଲା ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଶଗଡ଼ିଆ ଶଗଡ଼ ନେଇ ଯାଇଥିଲା ତାକୁ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲି, ସେ କହିଲା—‘ବାରୁ ତ ତୋ ଝିଅ ସାଥରେ ରେଳରେ ବସି କାଳିମାଟି ଗଲେ ।’ ମୁଁ ସେଇଠି ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇ ବସି ପଡ଼ିଲି ।

“ଦୁଇ ତିନିମାସ ପରେ ଖବର ନେଇ କାଳିମାଟି ଯାଇ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ଯୁବକଟି ମୋତେ ଦେଖି ଶୁଣି ଉଠିଲେ । ମୋ ହାତରେ ଟଙ୍କା କେଇଟା ଗୁଞ୍ଜିଦେଇ କହିଲେ—‘ଏଥର ଯାଅ, ଆମ ସୁଖରେ ବାଧା ଦିଅ ନାହିଁ ।’ ତା’ପରେ ଜୋର କରି ଆସଣା ଗସ୍ତା ଧରିବାକୁ କହିଲେ ।

“ରାଗ, ଦୁଃଖ ଓ ଘୃଣାରେ ମୋ ଶୁଖିଲା ଆଖିରୁ ପାଣି ଠପ୍‌ଠପ୍ ଖସିପଡ଼ିଲା । ହାତର ଟଙ୍କା କେଇଟା ଗସ୍ତା ଉପରେ ବିସ୍ମୟଦେଇ ଭାସିଲା—‘ଝିଅ ମୋର ଗଲା କାହିଁ, ତାକୁ ତ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲି ନାହିଁ’ ।

“ଗସ୍ତା ଉପରେ ଥାଇ ଦେଖିଲି, ସେହି ଯୁବକଟି ତାଙ୍କର ବସାରୁ ବାହାର ସାଇକେଲରେ ବସି ଗୁଲିପଲେ । ସେ ଯେଉଁ କୋଠା ନିକଟରେ ଯାଇ ଓହ୍ଲାଇଲେ, ମୁଁ ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ମିଥ୍ୟା ପଡ଼େଇ ଦେଇ ସେହି କୋଠା ଦୁଆରେ ଯାଇ ହାଜର ହେଲି । ପ୍ରକାଶିତ ଦୁଇ ମହଲ କୋଠା । ଦୁଆର ମୁହଁରେ ଜଣେ ଦି’ଜଣ ବାରୁ ବାସନା ରୁମାଲରେ ନାକ ସୋହୁଥାଆନ୍ତି ଆଉ ଧୀରେ ଧୀରେ ପଦଗୁରଣ କରୁଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଠକି ରହିକରି ମୁଁ ପାଖ



ଘରର ସିଡିଦେଇ ଉପର ଘରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଲି । ସ୍ବପ୍ନ ଦେଖିଲି, ସେହି  
 ଯୁବକଟି ଗୋଟିଏ ଗଦପକା କୁରୁଣ ଉପରେ ବସିଅଛି — ଆଉ ତାର  
 ପାଖରେ ମୋର ହିଅ । ଯାହାକୁ ମୁଁ ପଢ଼ରଟି ବର୍ଷ କାଶରେ  
 କୋଳରେ କରୁ ବଢାଇ ଆଣିଥିଲି, ତାକୁ ଦେଖି ଚିତ୍ତବାର  
 ଉପାୟ ଆଜ୍ଞାନାହିଁ । ଦେହରେ ଖୁବ୍ ଦୀର୍ଘ ପୋଷାକ, ହାତରେ  
 ତାର ମୁଦ ଜଳଜଳ୍ କରୁଛି । ଆହୁରି କେତେ ଯେ କ'ଣ ତା'  
 ଦେହରେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ହୋଇଥିଲା ଆଜି ମୋର ଠିକ୍ ମନେ ନାହିଁ ।  
 ଯୁବକ ମୋତେ ଦେଖି ଅବାଲ୍ ହୋଇଗଲେ । ଶେଷରେ ହିଅ  
 ମୋର ଯେତେବେଳେ ମୋତେ ଚିହ୍ନିଲା ସେ ସେତେବେଳେ  
 ହଠାତ୍ ଚିତ୍କାର କରି ଅଜ୍ଞାନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ତା'ପରେ କ'ଣ  
 ହେଲା ମୋର ମନେ ନାହିଁ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ କାଠ ପାଲଟି ଯାଇଥିଲି ।  
 ଯେତେବେଳେ ଚେତନା ଆସିଲା, ସେତେବେଳେ ଦେଖିଲି  
 ଯେ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତ ବଜାରର ରାସ୍ତା କଡ଼ରେ ଶୋଇଛି । ତାପରେ  
 ଏହି କେତେ ବର୍ଷ ବିତିଯାଇଛି, ମୁଁ ଆଉ ତା'ର କୌଣସି  
 ଖବର ଜାଣି ନାହିଁ । ସତରେ ବାବୁ, ହିଅ ମୋର ଯଦି  
 ମରିଯାଇ ଆଜ୍ଞା,………… ।

ବୁଢ଼ା ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସଟାଏ ପକାଇ ଚୁପ୍ ହୋଇଗଲା । ମୁଁ ମଧ୍ୟ  
 ନୀରବରେ ବସି ରହିଲି, କିଛି କହିଲି ନାହିଁ । ପରଦିନ ପ୍ରଭାତରୁ  
 ପୁଣି ମୋର ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହେଲା ।

ଆଉ ବର୍ଷ କେତେ ପରେ ଓଡ଼ିଆ ସ୍କୁଲ ଦେଖିବା ଅଭି-  
 ପ୍ରାୟରେ ସେହି ରାସ୍ତାରେ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ସେଇ 'ବଡ଼ା' ବୁଢ଼ାଟି କଥା  
 ମନେ ପଡ଼ିଲା । ସେଦିନ ବେଳବୁଡ଼ ସରକି ଯାଇ ସେହି ବଜାର-  
 ରେ ଉଠିଲି । ଭିତରକୁ ଯାଇ ବୁଢ଼ାର ନାମ ପରି ଅନ୍ଧେ ଦିଅର

ତାକିଲି, କିନ୍ତୁ କିଛି ଉତ୍ତର ମିଳିଲା ନାହିଁ । କିଛି ସମୟ ପରେ ଜଣେ ଗ୍ରୋଡ଼ା ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ବାହାରକୁ ଆସି ମୋର ପାଦରୁ ମୁଣ୍ଡଯାକେ ଧରେ ଚାହିଁଗଲେ, ତା'ପରେ ପଚାରିଲେ — “ତମେ କାହାକୁ ଖୋଜୁଛ ? ସେଇ ବୁଢ଼ା କୋହଳକୁ ? — ସେ ତ ଆଜକୁ ଦୁଇଦଶ ହେଲା ମରିଯାଇଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୋର ସ୍ବାମୀ, ଏହି ବଙ୍ଗାଲାର ଗୌକିଦାର । ତମେ କଣ ଏଠାରେ ରହିବ ?”

କହିଲି, “ରହିବି ନାହିଁ” ଯେ, ମୋର ଜଣେ ଲୋକ ଦରକାର ।”

ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ ସବୁ ସେ ! ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ରହିଲା କେବଳ ।

ପୁଣି ମୁଁ କହିଲି — “ମୋର ଗୋଟିଏ ଲୋକ ଦରକାର — ସେଇ ‘ହୋ’ ବୁଢ଼ାଟିକୁ ମେଉଁଠି ପୋତିଛନ୍ତି ସେହି ସ୍ଥାନଟି ଦେଖାଇଦେବ ।”

“ଆସଣ ଟିକିଏ ଅପେକ୍ଷା କରନ୍ତୁ” — କହି ସେ ଚାଲିଗଲା ।

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଗୋଟିଏ ବାଳକ ସହିତ ମୁଁ ସେହି ‘ହୋ’ ବୁଢ଼ାର ସମାଧି ଦେଖିବାକୁ ଚାଲିଲି । ରାସ୍ତାରେ ସେଇ ବାଳକଟି କେତେ କ’ଣ ଗପି ଯାଉଥାଏ — ବିଚାର ସେ କୋହଳ ବୁଢ଼ାଟି ଭାରି ଭଲ ଲୋକ ଥିଲା । ସେ ମଲପରେ ମଧ୍ୟ କେତେ ଲୋକ ଆସି ତାକୁ ଖୋଜିଛନ୍ତି । ଏଇ ତ ସେଦିନ ଗୋଟିଏ ମଟରଗାଡ଼ି ନେଇ ହୁଆସିଲା ଚାଲି ବାକର ଧରି ଜଣେ ସୁନ୍ଦର ବାବୁଆଣୀ ଆସି ମୋ ମାଆକୁ ପଚାରିଲେ — ‘ସେଇ ବଙ୍ଗାଲୀ ଗୌକିଦାର

ଅଛି ?’ ମା’ ତାଙ୍କୁ ଯେମିତି ‘ନାହିଁ’ କହିଛନ୍ତି—ସେ ଲୋକଟିର କି କାହ ! ଆମେ ତ ଅବାକ୍ ! ତା’ପରେ ସେଇ ବୁଢ଼ାର ସମାଧି କେଉଁଠି ଦିଆହୋଇଛି ପଚାରିଲେ । ମା’ ସ୍ଥାନଟାର ନାମ କହି ଲୋକ ସାଥରେ ଦେବାକୁ କହିବାରୁ କହିଲେ—ନା, ଦରକାର ନାହିଁ, ମୋର ଜଣାଶୁଣା ଜାଗା । ସେ ସେହି ସମାଧି ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଗଲେ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ପଛେ ପଛେ ଯାଇ ଦେଖିଲି ସେ ସେହି ସମାଧି ପଥର ଉପରେ ପଡ଼ି କାନ୍ଦୁଛନ୍ତି । ମୁଁ ତାହା ଦେଖି ଅବାକ ହୋଇଗଲି । ସେ ଯାହାହେଉ ଲୋକ କିନ୍ତୁ ଭାରି ଭଲ । ଗଲାବେଳେ ମୋତେ କିଛି ବକ୍ସିସ୍ ଦେଇଗଲେ ।”

ବୁଝିବାକୁ ମୋର ବିଳମ୍ବ ହେଲା ନାହିଁ ଯେ—ସୁନ୍ଦରୀଟି କିଏ ?

ମିରବରେ ଆଉ କିଛିଦୂର ଯାଇ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଭେନୁଲି-ଗଛ ମୂଳରେ ସେଇ ବୁଢ଼ାର ସମାଧି ସାଖରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲି । ଦେଖିବା ଭଳି କିଛି ନ ଥିଲା । ଗୋଟିଏ ମାଟିକୁଦ ଉପରେ ବଡ଼ ପଥରଟିଏ ଥିଲା ହୋଇଛି । ମୁଁ କିଛିକ୍ଷଣ ସ୍ଥାଣୁ ପରି ବସି ରହିଲି; ସେଇ ବୁଢ଼ାର ଶେଷ କଥାପଦକ ମୋର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା ‘ହୁଅ ମୋର ଯଦି ମରିଯାଏ ତା’ ପଛକେ ଭଲ, ମାତ୍ର ମୁଁ’—କଥା ସେ ଶେଷ କରିପାରି ନ ଥିଲା ।

ମୁଁ ତାକୁ ସାନ୍ତ୍ବନା ଦେଇ କହିଥିଲି,—“ଏମିତି ଚିନ୍ତା କର ନାହିଁ । ଏ ତ ଭଗବାନଙ୍କର ଖେଳ ! ସୃଷ୍ଟିର ନିୟମ ! —ତୁମେ କଣ କରିବ ?”

କାହିଁକି ଜାଣେ ନା, ସେଦିନ ମୋର ମଧ୍ୟ ଦୁଇଟି ଆଖିରେ ଅଶ୍ରୁ ଭରି ଉଠିଲା । ସେଇ ପଥର ସାଖରେ ଛୁଡ଼ାହୋଇ

ଭଗବାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଜଣାଇଥିଲି—“ହେ ପ୍ରଭୁ, ଜୀବନରେ  
ଯେବେ ମଦି କିଛି ପୁଣ୍ୟ କରିଥାଏ, ତେବେ ତା’ର ପୁରସ୍କାର-  
ସ୍ୱରୂପ କେବଳ ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନା— ଯେପରି ଏହି ହୃଦୟାତ୍ମୀ ବୁଢ଼ା  
ପରଲୋକରେ ସୁଖରେ ରହେ ।”

ତା’ପରେ କେତେ ବର୍ଷ ବିତଗଲାଣି ।

କେଉଁଠି ବା ସେଇ ବଙ୍ଗଳା ରକ୍ଷକ ‘ହୋ’ ବୁଢ଼ା, ଆଉ  
କେଉଁଠି ବା ତାର ଝିଅ ? କାହାକୁ ଆଜି ମନେ ପଡ଼େ ନାହିଁ ।  
ତେବେ ଗୋଟିଏ ସଦାର୍ଥ ମୋ ଆଖି ସାମନାରେ ବେଳେବେଳେ  
ନାଚିଉଠେ—ତାହା ସେହି ତେନ୍ତୁଳି ଗଛମୂଳରେ ଏକ ମାଟିକୁଦ  
ଉପରର ବଡ଼ ପଥର ଖଣ୍ଡିକ ! ତା’ର ଭିତରେ କେତେ ବ୍ୟଥାର  
ଅଶ୍ରୁ ରାଗୀଣି ଯେ ବାଜି ଚାଲୁଥିଲା—ଜନମନର ଅଜ୍ଞାତରେ କିଏ  
ଜାଣେ ! !

---

## ସାରା ଜୀବନର ଦାନ

—“ବାପା, ଗୋଟିଏ ପଇସା-ବାପା !”—

ଛଅଟା ବାଜି ଯାଇଥାଏ । ଭୃତ୍କଳ ଏସୋସିଏସନ୍‌ରେ ଗୋଦାବରୀଶଙ୍କର ବକ୍ତିତା ଦେବେ—ଓଡ଼ିଆ ସ୍ଵାର୍ଥରକ୍ଷା କମିଟି ଓ ସିଂହଭୂମି ସମସ୍ୟା ବିଷୟରେ ।—ତା’ କଥାରେ କାନ ନ ଦେଇ ଆଗକୁ ବଢ଼ି ଚାଲିଲି ।

—“ବାପା, ଶୁଣିଲ ନାହିଁ ?—ଖାଲି ଗୋଟିଏ ପଇସା !—ପୁଣି ସେଇ କରୁଣ ସ୍ଵର ।

ଏଥର କିନ୍ତୁ ତା’ ଆକୃଳ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ଚମକି ଉଠିଲି । ପଇସେ ଅଧିକେ ଥାଇପାରେ ମନେକରି ପକେଟ ଭିତରେ ହାତ ଭର୍ତ୍ତି କଲି । ମାତ୍ର ପକେଟ ଥିଲା ଖାଲି—ଏକାବେଳେକେ ଝାଡ଼ୁଡ଼ୁ ।

ପକେଟରେ ମୋତେ ହାତ ଭର୍ତ୍ତି କରିବା ଦେଖି ସେ ମୋର ପାଖକୁ ଲାଗି ଆସିଲା । ଓଠରେ ମୋର ହାତ ମାରିଦେଇ କହିଲା—“ଆହା-ହା...ହା, ଧନଟା ମୋର, —ଜଗନ୍ନାଥେ ତୋତେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କରନ୍ତୁ ବାପ !” ତା’ର କୋଟରଗତ ଦୁଇଟି

ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତର ଜାଣି ଦୃଷ୍ଟି ମୋର ପକେଟ୍ ଭିତରର ହାତ  
ଭିତରେ ନ୍ୟସ୍ତ ଥିଲା ।

ମୁଁ ଟିକିଏ ଇତସ୍ତତ ହେଲି — ଛାଡ଼ି ଭିତରଟା ମୋର କର୍ମ  
ଉଠିଲା । ସେ ଏକ ବି ରଟ ଆଶା ଘେନି ମୋ ନିକଟରେ ହାତ-  
ପତାଇ ଛୁଡ଼ା ହୋଇଛି; ଆଉ ମୁଁ ଦାନବୀର ରୂପେ ପକେଟ୍  
ଭିତରେ ହାତ ଚଢ଼ିକରି ଛୁଡ଼ାହୋଇଛି । — ଏଣେ ପକେଟ୍ରେ  
ପଇସାଟାଏ ବି ନାହିଁ । ମୋ ନିକଟରେ ଏହା ଏକ ଗୁରୁତର  
ସମସ୍ୟା ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ମୁଁ ତା'ର ହାତ ଦୁଇଟି ଧରିପକାଇ କହିଲି — “ମା!” ।  
ଲଜ୍ଜାରେ ମୁଁ ଲଲ ହୋଇଗଲି ! ସେ କିନ୍ତୁ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ଵରରେ ଆସେ  
ଆସେ କହି ଉଠିଲା — “ହଉ ବାପା !” — ମୁଣ୍ଡ ମୋର ତଳକୁ  
ନଇଁଗଲା ।

ସେ କିନ୍ତୁ ମୋର ହୃଦୟର ଭାବ ପରିସ୍କାର ବୁଝି ପାରିଲା ଭଳି  
ଏତକ କହିଲା — “ଜଗନାଥ ତୋର ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ ବାପା !” —  
ଆଉ ବାଡ଼ି ଠୁକୁ ଠୁକୁ କରି ଆଗକୁ ଚାଲିଲା ।

ମୁଁ ସେଇଠି କାଠଭଳି ଛୁଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲି — ତା'ର  
ଗତିପଥକୁ ଚାହିଁ । ବଡ଼ଶୁଣ୍ଢ ପାରହୋଇ ସେ ସଡ଼କ ଭିତରେ  
ଲୁଚିଗଲା । ମୁଁ ଯନ୍ତ୍ର-ଶୂଳିତବଦ୍ ଭଦ୍ରକଳ ଏସାସିଏସନ୍ ହୋଇ  
ଭିତରକୁ ପଶିଲି ।

ମଣିଷ ତା' ଜୀବନରେ କେତେ କ'ଣ ସୁନାଲି କଲ୍ଲନା  
ନେଇ ନିଜ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ତା'ର ସେଇ କଲ୍ଲନା ସେ ଧୂରୁ

କୃଷିତ ଫଳବତୀ ହୁଏ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ — କିମ୍ବା ପାରିପାର୍ଶ୍ବିକ ପରିସ୍ଥିତି ନେଇ ଶେଷରେ ସେ ଆପଣା ସ୍ଥାୟୀ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସେଇ ସବୁ କଳ୍ପନାକୁ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ହୃଦୟ ଭିତରୁ ପୋଛୁଦିଏ

—ମୋର ଭ୍ରାତୃରେ ଠିକ୍ ସେଇ ଦଶା ଘଟିଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼େ, ମନେ ମନେ କେତେ ଭାବିଛି — ଯେତେବେଳେ ଏମ. ଏ. ଆଉ ବି. ଏଲ୍, ଦି'ଟାଯାକ ଉପାଧି ହାସଲ କରିବି, ଭଲ ଗୁଣିଗୁଣାଏ ତ ନିଶ୍ଚୟ ମିଳିବ — ଅନ୍ତତଃପକ୍ଷେ ଗୋଟିଏ ଦପୋଟି । ମାସକୁ ପାଞ୍ଚ ଶହ ଟଙ୍କା ତ ଥୁଆ ! କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ବାସ୍ତବରେ ବି. ଏ. ପାଶ୍ କଲି, ସେତେବେଳେ ଦେଖିଲି ମୋର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ — ଘୋର ଅନ୍ଧକାର — ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ! ତା' ଉପରେ ପୁଣି ସେହି ମହାସଂକ୍ରାମକ ବ୍ୟାଧି 'ବେକାର' ମୋ ପରି ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣପ୍ରାପ୍ତମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ବରଷ ମୁଣବ୍ୟାଦାନ କରି ଅଛନ୍ତି କରୁଥିଲା — ଡାକ୍ତ ଅଛନ୍ତି ।

ମୁଁ ଚମକି ଉଠିଲି । ଏ ପୁଣି କ'ଣ ହେଲା ? ମୋର ସବୁ ସୁନାଲି କଳ୍ପନା ପାଣି ଫୋଟକା ପରି ମିଳାଇଗଲା । ରଜିନ୍ ସ୍ବପ୍ନର ବିରାଟ ସ୍ତମ୍ଭ ମୋର ବେକାର-ବନ୍ୟାର ପ୍ରବଣ ଆଘାତରେ ଭାଙ୍ଗି ଚାଲିଗଲା । ଶେଷରେ ମୋତେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଜାମିନେୟରର ବିରାଟ ଯନ୍ତ୍ର-ଦାନବ ନିକଟରେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା — ମାସକୁ ଗୁଲିଗ ଟଙ୍କା ବେତନର କିରାଣିଗିରି ।

ସେଦିନ ଅର୍ଥସ କାମସାରି ବସ କୁ ଫେରୁଥାଏ, — ନାରାଜ୍-ସମ୍ବଦାକାନ ଯାଏରେ ସାଇକେଲ୍ ଚକଟାରୁ ଯବନ ବାହାର ଗଲା । ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଗୁଲି ଗୁଲି ଫେରୁଥାଏ । ରିଗେଲ୍ ସିନେମା ।

ପାଖରେ ମୋର ପରିଚିତ ଏକ କବିବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହ ଦେଖାଦେଲୁ ।  
 ଫୁଟ୍‌ପାଥ୍ ଉପରେ ଛୁଡ଼ାହୋଇ ଦହେଁ କେତେ ଗପ ଆରମ୍ଭ କରି-  
 ଦେଲୁ । ପ୍ରାୟ ଦଶ ବାର ମିନିଟ୍ ପରେ ସେ ମୋଠାରୁ ବିଦାୟ  
 ନେଇ ଅଳ୍ପଦୂର ଯାଇଥାଆନ୍ତି—ପଛରୁ ହଠାତ୍ ଶୁଣିଲି—“ବାପା,  
 ଗୋଟିଏ ପଇସା ।”

ମୁଁ ଟିକିଏ ଅମିଗଲି; ପୁଣି ସାଇକେଲ୍ ଠେଲି ଆଗକୁ  
 ଚାଲିଲି । ଭାବିଲି—ଏ ଦୁବଳତା ମୋର କାହିଁକି ? ଏ ତ ସ୍ୱୟଂ-  
 ମୟ ଜଗତ ! ଏ ସ୍ୱୟଂରେ କେତେ କେତେ ଲୋକଙ୍କର କେତେ  
 ମହାପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟୁଛି—‘ଆଜି ଯେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରାସନେ କାଲି ସେ  
 ଫକୀର !’—ସ୍ତ୍ରୀ’ର ପରି ତ ଆହୁର କେତେ ଭିକାରୀ ପଡ଼ି ରହି-  
 ଛନ୍ତି—ତାଙ୍କୁ କିଏ ପଚାରୁଛି ! ଗୁରୁପାଖରୁ କେବଳ ଆବେଗ-  
 ଭରା ସହସ୍ର କରୁଣ ନିବେଦନ—“ବାବୁ ଦିଅ—, ବାବୁ ଦିଅ ।”  
 କାହାକୁ କେତେ ଦେବ ?—ଏକୁ ଆରେକ ମହାଦୁଃଖୀ !

କେତେ କ’ଣ ଭାବି ତା’ ଆଗକୁ ନ ଚାଲି ମୁଁ ଆଗକୁ  
 ଚାଲିଲି । ପୁଣି ତା’ର ଆକୁଳ ପ୍ରାର୍ଥନା କାନ ପାଖରେ ମୋର ଗୁଞ୍ଜରି  
 ଉଠିଲା—“ବାପା, ଗୁଲି ଯାଉଛି ? ପଛକୁ ଫେରି ଗୁଲି’ଲ ନାହିଁ ?”  
 —ଆଜି ମୋର ହୃଦୟ ଭିତରେ ସତେ ଯେପରି କିଏ ଚିତ୍କାରକରି  
 ଉଠିଲା—‘ଆରେ ସେ ବି ତ ତୋରି ପରି ଜଣେ ମଣିଷ !  
 ମଣିଷ ତ ! —ଆଜି ତୁ ତାକୁ ଟିକିଏ ଫେରି ଗୁଲି’ବାକୁ ବି  
 ନାଗୁଡ଼ି ! କି ବିରାଟ ଅସମ୍ଭାବନ ! ଏହି ପରା ତୋର ମାନବିକତା ପ୍ରତି  
 ଉପସ୍ଥାପନ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା ଧୂକ୍ ପାଶାଣ ।’—ମୋର ପାଦ ଯେପରି  
 ସତକୁ ସତ ପଥର ପାଲଟି ଗଲା । ମୁଁ ଆଗକୁ ଯାଇ ପାରିଲି ନାହିଁ,  
 ସେଇଠି ଫେରି ଦେଖିଲି, ସେ ଦିନର ସେହି ଦୈନିକ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ



ବୁଢ଼ୀ ଭିକାରଣୀ, ଅର୍ଦ୍ଧନଗ୍ନ ଶରୀର, ମୁଣ୍ଡରେ ତା'ର ନିଝାଟ ପରି ନୁହେଁ ଧଳା ବାଳ ଫୁଲ୍ଲ ପରୁ ହୋଇ ଉଠୁଛି—ଗତିହୀନ ମଇଳା ଲଗା ଖଣ୍ଡିକ, ତା' ଉପରେ ବି ସହସ୍ର ତାଳ ଲାଗିଛି । ନିଷ୍ଠୁର କୋଟରାଗତ ଚନ୍ଦ୍ର, ହାତ ଉପରେ ଯେପରି ବମଳା ଘାଆଣି ହୋଇଛି କେବଳ ! ଏକ ଜୀବନ୍ତ ନର କଙ୍କାଳ !

ସେଇ ବୁଢ଼ୀ ଭିକାରଣୀ ଆଡ଼କୁ ଗୁହଁଲା ମାତ୍ରକେ ମୁଁ ତା'ର ଆଖିର ମୂଳ ଭାଷା ବୁଝି ପାରିଲି । ହାତ ମୋର ଯନ୍ତ୍ରଣାବଦ୍ଧ ପକେଟ୍ ଭିତରେ ଭର୍ତ୍ତି ହେଲା । ସୁଉକଟିଏ କେବଳ ଥିଲା; ମୁଁ ସେଇ ସୁଉକଟି ନେଇ କର୍ମିତ ହସ୍ତରେ ବୁଢ଼ୀର ହାତ ଉପରେ ରଖିଦେଲି ।

ଆହା-ହା-ହା-ବାବା, ଜଗନ୍ନାଥେ ତୋତେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ କରନ୍ତୁ ବାପ, ଆହା-ହା-ହା...ଆଃ' କହି ସୁଉକଟିକୁ ଖୁବ୍ ଯତ୍ନ ସହକାରେ କାନିରେ ଗଣ୍ଡାଇ ଅଣ୍ଟାରେ ଖୋସି ବୁଢ଼ୀ ଯେଉଁ ସସ୍ତା ଧରି ଆସିଥିଲା ବାଡ଼ି ଠୁକୁ ଠୁକୁ କରି ପୁଣି ସେହି ସସ୍ତାରେ ଚାଲିଲା ।

ମୁଁ କିନ୍ତୁ ସେଇ ଫୁଟିପାଥ୍ ଉପରେ ନିର୍ଜୀବ ପ୍ରତିମା ପରି ଛୁଡ଼ାହୋଇ ରହିଲି । ମୋ ମନରେ ଏକ ବିଚିତ୍ର ବିଚାରଧାରା ଖେଳି ଉଠିଲା । କେତେ ଲୋକ ଏହି ହତଭାଗ୍ୟ ବୁଢ଼ୀକୁ ସ୍ଥଳାର କରୁ ନ ଥିବେ ! କେହି କେହି ମଧ୍ୟ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତିର ଗର୍ବ ନେଇ ଅଧିକାଏ ପଇସାଏ ତା' ସାମନାରେ ଫିଙ୍ଗି ଦେଉଥିବେ—ତାଙ୍କୁ ଲାଜ ! କିନ୍ତୁ ଭଗବାନ କ'ଣ ତାକୁ କେବଳ ଦୁଃଖ ସହିବାକୁ ଜନ୍ମ ଦେଇଛନ୍ତି ?—ନା ତାକୁ ପେଟପୁରା ମୁଠାଏ ଖାଇ-

ବାକୁ ମିଡ଼ୁଛି,—ନା ଶୋଇବାକୁ ଟିକିଏ ଯାଗା,—ନା ପିଇବାକୁ  
ଖଣ୍ଡିଏ କନା ? ଓଃ, ମଣିଷ ଜୀବନର କ'ଣ ଏହି ପରିଣତ !  
ମାନବ ହୃଦୟର ଏଇୟା କ'ଣ ବରମ ଦୁର୍ଗତ ! ଭ୍ରଷଣ !  
...ହତାଶମୟ ! !

—ଅନ୍ୟମନସ୍କ ଭାବରେ ମୁଁ ସେତେବେଳେ ବସାରେ  
ସନ୍ନିଶ୍ଚିତ ସେତେବେଳେ ହୃଦୟ ମୋର ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବିତ ଦାନ-  
ସମାଜ ପ୍ରତି ସମବେଦନାରେ ଭରି ଉଠିଥାଏ ।

କିଛିଦିନ ପରେ—

ସେଦିନ ଥାଏ ଶନିବାର—ଅଫିସରୁ ଫେରି ଆସୁଥିବାର  
ନିଶ୍ଚାସ ମାରି କାରଦ୍ୱାରେ ବସି ରୁଁ ପଡ଼ିଥାଏ । କେତେ ଅସ୍ୱଲ୍ପ  
ଚିନ୍ତା ମସ୍ତିଷ୍କରେ ମୋର ଖେଳି ଉଠୁଥାଏ—ତା'ର କଳନା ନାହିଁ ।  
କାଲି ରବିବାର—ଅନ୍ୟ ଦିନ ପରି ଆଠ ଦଣ୍ଡା ଶାଢ଼ୀର ଆଖିକା  
ନାହିଁ । କାଲି ଦିନଟା ଭିତରେ କ'ଣ କ'ଣ କରିବାକୁ ହେବ ?  
ଅନ୍ତତଃ ସେଇ ପଖାଳିଆ ଶ୍ଳେଷର ସାଇବଟାକୁ ଟିକିଏ ସଲମ  
ବଜାଇ ଆସିବାକୁ ହେବ—ତା' ନ ହେଲେ ସେ ବଡ଼ ବଡ଼ିଆଙ୍କ  
ପାଖକୁ ଯିବା ଶୁଭ୍ରା ଆମର ବନ୍ଦ ! ତା'ପରେ 'ରହସ୍ୟମୟୀ'ର  
ପାଣ୍ଡୁଲିପିଟା ନେଇ ଆମ ହିସାଠିକ ପାଖକୁ ଟିକିଏ ଯିବାକୁ ହେବ ।  
ଏଣେ ପୁଣି ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ ଉତ୍ତଳ ଏସୋସିଏସନ୍‌ରେ ସୋସାଇଟିର ମିଟିଂ  
ଅଛି । ବଜାରରୁ ସପ୍ତାହକ ପାଇଁ ଘରର ଯତ୍ନବା କଣିକାକୁ ହେବ ।  
ଏମିତି ଆଦୂର କେତେ ! ଅଫିସ ଛୁଟି ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବସାରେ ତ  
କାମ ଭରି ରହୁଛି ! ଦିନ ଗୋଟିଏ ମଧ୍ୟ ବଶାମ ନାହିଁ ! ଓଃ କ  
କିଛିନା—

ଏତକ ବେଳେ ଚିତ୍ତାର ଉଠିଲା—“ବାବୁ, ଗୋଟିଏ ପଇସା ମିଳୁ ।”

ମୁଁ ତା’ ଆଖିକୁ ଫେରି ଦେଖିଲି—‘ଏଇ ଯେ ଏ ତ ସେହି ଭଣାରିଣୀ ବୁଢ଼ୀ । ଆ, ଆ, ଏଇଠି ବସ’—ଅତୀତରେ ଏତକ ମୋ ମୁହଁରୁ ବାହାର ପଡ଼ିଲା ।

ସେ ବାରଣ୍ଡା ଉପରେ ଉଠି ବସିଲା ଆଉ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ନିଶ୍ୱାସ-ଟିଏ ଗୁଡ଼ି ଧୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲା—‘ଗୋଟିଏ ପଇସା ମିଳିଯାଉ ବାବୁ !’ ମୋ ଆଖି ଆଗରେ ବୁଢ଼ୀର ଜୀବନ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠିଲା—ତା’ର କୋଟଗଗତ ଚକ୍ଷୁ ଦୁଇଟିରେ ଦୟାର ଯାଚଣା ଭରି ରହିଛି, ସ୍ୱରରେ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ କମ୍ପନ ପରିସ୍ପୃଷ୍ଟ ହୋଇଉଠୁଛି !

‘ଗୋଟିଏ ପଇସା ଜମା ?’ ମୁଁ ପଚାରିଲି । ସେ ମୋତେ ଚାହିଁ ମୁଣ୍ଡଟି ଟେକି ଧୀରକରି ହସିଦେଲା ଆଉ ମୁଣ୍ଡଟି ତାର କୃତଜ୍ଞତାରେ ନଇଁ ପଡ଼ିଲା ।

‘ଆଜ୍ଞା ବୁଢ଼ୀ—ମୋଟ କେତେ ପଇସା ପାଇଲୁଣି ?’—ମୁଁ ହସିକରି ପଚାରିଲି ।

‘ପାଞ୍ଚୋଟି ପଇସା ମିଳିଛି ବାବୁ’—ବୁଢ଼ୀ, ତା’ର ଛୁଲ ଲୁଗା ଗଣିଛୁ ପଇସା ବାହାର କରି ମୋ ଆଗରେ ଗଣିଦେଲା ।

‘ପାଞ୍ଚ ପଇସା ଜମା ?—ଆଜ୍ଞା ବୁଢ଼ୀ, ତୋ ଘରେ କେତେ ପ୍ରାଣୀ କୁଟୁମ୍ବ ?’

‘ଘର ?’ ‘ପ୍ରାଣୀ ?’ ବୁଢ଼ୀ ବିକଟ ଅବସ୍ଥାସ କରି ଉଠିଲା । ତା’ର ସେହି ଅବସ୍ଥାସରେ ବସା ମୋର କମି ଉଠିଲା । ଚାକରଟା

ମୋର ଘର ଭିତରୁ ଦଉଡ଼ି ଆସିଲା, ଆଉ ଭିଖାରୀଣୀଟାଏ ଗୋଲ  
'କରୁଛୁ ଦେଖି ମନେ ମନେ ରାଗି ଉଠିଲା ।

ମୁଁ ନିଜର ଭୁଲ ବୁଝି ପାରିଲି—ଭିଖାରୀଣୀର ପୁଣି ଘର  
କାହିଁ ? ତା'ର ତ ରହୁବାର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ ।  
ଯେଉଁଠି ରାଜାଟାଏ ବଢ଼ାଇ ଦେଲା, ସେଇ ହେଉଛି ତା'ର ଘର ।  
କିନ୍ତୁ କୁହୁମ୍ ? କେହି ହେଲେ ତ ତା'ର ଆପଣାର ଥିବେ—ପୁଅ  
ବିଅ କି ନାତି ନାତିଣୀ ।

ମୁଁ ପୁଣି ମୋ କଥାକୁ ବାଗେଇ କହିଲି—‘ଆରେ ବୁଢ଼ୀ  
ଘର ସିନା ନାହିଁ—କିନ୍ତୁ ତୋର ଆପଣାର ହୋଇ କେହି ଥିବେ  
ତ ?’ ସେ ତାଙ୍କୁ ଏ ସହ ଟିକିଏ ହସି ଦେଲା ଆଉ ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ  
କହିଲା—‘କେହି ନାହିଁ ବାବା, କେହି ନାହିଁ ।’ ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘ  
ନିଶ୍ବାସ ବୁଢ଼ୀର ପଞ୍ଜରାକାଠି ଥରାଇ ବାହାର ଆସିଲା । ହୃଦୟ ମୋର  
ବ୍ୟଥାରେ ଆହୁର ହୋଇ ଉଠିଲା । ହଁ, ଜଗତରେ ଏହିପରି ତ  
ଅନେକ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି, —ନା ଅଳ୍ପ ତାଙ୍କର ଘର, ନା ଆପଣାର  
ବୋଲି କେହି ! ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ଚାକରକୁ ଆଲନାରୁ ମୋର  
ପଞ୍ଜରାଟା ଆଣିବାକୁ କହିଲି । ପକେଟରେ ଗୋଟାଏ ଟଙ୍କା ଥିଲା,  
ଟଙ୍କାଟି ନେଇ ବୁଢ଼ୀର ହାତ ଉପରେ ଧୀର କରି ରଖିଦେଲି ।

ଟଙ୍କାଟିଏ ! ବୁଢ଼ୀର ଆଖି ଝଲସିଗଲା । ତା'ର ସେଇ ନିସ୍ତୁର  
ଆଖି ଦୁଇଟିରେ ପ୍ରସନ୍ନତା ଆଉ ଆଶୀର୍ବାଦର ସ୍ପଷ୍ଟ ନାଚି ଉଠିଲା ।  
ଦଣ୍ଡେ ମମା ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା, ଆଉ ‘ଜଗନ୍ନାଥ ଗୋବିନ୍ଦ ବଡ଼କରକୁ  
ବାବା’—ଏହା କହି ସମସ୍ତା ଉପରକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆନନ୍ଦରେ ଚାଲିଲା—  
ବାଡ଼ି ଠୁକୁ ଠୁକୁ କରି । “ଆଜ୍ଞା, ଏଇ ମାଗିଣାଇ ବୁଢ଼ୀଟାକୁ

ଟଙ୍କାଟାଏ ଦେଇ ପକାଇଲେ ? ବୁଢ଼ୀ ଗୁଲିଯିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୁରୁ ଟୋକା ଅବାକ୍ ହୋଇ ପଶୁଥିଲା ।

“ଆ ! ଆଉ ବେଗୁର ଗରାବ ବୁଢ଼ୀଟା !” କହୁ ବଛଣାରେ ଯାଇ ପଡ଼ିଲା, ସେହି ଦିନଠାରୁ ମୁଁ ସେତେବେଳେ ଯେଉଁଠି ବୁଢ଼ୀକୁ ପାଏ, ତା’ ହାତରେ କିଛି ନା କିଛି ରଖିଦିଏ ନିଶ୍ଚୟ—କେବେ ଦୋଅଣୀ, କେବେ ସୁଉକି, କେବେ ଦୁଇ ଗୁର ପଇସା ମଧ୍ୟ ।

ଭିତରାଣୀ ବୁଢ଼ୀର ହୃଦୟରେ ମଧ୍ୟ ମୋ ପ୍ରତି ଏକ ଆକର୍ଷଣ ଆସି ଯାଇଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ବୁଢ଼ୀ ନିତି ଆସେ, କେତେ କଥା ଗପେ । ତା’ ଭିତରେ ନିଜ ଦୁଃଖ କଥା ଦେଖି କହେ—‘ବାବୁ ଏ ଯେଉଁ ସହର, ଆମ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକେ ଖୁବ୍ କମ୍ ଅଛନ୍ତି—ଆଉ ତ ସବୁଯାକ ବଙ୍ଗାଳି, ସାଇବ, ଖୁରୁଷ୍ଟା, ତେଲଙ୍ଗୀ, —ବାବୁ, ସେମାନେ ଯଦି ଗୋଟାଏ ପଇସା ଦିଅନ୍ତେ ! ଛୁ, ଛୁ, ଦେଖିଲେ ଆହୁରି ମାରି ଗୋଡ଼ାନ୍ତି । ଆମ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକେ ଆହୁରି ପଇସେ ଅଧିକ କି ଡୋରାଣୀ ମନ୍ଦାଏ ହେଲେ ଦିଅନ୍ତି । ଆଗ୍ନ ବାବୁ, ଏ ପରା ଆମ ଓଡ଼ିଆ ମୁଲକ ଥିଲା—ସେମାନେ କ’ଣ ଲଭାଇ କରି ଆମଠୁ ନେଇଛନ୍ତି ?’ ଶେଷରେ ‘ଜଗନ୍ନାଥ ଡୋଡେ କୋଟି ପରମାୟୁ ଦିଅନ୍ତୁ, ଆହା-ହା-ହା’ କହୁ ବୁଢ଼ୀ ତା’ର ଯାତ୍ରା ପଥରେ ପାଦ ଚଳାଏ ।

ସେଦିନ ଥିଲା ଉଦିତ । ଅସ୍ତିତ୍ବ ହୁଟି, କିନ୍ତୁ ଧନଟାପକ ବସାର କାମରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିଲା । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଟିକିଏ ମନ ଆନନ୍ଦରେ ବୁଲି ବାହାରିଲା । ଟି; ଆର୍ ଟାଇପ, କଦ୍ମା, ଶଶିକୁଦା ସ୍ଥୋପ ହୋଇ ବିଷ୍ଣୁପୁର ନିର୍ଯ୍ୟାସ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲି ଗୋଲ୍

ସୈନେମାର ଫୁଟ୍‌ପାଥ ଉପରେ ଅନେକ ଲୋକ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଅଛନ୍ତି । କୁତୁହଳ ବଶତଃ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେଇଆଡ଼କୁ ଚାଲିଲି । ‘କଥା କଣ’ ଏଇ ପ୍ରଶ୍ନ ମୋର ହୃଦୟରେ ସ୍ଵାଭାବିକ ରୂପ ପାଇ ଛୁଡ଼ା ହେଲା; ଆଉ ମୁଁ ଭିଡ଼ ଠେଲି ଭିତରେ ପହଞ୍ଚି ଯାହା ଦେଖିଲି ସେଥିରେ ମୋର ହୃଦୟମାନ ଦ୍ରୁତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏ ଯେ ସେହି ଭିଖାରିଣୀ ବୁଢ଼ୀ ମୁଞ୍ଚିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି, ମୁଣ୍ଡରୁ ତାର ରକ୍ତଧାର ଝୁଟିଛି ।

“କଣ ହେଲା ?” — ମୁଁ ପାଖ ଲୋକକୁ ପଚାରିଲି ।

“ମୋଟର ଚକତଳେ ପଡ଼ିଗଲା ।” କିଏ ଜଣେ କହିଲା ।

“ଇସ୍‌ମେ ଶାଲ ବୁଢ଼ୀକାହୁ ଗଲୁଛି ହେଁ” — ଜନତା ମଧ୍ୟରୁ ଆଉ ଗୋଟାଏ କିଏ କହିଲା ।

“ନା, ନା, ଏ ବେଗୁରାର ଦୋଷ ନାହିଁ — ଦୋଷ ମାତାଲୁ ଡ୍ରାଇଭର୍ !” କେହି ତୃତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ତା’ର ଜବାବ୍ ଦେଲା ଖୁବ୍ ଦୃଢ଼ତା ସହକାରେ ।

ମୁଁ ବଡ଼ ମର୍ମାହତ ହେଲି ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି, ଆଉ ଠିକ୍ ସେତକବେଳେ ଭିଖାରିଣୀ ବୁଢ଼ୀ ଆଖି ଖୋଲି ଶୂନ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଥରେ ଚାହିଁଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା — ଆଉ ତା’ର ଦୃଷ୍ଟି ମୋ ଉପରେ ପଡ଼ିବା ମାତ୍ରେକ ଛିରି ହୋଇଗଲା । ତା’ର ସେହି ନୀରସ ଆଖି ଦୁଇଟିରୁ ଦୁଇଟୋପା ଲାଜ୍ଜା ଶସିପଡ଼ିଲା ।

ବଡ଼ କଢ଼ରେ ସେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ପକ୍ଷୀ କଥା କହିଲା, “ବାପା” । ଯୁଣି ଆଖି ଦୁଇଟି ତାର ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ମୁଁ ବିହ୍ୱଳ

ହୋଇ ଉଠିଲି । ତା ପାଇଁ କଣ ପ୍ରତିକାର କରିବି ହଠାତ୍ କିଛି ସ୍ଥିର କରିପାରିଲି ନାହିଁ । ଅବଶେଷରେ ଗୋଟିଏ ଟେକସି ଭଡ଼ା କରି ସେଥୁରେ ତାକୁ ନେଇ ବସାକୁ ମୋର ଆଣି ଆସିଲି ।

ତାକୁ ବିଛଣାରେ ଶୁଆଇ ତାଳରଙ୍ଗ ଖବର ଦେଇ ମୁଣ୍ଡର ଆଘାତ ସ୍ଥାନରୁ ତା' ରକ୍ତ ଧୋଇବାକୁ ଲାଗିଲି । କିଛିସମୟ ପରେ ସେ ଆଖି ଖୋଲିଲା—“କମିତ ଲଗୁଛି ମା ?” ମୁଁ ପଚାରିଲି ।

ସେ କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଉତ୍ତର ଦେଲା ନାହିଁ; କେବଳ କମିତ ହସ୍ତରେ ତା'ର ଶତଗ୍ରନ୍ଥି ବିଶିଷ୍ଟ ବୁଜୁଲଟି ଖୋଲି ତାର ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ପୋଟଳି ବାହାର କଲା । ସେଇଟି ମୋ ହାତରେ ଧରି ଦେଇ ଖୋଲିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲା । ମୁଁ କମିତ ହସ୍ତରେ ପୋଟଳି ଖୋଲି ଦେଖିଲି—ତା'ର ଭିତରେ ଅଛି ପରିଣ ଟଙ୍କା ତେରଅଣା ପଇସା ! ପୁଣି ଫେରି ବୁଜିବାକୁ ଦେଖିଲି—ଆଖିରୁ ତାର ଦି'ଧାର ଲୁହ ଗଡ଼ିପଡ଼ୁ ଥାଏ । ଶେଷରେ ସେ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ଵରରେ କହଲା—“ଏହା ମୋର ସାଗୁ ଜୀବନର ଅର୍ଜନ ବାବା ! ତୋତେ ଛାଡ଼ି ଏହା ମୁଁ କାହାକୁ ଦେବି ? ମୋର ଆପଣାର ହୋଇ କିଏ ଅଛି ଯେ ? ଲୋକ ମୁହଁରେ ଶୁଣିଛି ପଇସା ଖରଚ କଲେ କୁଆଡ଼େ ଏଇଟା ଆମ ଓଡ଼ିଆ ମୁଲକ ହେବ । ଆମ ଜାତି ସୁଖରେ ରହିବେ, ପରଠୁ ମାଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଖାଇ ସ୍ଥାନସ୍ଥା ହେବେ ନାହିଁ । ସତେ ବାପ, ଏମିତି ଯଦି ହୁଏ ମୋର ଏହି ଅର୍ଜନତକ ସେହି କାମରେ ଲଗାଇବୁ ବାପ । ମୋ ଜାତିଏ ସୁଖରେ ରହିବେ—ଏ ଯେ ମୋର ସାଗୁ ଜୀବନର ଦାନ ବାପ !” ବୁଢ଼ୀ ଆଉ କହିପାରିଲା

ନାହୁଁ, ପ୍ରକର୍ମିତ ଶୁଷ୍କ ଅଧର ଦୁଇଟି ତା'ର ଥର ଥର ଉଠି  
 ଶରଦନପାଇଁ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ।

ଠିକ୍ ସେତିକି ବେଳେ ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ତାଙ୍କର ମିଶ୍ରଙ୍କ  
 କାର୍‌ର ଡର୍ଣ୍ଣ ବାଜି ଉଠିଲା ।

---



## ଅଶ୍ରୁ ଚର୍ପଣ

ବଡ଼ବଲ ଲୁହାଣୀରୁ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ମାଇଲ ଦୂରରେ କେନ୍ଦୁଝର  
ଠାକୁରାଣୀ ପାହାଡ଼ । ଠିକ୍ ପାହାଡ଼ର ପାଦଦେଶରେ ଶ୍ୟାମ-  
ବନ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ଳେଷ ପକ୍ଷୀ,—ଗୁଣ୍ଡିଆଡ଼ ପାହାଡ଼ ଘେରୁ,  
ନାଆଁଟି ତାର ସୁନ୍ଦ୍ର । ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ପାହାଡ଼ୀ ଝରଣା  
ଅବସ୍ଥାପନ ଗଡ଼ରେ ବୋହୁ ଗୁଲୁଛୁ କୁଲୁ କୁଲୁ ତାନରେ, ସେଇ  
ସବୁଜ ପକ୍ଷୀଟିକୁ କେଉଁ ଅଜଣା ବନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣାଇ …… ।

ପ୍ରକୃତର ସେଇ ନଗ୍ନ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ନଗ୍ନକୁଟୀର-  
ଗୁଡ଼ିକ ଛୁଡ଼ା ହୋଇଛି ମୃଣ୍ମତେକି—କେଉଁ ଅଜଣା ସୁଗନ୍ଧ ।  
ଗୋରୁ, ପଶୁ, ଛେଳି ସାଥରେ ତାଙ୍କର ନିତ୍ୟ କାରବାର… ! ବଡ଼  
ସରଳ, ବଡ଼ ଖୋଲା ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ । ପକ୍ଷୀପ୍ରାନ୍ତରେ ଠିକ୍ ପାହାଡ଼  
ତଳକୁ ଲଗି ଖଣି ଏ ଛାଇଭର କୁଞ୍ଜ । ସଞ୍ଜ ହେଲେ ସେମାନେ ଗୀତ  
ଗାଇ ନାଚନ୍ତି ସେଇଠି—ମାଦଳର ପ୍ରତି ତାଳରେ ପାଦ ମିଳାଇ ।

ସେଇଠି, ସମସ୍ତେ ବସି ପ୍ରାଣଖୋଲି ଗାଆନ୍ତି କେଉଁ ଅପୂର୍ବ  
ଭାଷାର ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ,—ମଝିରେ ଜଳୁଥାଏ ଶୁଖିଲା କାଠର ନିଆଁ ।  
ସେଇ ଆଲୋକରେ ତାଙ୍କର ଆନନ୍ଦ । ସବଳ ସୁନ୍ଦର ନଗ୍ନ କଳାଦେହ  
ଉପରେ ଆଲୁଅର ଚନ୍ଦ୍ରି ପଡ଼ି ଆହୁର ସୁନ୍ଦର ଦେଖାଯାଏ । ସେ  
ଉପ୍ରବରେ କେନ୍ଦୁ ବାଦ୍ ରହନ୍ତି ନାହିଁ । ଢରୁଣ-ଢରୁଣୀ ଦଳ  
ମଧ୍ୟ ନାଚନ୍ତି, ଗାଆନ୍ତି—ଅବାଧରେ, ସରଳ ଓ ମୃଦୁ ପ୍ରାଣରେ ।

ଏହିପରି ଭାବରେ ତାଙ୍କର ଦିନ କଟିଯାଏ, ଦିନ ପରେ ଦିନ  
—ରାତି ପରେ ରାତି ।

ଦିନେ ବଣାଇ ସୀମାର ଏକ ପାହାଡ଼ୀ ଗାଁରୁ ଆସିଲେ ଆଉ  
ଦିନେ ସେଇ ‘ହୋ’ (କୋହଲ) ଜାତିର କେତେ ସ୍ତ୍ରୀ ଆଉ  
ପୁରୁଷ । ନିର୍ଜନ ପକ୍ଷୀଟି ନୂତନ ଅତିଥିଙ୍କର ଆଗମନରେ କୋଳା-  
ହଳ-ମୁଖର ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ସେଦିନ ରାତିରେ, ନୂତନ ଅତିଥିଗଣଙ୍କର ହେଲ ପୂର୍ଣ୍ଣ  
ଅଭ୍ୟର୍ଥନା । ‘ହାଣ୍ଡିଆ’ର ଡାବୁ ଗନ୍ଧରେ କୁଞ୍ଚିଟି ମହକି ଉଠିଲା,  
ଆଉ ତାଙ୍କର ମାଦଳର ତାଳରେ ଓ ନୃତ୍ୟଗୀତର ଛନ୍ଦରେ  
ବନର ସେଇ ଶ୍ୟାମ ବୃକ୍ଷଲତାର ପତରେ ପତରେ ଏକ ଅପୂର୍ବ  
ଶିଦ୍ଧରଶ ଖେଳିଗଲା । ...ଅପୂର୍ବ ଛନ୍ଦରେ ଦୋହଲି ଉଠିଲା ତାଙ୍କର  
ସ୍ବସ୍ଥସବଳ ନଗ୍ନ କଳାଦେହ ଗୁଡ଼ିକ, ...ପ୍ରାଣତନ୍ତ୍ରୀରୁ ସ୍ବାର  
ଉଠିଲା ତାଙ୍କର ଏକ ଅପୂର୍ବ ଭାଷାର ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ।

—‘ବିଜୟ ! ଏଇ ଚିର-ଶ୍ୟାମଳ ପ୍ରକୃତ ରାଜ୍ୟର ଶ୍ୟାମଳ  
ସୁବକ, ନରବରେ ଗୋଟିଏ କୋଣରେ ଛୁଡ଼ାହୋଇ ଦେଖୁ-  
ଥିଲା—ନୂତନ ଅତିଥିଗଣଙ୍କୁ । କେଉଁ ଅଜଣା ଆନନ୍ଦରେ ତା’ର  
ସୁନ୍ଦର ଶ୍ୟାମଳ ଦେହଟି ଫୁଟି ଦିଶୁଥିଲା—ଆହୁରି ସୁନ୍ଦର ହୋଇ ।  
ଲମ୍ବା, କୁଅଁକୁଅଁଆ ବାଳ କାନ୍ଧ ଉପରେ ପଡ଼ିଛି ।—ମୁଣ୍ଡରେ ବଳା  
ହୋଇଛି ଗୋଟିଏ ବଣୁଆ ସବୁଜଲତା,—ଆଉ ସମ୍ମୁଖରେ ସେହି  
ଲତା ଦେହରେ ଗୋସା ହୋଇଛି—ଉଦଳିଆ ଚଢ଼େଇର  
ଗୋଟିଏ ପର । ତାର ବାଁ ହାତରେ ଗୋଟିଏ ଧନୁ—ଆଉ ଆଉ  
ହାତରେ କେତୋଟି ଡାର ।

ସେଥର ଚମ୍ପା ଶିବରାତ୍ରି ଯାତ୍ରାକୁ ବୃଷ୍ଟିବାବୁଙ୍କ ଥିଏଟର ଆସିଥିଲା । ବିଜୟ ସେଇଠୁ ଗୀତ ପଢ଼ିବେ ଶିଖି ଆସିଥିଲା, — ଗାଇଲା, .....

‘ଏହି ଲିଙ୍ଗାବତୀଙ୍କ ଦେଉଳ —’

ଆମ ବାପ ଦାଦାଙ୍କର ବନ୍ଧାଣି ପଣିଆ,  
ଦେଖିଯାଆ, ଥରେ ଦେଖିଯାଆ ।’

ସୁର ତାର ବଡ଼ ମଧୁର । ଆଖି ପାଖ ଗାଁରେ ତା’ପରି କେହି ଗାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁ ତାକୁ ସମସ୍ତେ ଭଲ ପାଆନ୍ତି — ଚିହ୍ନିନ୍ତି ।

ବିଜୟର ଦଠାତ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା ସରସୁ ଭସରେ । ସରସୁ ସୁନ୍ଦରୀ, ତରୁଣୀ—ନୂତନ ଅଭିଯୁକ୍ତ ଦଳରେ ଆସିଛି—ଶଶିରେ କାମ କରିବ ବୋଲି । ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ନାଚେ । ମାଦଳର ତାଳେ ତାଳେ ତାର ଚକ୍ର ଚରଣର ଲୀଳାୟିତ ଭଙ୍ଗୀ ଓ ଭଲତ ବସର ମୃଦୁ କମ୍ପନ ବିଜୟର ତରୁଣ-ପ୍ରାଣରେ ଏକ ନୂତନ ଅଜଣା ପରଶ ଆଣି ଦେଉଥିଲା ।

ସରସୁର କୋମଳ ପ୍ରାଣ-ତନ୍ତ୍ରରେ ସେଇ ଶ୍ୟାମଳ ସୁନ୍ଦର ବଳିଷ୍ଠ ଯୁବକର ସଙ୍ଗୀତର ମୁଚ୍ଛୁନା ବଙ୍କାର ଉଠୁଥିଲା । ସେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଥିଲା — ବିଜୟ ଆଡ଼କୁ । କିନ୍ତୁ ବିଜୟ ତାହା ଦେଖି ମୁହଁ ବୁଲାଇ ନେଲା । ...ସରସୁ ତା ପାଖକୁ ଚାଲି ଆସିଲା, ଆଉ ବିଜୟର ବଳିଷ୍ଠ ହାତ ଦୁଇଟିକୁ ଧରି କହିଲା — ‘ନାଚରୁ — ମୋ ସାଥରେ !’

ବିଜୟ ବରକୁରେ ହାତ ଛଡ଼ାଇ ନେଇ ‘ନାଇଁ, ମୁଇଁ ନାଗର ନାଇଁ’ କହି ବୁଲିଯାଉଥିଲା ସେଠାରୁ, ସରଯୁ ହଠାତ୍ ତାର ହାତଟି ଧରି ପକାଇ କହିଲା, ‘ଆମେ ଆଜି ଆସିଛୁ, କାଲି ଯିବୁ; ନାଇଁ କରୁଛୁ କିମ୍ପାଇଁ — ଆୟୁ ।’

ବିଜୟ ଶୁଣି ହେଲା ନାହିଁ, ହାତ ଛୁଆଡ଼ ଦେଇ ଦୂରକୁ ବୁଲିଗଲା । ସରଯୁ ଫେରିଗଲା, — ତାର ଚକ୍ଷୁ କଳା ଚପଳ ଆଖି ଦୁଇଟିରେ ମୁକ୍ତ । ପରି କେଇ ବିନ୍ଦୁ ଢଳିଲା ଲୁହ ଧରି । କିନ୍ତୁ ସେ ତ ଜାଣେ ନାହିଁ, — ବିଜୟ କପରି କୌଣସି ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ସାଥରେ ଆଦୌ ମିଳାମିଶା କରେ ନାହିଁ । ସେ କେବଳ ନିଜର ଧନୁ ଓ ଜୀର କେଇଟି ଧରି ହରଡ଼ ଚଢ଼େଇ ଓ ଖେଡ଼ିଆ (ଶଶୀ) ଶିକାର କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାଏ ।

ପରଦିନ । ସରଯୁ ଝରଣା ବନ୍ଧରୁ ପାଣି ନେବାକୁ ଆସିଥାଏ ତରଳ ଯୌବନର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୋଭା ତାର ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗପ୍ରାଣରେ ଫୁଟି ଉଠୁଛି । ଦେହରେ ପିନ୍ଧିଲା ଲୁଗାଟି ସବୁ ଅଣ୍ଟାରେ ବେଢ଼ାଇ ଦେଇଛି । ପ୍ରକୃତର ଅନାବଳ ଶକ୍ତିର ନଗ୍ନକୁମାରୀ । କାହିଁକି ବା ସଂକୋଚ କରିବ ସେ, କାହାକୁ ବା କରିବ । ଆଜି ଯେପରି ସେ ସରଗର ବୃଷ୍ଟି-ଅପ୍-ସରା ପରି ଦିଶୁଛି । ହଠାତ୍ ସରଯୁ ବୁଲି-ପଡ଼ି ଦେଖିଲା — କିଛି ଦୂରରେ ବିଜୟ ମୁହଁ ଧୋଉଛି ।

ସରଯୁ କାଶରୁ କଳସୀଟି ଓହ୍ଲାଇ ବାଲି ଉପରେ ରଖିଦେଇ ବିଜୟ ପଛଆଡ଼େ ବସି ପଡ଼ିଲା ଯାଇ — ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ପଥର ଉପରେ ଶୁବ୍ ଧୀରେ, ...ପାଦ ଟିପି ଟିପି... ।

ବିଜୟ ପଛକୁ ଫେରି ଦେଖିଲା ସରଯୁ ।

ବିରକ୍ତିରେ ତାର ମୁହଁ ଲଲ ହୋଇ ଉଠିଲା, ମୁଣ୍ଡର ବାଳ ଗୁଡ଼ିକ ସଜାଡ଼ୁ ସଜାଡ଼ୁ କହିଲା, ‘କିଏ’ ସରସ୍ତ୍ର ହସି ହସି କହିଲା, ‘ତୋତେ ଦେଖିତେ — । ବିଜୟ କିଛି ନ କହି ଚାଲି ଯାଉଛି ଦେଖି, ସରସ୍ତ୍ର କହିଲା — ‘ତୋର ନାଁ କିଏ ?’

— ‘ମୋର ନାଁ କିଛି ନାହିଁ’ —

— ‘କିପାଇଁ, ନାଁଟା କହିଦେଲେ କି ତୋର ସରିଯିବ ।

‘ଆଜ୍ଞା, ଥରେ କହି ଦେଉଛି, ବାକି ଆଉ କେବେ କହିବ ନାହିଁ, — ବାଜାୟ (ବିଜୟ)’ —

— ‘ଏଠି ସତେ ତ ତୋର ନାଁଟା ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର’ କହି ସରସ୍ତ୍ର ଉଦ୍‌ଘୁଲ ହୋଇ ଉଠିଲା ।

ବିଜୟ ଦୁଇଗୁରୁ ପାଦ ଆଗେଇ ଆସିଲା । ତାହା ଦେଖି ସରସ୍ତ୍ର ଧାଇଁଗଲା ଶ୍ଳେଷ ଚପଳା ବାଲିକାଟି ପରି — ହସି ହସି କହିଲା, “ବାଜାୟ, ତୁଇ ମୋର ନାଁ ଜାଣିବୁ ନାହିଁ ।

— ‘ଦରକାର ନାହିଁ, ବାଟ ଛାଡ଼’... ।

ସରସ୍ତ୍ର କରୁଣ ଚାହିଦାରେ ଏକ ବ୍ୟର୍ଥ ଆଶାର ଭାବ ଫୁଟି ଉଠୁଥିଲା । ସେ ପୁଣି ହସି କହିଲା, — ‘ନାହିଁ ତୁଇ ଯାଆ ନାହିଁ, ତୋତେ ମୁହଁ ଛୁଆଁଦେବି ନାହିଁ’ —

ବିଜୟ ବୁଲିଯିବା ଛାଡ଼ିଦେଲା । ସରସ୍ତ୍ର ହଠାତ୍ ତାକୁ ତାର ଚିକ୍‌କଣି କଳା ମୃଣାଳ କୋମଳ ବାହୁଲ୍ୟରେ ଭିତ୍ତିପରି ଅତି ପୀରରେ ଆଗ୍ରହାନ୍ୱିତ ହୋଇ କହିଲା — ‘ମୋର ନାଁ’ଟା ଶୁଣିବୁ

ନାହିଁ—’

କଥା ତା’ର ଶେଷ ହେଇନାହିଁ, ବିଜୟ ତାକୁ ଠେଲିଦେଇ ଚାଲିଗଲା … ଅନ୍ଧ ସରସ୍ୱତୀ, କେତୋଟି କଣ ମଜ୍ଜିମୁଲ୍ ଓ ପତର ଛୁଣ୍ଡାଇ ମୁଣ୍ଡରେ ଖୋସିଲା ଓ ପରକ୍ଷଣରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଟାଣି ଟିକି ଟିକି କରି ଛୁଣ୍ଡାଇ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଲା । ଅନ୍ଧାଣତରେ ତା’ର ବୁକୁର କେଉଁ ଗୋପନ ପ୍ରଦେଶରୁ ଏକ ବ୍ୟଥାଭରା ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ଆକୁଳିତ ହୋଇ ବାହାରି ପଡ଼ିଲା ।

ସେଇଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ—ନାଟ ହେଉଥିଲା । ସରସ୍ୱତୀ ବିଜୟକୁ ସେଠାରେ ଖୋଜିଲା, ମାତ୍ର ପାଇଲା ନାହିଁ । ବିଜୟ ସେତେବେଳକୁ ପାହୁଡ଼ରେ ବସି ତା’ର କେଉଁକାଳିଆ ବାଉଁଶ ବଇଁଶିଟି ବଜାଇ ଗୀତ ଗାଉଥାଏ । ସରସ୍ୱତୀ ଶୁଣିଲା ତା’ର ଗୀତ ପଦେ ପଦେ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠୁଥିଲା ତା’ର ବୁକୁର ପ୍ରତି ହୃଦୟଘନରେ……। ଗୀତ ବନ୍ଦ ହେଲା । ଅଣି ପୋଛୁ ସରସ୍ୱତୀ ‘ହୁ ହୁ’ ହୋଇ ହସି ଉଠିଲା, ଠିକ୍ ତାହାରି ପଛପାଖରେ ।

ବିଜୟ ଶୁଣି ନିଆଁ ହୋଇଗଲା । ସେ ଭାବିଲା ତା’ ନିକଟକୁ ସରସ୍ୱତୀ ବାରମ୍ବାର ଆସୁଛି କାହିଁକି ? ବିଜୟ ଏମିତି କ’ଣ କରିଛି ତା’ର ? ଯାହାପାଇଁ ସରସ୍ୱତୀ ସବୁବେଳେ ଚାଲୁଆସେ ତା’ ପାଖକୁ କେବଳ ତାହାରି ମୁହଁରୁ କଥା ଦିଏ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ।

ସରସ୍ୱତୀ ବିଜୟର ପିଠି ଉପରେ ନଇଁପଡ଼ି ହସି ହସି କହିଲା, ଏଇଟା କ’ଣ ତୋର ଗୀତର ଠିକ୍ ସୁର—”

‘ହୁ’,—କପାଇ—’

‘ଆଦୌ ଗାଇ ଜାଣିଦେ ନାହିଁ—।’

‘ଓ, ସେଥିରେ ତୋର କି ଗଲା— ? ତତେ ଏ କଥା କହିବାକୁ କିଏ ଡାକିଯାଇଥିଲା—?’ କହି ବିଜୟ ଛୁଡ଼ା ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ପତୁ ପତୁ ରହିଯାଇ ସରସୁ ମୁଣି ହସି କହିଲା,— ‘ନ ଡାକିଲେ କିସ ଆସିବାକୁ ମନା ଅଛି—?’

ସରସୁ ତା’ର ମିନତିଭରା କରୁଣ ଗୁହାଣୀ ଓ କର୍ମିତ ଅଧର ଦୁଇଟି ତୋଳିଦେଲା ବିଜୟର ଆଖି ଆଗରେ । ବିଜୟର ଶୁଷ୍କପ୍ରାଣ କିନ୍ତୁ ଏ ସବୁ ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ,—ରାଗରେ ଗର ଗର ହୋଇ କହିଲା,— ‘ଯା, ତୁ ମୋ ପାଖକୁ ଆଉ ଆସିବୁ ନାହିଁ’, ତୁ ଆସିଲେ ଦିନଟାଯାକ ମୋର କିଛି କାମ ହୁଏ ନାହିଁ,—ଶୀକାର ପାଏ ନାହିଁ ଆଦୌ ।’—ବିଜୟ ଦେଖିଲା ସରସୁ ଗୁଲି ଯାଉଛି ।

ସରସୁ ଯାଇ ବସିଲା ପାହାଡ଼ର ଗୋଟିଏ କୋଣରେ । ତା’ର ଦୁଇଟି ସୁଗୋଲ କଳା ଗାଲ ଉପରେ ବୋହିଗଲା — ଉଚ୍ଚ ଅଗ୍ରର ଦୁଇଟି ଶୀର୍ଷ ଧାସ ।

ସରସୁ ଗୁଲିଯିବାର ଦେଖି ବିଜୟ ପ୍ରାଣରେ କାହିଁକି ଏକ ଅଜଣା ଗୋଟ ଲାଗିଲା । ସେ କିଛି ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ,—ତା’ର ବୁକୁ ଯେପରି ସେହି ଅଜଣା ବ୍ୟଥାରେ ବ୍ୟଥାତୁର ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଭାବିଲା—ଆଉ କ’ଣ ସରସୁ ଆସିବ ନାହିଁ ତା’ନିକଟକୁ !

ବିଜୟର ଦିନ ବ୍ୟଥାରେ ଦନାଇ ଆସେ । ତରଳ ଅନ୍ଧାର ଜମାଟ ବାନ୍ଧିଯାଏ ।

ବିଜୟ ଶେଷରେ ବାଧ୍ୟହୋଇ ଧରାଦେଇ ସରଯୁ ନିକଟରେ ।  
 କିନ୍ତୁ ସରଯୁର ମନେହେଲା, ସେ ଯେପରି ଧରାଦେଇ ମଧ୍ୟ ଧରାଦିଏ  
 ନାହିଁ;—କିପରି ଏକ ଉଦାସଭାବ ଡା'ର... । ସରଯୁ ଡା' ବୁକୁ  
 ଉପରେ ମୁହଁ ରଖି କେତେ ପ୍ରାଣଶୋଲ କଥା କହିଯାଏ—ବିଜୟ  
 ବାଧା ଦିଏ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ, ସରଯୁ ବେଳେ ବେଳେ ଦେଖେ ଡା'ର  
 ସାନ ସାନ ଆଖି ଦୁଇଟିରେ ପାଣି ଭରି ଉଠିଥାଏ—  
 ଅକାରଣରେ । ସେ ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ, କାହିଁକି ଏ ବ୍ୟଥା—  
 ଏ ଶ୍ୟାମଳ ଗୁଳ୍ମର ସ୍ବାଧୀନ ବଳିଷ୍ଠ ଢରୁଣର ?

ସେଦିନ ଶରତ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା । ଭରା ଜୋରରେ ପଶ୍ଚି ଗାଁ'ଟି  
 ହସି ଉଠୁଥାଏ । ସବୁ ନାରକ, ନିସ୍ତ୍ରବ୍ୟ...କେବଳ ଧୁମୁସାର  
 ତାଳ ଓ ଗୀତର ସ୍ଵର ଭାସି ଆସୁଥାଏ ସେଇ କୁଞ୍ଜ ଆଡୁ । ଏତିକି-  
 ବେଳେ ସରଯୁ ଆସିଲା ବିଜୟର ବୁକୁର ନିକ୍ଷତ ପ୍ରଦେଶକୁ—  
 ସବୁଜ ବନର ଯନ୍ତ୍ର ପୂର୍ବରେ ସବୁଜଗଣୀ ସାଜି ।

ବିଜୟ କହିଲା, “ସରଯୁ ସତେ ତୁ ଏତେ ସୁନ୍ଦର— ?”

ସରଯୁ ଡା' କାନ୍ଦି ଉପରେ ଭରା ଦେଇ କହିଲା, “ଡା'  
 କେବଳ ତୋରି ପାଇଁ—”

ବିଜୟ ହଠାତ୍ ଚମକି ସନ୍ତ କହିଲା,—“ନା,ନା,ଡା'ହୋଇ  
 ପାରିବ ନାହିଁ ।”

“କ'ଣ ହେବ ନାହିଁ ବାଜାୟ—”କର୍ମ ଉଠିଲା ସରଯୁର  
 ଭାତସ୍ପର ।

“ତୋତେ ବାହା ହେବା...”



“କିପାଇଁ ବାଜାୟ ? ସରୟୁ ଥରୁଥିଲା, ହଠାତ୍ ବିଜୟର ବୁକୁ ଉପରେ ମୁହଁରଖି କହିଲା, “କହୁକୁ ନାହିଁ—”

ବିଜୟ ତା’ର କପାଳର ଦାଳ ଗୁଡ଼ିକ ସଜାଡ଼ୁ ସଜାଡ଼ୁ କହିଲା—“ତୋତେ ବାହା ହେବା କଥା ସେଦିନ ବାବା ଆଉ ମା’କୁ କହିଲି; କିନ୍ତୁ ବାବା କ’ଣ କହିଲା ଜାଣୁ ସରୟୁ—? ତୁମେ ପରା ଗୋଦରେ ଆମଠାରୁ ମାତ । ସେମାନେ ମୋତେ ଖୁବ୍ ବୁଝାଇଲେ ଖୁବ୍ ଗାଳି ଦେଲେ, —ଏ କଣ ! ସରୟୁ...ସରୟୁ...”

ବିଜୟର କାତର ସ୍ଵରରେ ଚମକି ଉଠି ସରୟୁ ତା’ର ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ଚଷ୍ମ ଦୁଇଟି ଧରି କହିଲା ‘ବାଜାୟ’—ତା’ର ଅଧର ଦୁଇଟି ଥରି ଉଠୁଥିଲା, ଗଳା ଧରି ଆସୁଥିଲା— ।

“କିସ, — କିସ କହୁଛୁ ସରୟୁ ?”

“ତେବେ ମୁଁ ଯାଉଛି — ବାଜାୟ !”

ବିଜୟ ସେଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତାକୁ ବୁକୁ ଉପରେ ଭିଡ଼ି ଧରିଲା, ତା’ର ହାତ ଦୁଇଟି ନେଇ ଅଜସ୍ର ନୁହେଁନରେ ଭରି ଦେଲା । ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ କହିଲା, “ଶୁଣ୍ଠି ସରୟୁ, ତେବେ ମଧ୍ୟ ଦମ୍ଭରେ ବାବାକୁ କହି ଆସିଛି ଯେ ମୁଁ ତୋତେ ବାହା ହେବି ।” — ସରୟୁ ଆଉ କିଛି କହି ପାରିଲା ନାହିଁ, ବିଜୟର ଏ ସଦକ ଦଥାରେ ତା’ର ହୃଦୟର ଗଭୀରତମ ପ୍ରଦେଶରୁ ଏକ ହତାଶ ଆତ୍ମ ବାହାର ପଡ଼ିଲା — ଅଶ୍ରୁରୂପରେ । ସେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ବିଜୟ କୋଳରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲା ।”

‘ସରୟୁ’ — ବିଜୟ ପ୍ରକୃତସ୍ଥ ହୋଇ ଡାକିଲା ।

‘ବାଜାୟ’—

ଦନ୍ତେ ଦନ୍ତୁକୁ ଚୁହୁଁ ଦସି ପକାଇଲେ ।

ବିଜୟ କିନ୍ତୁ ବିବାହ କରିବା ଆଗରୁ, ସରୟୁ ପ୍ରକୃତି ଶୁଲିଙ୍ଗଲେ ସତର ମାଇଲ ଦୂରର ‘ଲୁହାଣିକୁ—ନୁହାମୁଣିକୁ’ ସରୟୁ ଗୋଟିଏ ବଙ୍ଗାଳି ବାବୁ ଘରେ କାମ ପାଇଲ । ଯାହାର କାମ କରୁଥିଲା ସେ, ତା’ର ଆଉ କେହି ନାହିଁ—ବାବୁ ଏକୁଟିଆ । ସରୟୁ ଶ୍ୟାମଳ, କିନ୍ତୁ ସୁନ୍ଦରୀ ତରୁଣୀ । ବାବୁ ସରୟୁକୁ ଆପଣାର କର ନେବାକୁ ଚାହେଁ—ସରୟୁ ତାହା କୁହୁଁ ପାରେ—ନିଜକୁ ଧରନ୍ତି ନାହିଁ,—ଦୂରରେ ଥାଇ ଯନ୍ତ୍ର କରେ । ସରୟୁ ସୁଖରେ ଥାଏ । କେବେ କେବେ ମଝି ରାତିରେ ତା’ର ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ, ସେ ଯେପରି ବିଜୟର କରୁଣ ସଙ୍ଗୀତର ସୁର ଶୁଣିବାକୁ ପାଏ । ବ୍ୟଥାରେ ତାର ବୁକୁ ଆଉଁସ ହୋଇ-ଉଠେ, ହୃଦ୍‌ସ୍ପନ୍ଦନର ଗତି ଦୁଇଗୁଣ ବଢ଼ିଯାଏ । ବାହାରର ମୃଦୁ ମାଲଆକାଶକୁ ଚୁହୁଁ ଭାବେ—‘ବିଜୟ ଏତେବେଳେ କ’ଣ କରୁଥିବ, ସେ କ’ଣ ଭୁଲିଯାଇଛି ସରୟୁକୁ ?’—ବିଜୟ ହୁଏତ ସାଗରୀର ଉଜାଗର ରହି ଭାବୁଛି ତାହାର କଥା—ଠିକ୍ ତାହାର ପରି । ପୁଣି ସେ ଶୋଇପଡ଼େ—କିନ୍ତୁ ତାର ପ୍ରାଣରେ ବିଜୟର କଥା—ବୁକୁ ଭିତରେ ବିଜୟର ଗୀତର ସୁର, ସ୍ଵର ଶେଷ ପରଶଟିକ ପରି ଜାଗି ରହିଥାଏ ।

ଏଣେ ‘ସରୟୁସ୍ଥାନ’ ବିଜୟ ପାହାଡ଼ର ରୁକ୍ଷବନରେ ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥାନ ହୋଇ ବୁଲୁଥାଏ । ସାଗରୀର ସରୟୁ ଯେଉଁଠି ବସୁଥିଲା, ସେଇଠାରେ ଥାଇ ବସେ । ସରୟୁର ଭ୍ରଷ୍ଟା ଯେପରି ଶୁଣିବାକୁ ପାଏ

ସେଇଠି — ତା'ର ବିଶ୍ୱାସ, ସରସ୍ୱ ପୁଣି ଫେରିଆସିବ ତା'ର ନିକ-  
ଟକୁ — ଅତି ନିକଟକୁ — ବୁକୁ ଉପରକୁ । ବିଜୟର ଦୈନନ୍ଦିନ  
ଜୀବନ ମରୁମୟ ହୋଇ ଉଠିଲା — ସରସ୍ୱ ନିକଟରେ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ  
ଭାବରେ ଧରି ନ ଦେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ସରସ୍ୱ ତ ଗୁଡ଼େ  
ବିଜୟକୁ — ନିଶ୍ଚୁରଭାବରେ ଗୁଡ଼େ — ତା'ର ସମସ୍ତ — । ସରସ୍ୱ  
ତାକୁ ପ୍ରଥମରେ ପାଇଲା ନି ସତ — ଶେଷରେ କିନ୍ତୁ ତାକୁ ପାଗଳ  
କରି ଦେଲା ।

ଦିନପରେ ଦିନ, ରାତି ପରେ ରାତି ପାଣି ସୁଅପରି ବୋହୁ  
ଗୁଲିଗଲା । ସରସ୍ୱ ଆଉ ଫେରିଲା ନାହିଁ ।

ବିଜୟକୁ ଆଉ କିଛି ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସେ ହିର କଲ୍ଲ  
ଯିବ ସରସ୍ୱ ନିକଟକୁ, ତାକୁ ଫେରାଇ ଆଣିବ ଏହି ଚିରଶ୍ୟାମ  
ପାଦାବର କୋଳକୁ । ତରୁଲତାର ଛୟାତଳେ କଟାଇ ଦେବେ  
ସାବିତ୍ରୀ — ଆଉ ରାତିଟି ଯାକ ସେମାନେ କଟାଇ ଦେବେ —  
ପରସ୍ପରର ବୁକୁରେ ମୁହଁ ଟିମାନ ଲାଗୁଛି — ।

ବିଜୟ ଆସିଲା ନୁହାମୁଣ୍ଡକୁ ତା'ର ବ୍ୟଥିତ ପ୍ରାଣ  
ଦେନି — ସରସ୍ୱକୁ ଫେରାଇ ନେବାପାଇଁ । କିନ୍ତୁ ଦୀର୍ଘଦିନର  
ବ୍ୟବହୃତ ଫଳରେ ସରସ୍ୱ ତାକୁ ଭୁଲି ବୁଝିଥିଲା । ବିଜୟ  
ଆକୁଳ ଅବେଗରେ ତାକିଲା — “ସରସ୍ୱ ! ଗୁଲ୍ —  
ଫେରି ଗୁଲ୍ —”

“ତା' ହେବ ନାହିଁ ବାଜାୟ୍,” ସରସ୍ୱ କହିଲା ।

“ଏ କ'ଣ ସରସ୍ୱ, କାହିଁକି ହେବନାହିଁ — ?” ବିଜୟ

ଜାଣିବାକୁ ଅଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କଲା ।

“ତା’ ତୁ ଜାଣୁ” — ସରସୁ ଯେପରି ସଥର : ପାଲଟି ଯାଇଥିଲା ।

“ନା, ସରସୁ, — ଆଉ କିଛି ହେବ ନାହିଁ — ମାଆକୁ ରାଜି କରାଇ ନେଇଛି, ତୁ ଚାଲ —”

ସରସୁ ଗଭୀର ଅଭିମାନରେ କହିଲା, “ନା, ତୁ ଫେରିଯାଆ, ଆଉ କାହାକୁ ବାହାହେଇ ସୁଖରେ ରହ ।” ବିଜୟ ଆଉ କିଛି କହିଲା ନାହିଁ । ସେ ଫେରି ଚାଲିଗଲା ସେଇ ପାହାଡ଼ର ମୋଟାକୁ । ତା’ର ସଙ୍ଗୀତର ସୁର ଆହୁରି କରୁଣ ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠିଲା । ଗଭୀର ରାତିରେ ହଠାତ୍ ଯଦିକାହାର ନିଦ ଭାଙ୍ଗି, ବିଜୟର ଗୀତ ଶୁଣିପାରେ ସେ । ତା’ର ଭ୍ରମ ହୁଏ, ସତେ ଯେପରି କିଏ ତାର ପ୍ରିୟର ବିରହରେ କାନ୍ଦୁଛି । କେବଳ ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ପକାଏ, କର ଲେଉଟାଇ ପୁଣି ଶୋଇପଡ଼େ ।

ଯେ ବିରହୀ ସେ କେବଳ ବସିଥାନ୍ତୁ ଗଭୀର ରାତିରେ ତା’ର ପ୍ରିୟର ପ୍ରତ୍ୟାଗମନ ଆଶାରେ; ପ୍ରିୟା ତା’ର ଆସେ ନାହିଁ — ହୁଏତ ସେ ଭୋଗବିଳାସରେ ଥାଏ; ସହରର ଆନନ୍ଦରେ ଆସୁହସ ହୋଇ — । ତା’ର ପ୍ରିୟର ବ୍ୟଥା ତାକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିପାରେ ନାହିଁ ।

ସେହି ସବୁଜବନର ଅନ୍ତରାଳରେ ମହାମାୟା ରୂପରେ ଦେଖାଦେଲା ଏକ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶ୍ୱେତ ‘ଦୁମା ଜର’ । ବିଜୟର ସରସୁ-ଦ୍ୱାନ ଜୀବନ-ପ୍ରଦୀପ ନିଭି ଆସିଲା ଧୀରେ ଧୀରେ ସେଇ ‘ଦୁମା-ଜର’ର ପ୍ରବଳ ଗୁପ୍ତରେ । ସରଗର ପୂଜାଫୁଲ ପୂଜାରେ ଲାଗିଲା ନାହିଁ — ସୁନ୍ଦର ହୋଇ ଯେଉଁ ଫୁଲଟି ଫୁଟିଉଠିଥିଲା ଅକାଳରେ

ତାହା ନିଶ୍ଚୁର ଝଡ଼ରେ ଛୁଡ଼ିଗଲା । ଖାଲି ତା'ର ଝରା ପାଖୁଡ଼ା  
କେଇଟି ପାହାଡ଼ର ବୁକୁରେ ପଡ଼ି ରହିଲା କେତେଦିନ — !

ଶବର ପାଇଁ ସରମୁ ଦୌଡ଼ ଆସିଲା — ତା'ର ଚର-ଭୁଲର  
ସଂଶୋଧନ ପାଇଁ । ସେତେବେଳେ ଭଜସୁ ଆଉନାହିଁ । ବୁକୁଭାଙ୍ଗି  
ଚୂନା ହୋଇଗଲା ତାର । ପଥର ଉପରେ ସେ ନିସ୍ତନ୍ଦ ହୋଇ ବସି  
ରହିଲା । ସେତେବେଳେ ଜୋଛନାରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଉଦ୍ଭାସିତ, —  
ତା'ର ସେହି ଶରତ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଦିନଟି କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା ।  
— ମାଳାଆକାଶ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କରୁଣ ସ୍ଵରରେ କହିଲା, “ଦଣ୍ଡେ  
ରହ, ମୁଁ ବି ଯାଉଛି — ପର ଜୀବନରେ ତୋର ସାଥୀ ହେବାପାଇଁ”  
ଗୋଲ କଳା ଚକ୍‌ଚକିଆ ଗାଲଉପରେ ତା'ର ଦୋହ୍ଲିପଡ଼ିଲା  
ମୁକ୍ତା ପରି କେତେ ବିନ୍ଦୁ ତପ୍ତ ଅଛି ।

---

## ବଦ୍ରାହୀ ଶିଳ୍ପୀ

ଖ୍ୟାମରେଣା ଶହେଟ ମଳ ସନ୍ତେଉଁ ଯାହାତ ଶ୍ରେଣୀଟି ଲମ୍ବି-  
ରହୁଛି ପ୍ରାୟ ତିନି ଗୁର ମାଇଲଯାଏ । ପକ୍ଷୀପ୍ରାନ୍ତଟିରୁ ଗୀତଦଳିଆ  
ସକାଳେ ଯାହାତଟିର ଦୃଶ୍ୟ ଯେ ଥରେ ଦେଖିଥିବ, ଭୁଲି ପାରିବ  
ନାହିଁ ସହଜେ ।

ବହୁଦିନ ତଳର କଥା, ସେତେବେଳେ ଯାହାତ ଉପତ୍ୟକାଟି  
ଘନ ବନରେ ପୁଣିଥିଲା । କେଉଁ ଯୁଗର ପୋଷାଗୁଟିଏ ଉପ-  
ତ୍ୟକାର ଏକମାତ୍ର ସମ୍ପଦ ଥିଲା । ପାଣି ତାର ଦ୍ରାକ୍ଷା ରସକୁ ସୁଦ୍ଧା  
ପଛକୁ ପକାଇ ଦେଇଥିଲା—ସ୍ବାଦୁ ଗୁଣରେ । ସେହି ଶ୍ବାପଦ-  
ସଜ୍ଜୁଳ ଉପତ୍ୟକାର ପଶ୍ଚିମ ପ୍ରାନ୍ତରେ ନାଟ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀଟିଏ  
ଲମ୍ବିଯାଇଛି କିଛିଦୂର । ସେହି ଶ୍ରେଣୀଟିର ପ୍ରାୟ ଛଅଫୁଟ ତଳରେ  
ଗୋଟିଏ ବିସ୍ତୃତ ପ୍ରାକୃତିକ ଗୁହା—ପ୍ରକୃତର ତାଜମହଲ !

ଏହି ନିର୍ଜନ ଗୁହାରେ ‘ସେ’ ତା’ର କାମ କରି ଗୁଲି  
ଯାଉଥିଲା । ସେ ଥିଲା ଏକ ବିଶ୍ୱ-ଭ୍ରମୁକ ଓ କଳାଶିଳ୍ପୀ । ଭାବନା  
ତା’ର ଭାବ ‘ତାଜ’ ନିକଟରେ ଆବଦ୍ଧ । ତାହାର କାହାରକୁ ଭୟ  
ଥିଲା ନାହିଁ—ଭୋକ, ଗୋଷ ସେ ଏକାବେଳକେ ଭୁଲିଯାଇଥିଲା ।  
ତାହାର ଏ ଯାହାତ ଶରୀରରେ ଦିନକ ପାଇଁ ହେଲେ ମୃତ୍ୟୁକଥା  
ଦେଖାଦେଇ ନ ଥିଲା । କେବଳ ତା’ର ଲହାର ଛେଣୀଟି

ଗୋଟିଏ ଗଡ଼ରେ ନିରନ୍ତର ଚାଲିଯାଉଥିଲା—ଠିକ୍, ଠିକ୍, ଠିକ୍ ।

ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ହେଲେ କେବେ ଏହି ଶବ୍ଦ ତାଳଭଙ୍ଗ ହୋଇନାହିଁ । ଏହି ଠିକ୍, ଠିକ୍ ଶବ୍ଦର ସଫଳ ତାଳଥିଲା ତା'ର ଜୀବନର ଚରପ୍ରବାସ ସଙ୍ଗୀତ—ଯହିଁରେ ସେ ଅପଣକୁ ସୁଦ୍ଧା ହରାଇ ପକାଇଥିଲା । ଭୋକ ଲାଗୁଥିଲା ତ ବଣର ଫଳ ଆଗ୍ରାସ ନ ଥିଲା । ଶୋଷ ହେଲେ ଉପତ୍ୟକାର ଯୋଗାଣଟି ଥିଲା । ନିଦ ଆସୁଥିଲା ତ, ଦେଖାଇ ଦେଉଥିଲା ତା'ର କମନସ୍ ମନୋଭାବ—ସେହି ପ୍ରକୃତର ତାଙ୍କ । ଯେତେବେଳେ ଜାଗ୍ରତ ହେଉଥିଲା, ତା'ର ସେହି ଚରସାଧୁ ଛେଣୀ ଓ ହାତୁଡ଼ି ନେଇ ଅଲଗାସ୍ଥେ ନିଜର ସଂପ୍ରିୟ କାମରେ ଲାଗିଯାଉଥିଲା—ଠିକ୍, ଠିକ୍, ଠିକ୍ । ତା'ର କଳା ବାଳ ଧଳା ହୋଇଗଲାଣି, ଦାନ୍ତ ଖସି ପଡ଼ିଲାଣି, ଚକ୍ଷୁର ଜ୍ୟୋତି ଶୀତ ହେବାକୁ ଚାଲିଲାଣି—ତଥାପି ତା'ର ଛେଣୀଟି ସେହି ଏକ ଗଡ଼ରେ ଚାଲିଯାଉଥିଲା—ଠିକ୍, ଠିକ୍, ଠିକ୍ ।

ଦିନ ପାଣି ସୁଅ ପରି ବୋହୁ ଗଲା । ପରିଶେଷରେ ଦିନେ ତା'ର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣହେଲା । ସେହି ପାବିତ୍ୟ ଉପତ୍ୟକାରେ ଗୋଟିଏ ଭାବପୂର୍ଣ୍ଣ ମୂର୍ତ୍ତିର ବିକାଶ ହେଲା । ମୂର୍ତ୍ତିର ନେତ୍ରରୁ ନେପଥ ସୌମ୍ୟଭାବ ଝରି ପଡ଼ୁଥିଲା; ଆଉ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଉପରେ ଗମ୍ଭୀର ହାସ୍ୟ ନୃତ୍ୟ କରୁଥିଲା । ଜଣାଯାଉଥିଲା, ସତେ କି ଏ ମୂର୍ତ୍ତି ଧର୍ମାନ୍ତ ଅଟେ ।

ନାରବ ଶିଳ୍ପୀ ଧନ୍ୟ ହେଲା, ତା'ର ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ଭରି ଉଠିଲା । ସତା'ର ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥାକୁ ମଧ୍ୟ ଭୁଲିପାଇ, ଶୈଶବର ସରଳ ଉତ୍ସୁକତାରେ ସେହି ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ନିର୍ଜମ୍ବେଷ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ

ରହିଲା । ମୁଣ୍ଡରେ ଯେ ତା'ର କଳା ସଜାବ ହୋଇ ଫୁଟି ଉଠିଲା !

ଦିନେ ତା'ର ଅନୁପସ୍ଥିତିରେ କେଇଜଣେ କାଠୁରିଆ ମୁଣ୍ଡ-  
ଟିକୁ ଆବିଷ୍କାର କଲେ । ମୁଣ୍ଡଟିକୁ ବାରମ୍ବାର ଦେଖିପୁଜା ତାଙ୍କର  
ଭାଷ୍ଟ୍ର ଅସିଲା ନାହିଁ, ବରଂ ମନରେ ଭୟ ଓ ଭକ୍ତିର ସମ୍ପର୍କ  
ହେଲା ।

କ୍ରମେ ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ଗୁଡ଼ି ହୋଇଗଲା, ସନ୍ତେହେଇ ସାହାଡ଼ରେ  
ବନଦେବୀ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଯେ ଯେଉଁଠି ଶୁଣିଲା,  
କ୍ଷଣେ ଅକ୍‌କାହୋଇ ଛୁଡ଼ା ହୋଇଗଲା ।

ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ଭେଦା ଉଠିଲା । ଦେବାଙ୍କ ଉତ୍ସବ ନିମନ୍ତେ  
ବୋତା ସଗ୍ରହ କରାଗଲା । ଦିନେ କେତେକ ଗ୍ରାମର ଲୋକ ମିଳି  
ଦେବାଙ୍କ ପୂଜା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଭୋଗରାଗ ଧରି ସେହି ବନସ୍ଥଳୀରେ  
ପହଞ୍ଚିଲେ ।

ଆଗନ୍ତୁକଗଣଙ୍କ କୋଳାହଳରେ ଅଜି ଚରକାଳୀନ ଏକାନ୍ତ  
ନିର୍ଜନ ବନର ମରବତା ଭାଙ୍ଗିଲା । ବାଜା, ଶଙ୍ଖ, ଭେରୁ ସବୁ  
ଗମ୍ଭୀର ନାଦରେ ବାଜି ଉଠିଲା । ବନସ୍ଥଳୀ କମ୍ପିଉଠିଲା । ପକ୍ଷୀ-  
ଗଣ ଉଡ଼ାକୁଳ ହୋଇ ମଧୁର କଲରବ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଆଉଁସୁନି  
କରି ଉଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ । ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ-ବିହାରୀ ମୃଗପତ୍ର ବନରୁ ବନା-  
ନ୍ତରକୁ ଦୌଡ଼ି ପଳାଇଲେ । ଅଜି ଏହି ନିର୍ଜନ ବନରେ ହିଂସା  
ନାଶ୍ଟିବନିଷ୍ଟ କଲା, କେବଳଭକ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ।

ମୁଣ୍ଡ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପୂଜା, ଭୋଗ, ବଳି ଇତ୍ୟାଦି ଦିଆ-  
ଗଲା । ନିରାଶ ପଶୁଗଣଙ୍କ ଚକ୍ରରେ ପବନ ଲଳା-ଉଡ଼ିବ ସ୍ଥାନଟି  
ରଜନିନ୍ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଶିଳ୍ପୀ ଏସବୁ ଦୃଶ୍ୟରେ ବିଲେପ ହେଲା ।



ସତ, କିନ୍ତୁ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ହେତୁ କର୍ମରେ ହସ୍ତରେ ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜ  
ବିରୁଦ୍ଧରେ ହାତୁଡ଼ି ଟେକି ପାରିଲି ନାହିଁ ।

ସେ କେବଳ ସେହି ନିର୍ଜନ ଗୁଡ଼ାରେ ବସି ଭାବେ, ମୂର୍ତ୍ତିର  
ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଏସବୁ କାହିଁକି ? ଜନତା ପୁଣି ସ୍ବାକୁ ପ୍ରଣାମ କରନ୍ତି  
କାହିଁକି ? ବାଜା, ଡେରା, ଶଙ୍ଖରାଗଦ କାହାପାଇଁ ? ଆରତ କାହିଁକି ?  
ମୂର୍ତ୍ତି ପାଦତଳେ ମୁଣ୍ଡ କରୁଥିବାକୁ ଏତେ ଆଡ଼ମ୍ବର ଓ ଭୋଗ-  
ରାଗ କାହିଁକି ? ନିରାହ ପଶୁଗଣଙ୍କର ଦୋଷ କ'ଣ ? ମୂର୍ତ୍ତିର ହସ  
ହସ ମୁହଁଟି ଓ ପଦ୍ମପଲ୍ଲ ପରି ଆଖି ଦୁଇଟି ସିନ୍ଦୂରରେ ଲଗୁଇ  
ଦେଉଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ହାସ୍ତରେ ଭକ୍ତ, ପୂଜକ ! ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ଭକ୍ତି!  
ନିରାହ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କର, କଳାର ଧ୍ୟାନ ପାଆନ କର, ତୁମେ  
କର ପୂଜା ?

ଦିନେ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ପୂର୍ବରୁ ଜଣେ ଦର୍ଶକ ମୂର୍ତ୍ତି ନିକଟକୁ ଆସ  
ସୂଜା, ଭୋଗ, ବଳି ଇତ୍ୟାଦି ସାରି ସନ୍ଧ୍ୟାଗମନ ଦେଖି ଡରଢର  
ହୋଇ ଫେରିବାକୁ ବସିଥାଆନ୍ତି, ହଠାତ୍ ଜଣେ ଶୁଣୁଳ ବୃଦ୍ଧ  
ସହାୟ ପଚାରିଲେ, —“ତୁମେ କିଏ ?”

“ମୁଁ ଜଣେ ଭକ୍ତ ।”

“କଳାର ଭକ୍ତ ?” —

“କଳା ! କଳା କ'ଣ ? — କଳା ଫଳା ମୁଁ କିଛି ଜାଣି  
ନାହିଁ ।”

“ଅଛା, ତେବେ କାହାକୁ ଭକ୍ତ କରୁଅଛ ?”

“ଦେବତାଙ୍କୁ —”

“ଦେବତା କିଏ ?—ସେ କାହୁଁ ?”

ଦର୍ଶକ ବୃନ୍ଦର ଏ ଧ୍ବଂସରେ ହଠାତ୍ ଶୁଚିଯାଇ କହିଲେ—  
“କିଏ ବୁଝ ! ତୋତେ କ’ଣ ଅଦୃଶ୍ୟ ହେଲଣି କି ? ଦେବ  
ନାହୁଁ, ସମ୍ମୁଖରେ ଚୋର ଦେବତା !”

“ସୁନ୍ଦର ମୂର୍ତ୍ତି . . . . .”

“କିଏ କହିଲା ।—ଏତ ସ୍ବୟଂ ବନଦୁର୍ଗା ମାତା !”

“ସ୍ବାକୁ ତ ମୁଁ ଗଢ଼ିଛି, . . . . . ଏଇ ମୂର୍ତ୍ତି . . . . . !”

ନାସ୍ତିକ ! ଏତ ସ୍ବୟଂ ବନଦୁର୍ଗା । ପାପୀ ତୁ, ଚନ୍ଦ୍ରକୁ  
କାହୁଁ ? କ’ଣ କେହି ମଣିଷ ଏପରି ଦେବତା କେବେ ଗଢ଼ି-  
ପାରେ ? କଳିକାଳରେ ସଥର ପାଲଟିଛନ୍ତି ବୋଲି ସିନା ତୁ ଏତେ  
ହେପି ଯାଉଛୁ ! —ତୁଚ୍ଛା ପାଗଳ ତୁ !”

ଶିଳ୍ପୀ କମ୍ପିତ ସ୍ବରରେ କହିଲା, “—କ’ଣ, ମୁଁ ପାଗଳ,—  
ମୁଁ ପାପୀ ! ନିଷ୍ଠୁର,—ନିଷ୍ଠୁର !”

ସେହି ରାତିରେ ତାକୁ ନିଦ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ କେବଳ  
ଭାବୁଥିଲା—“ସାରାଜୀବନ ମୋର ବଳିଦେଇ ମୁଁ କଲି କ’ଣ ?  
ନିରସପଥ ପର୍ଯ୍ୟାୟକୁ ଉଡ଼ାଇ ଦେଲି ! ପଶୁକୁ ଘଉଡ଼ିଦେଲି !  
ପ୍ରକୃତର ଚର୍ଯ୍ୟାଦର୍ଯ୍ୟ ଆଉ ବନଶ୍ରୀ ନଷ୍ଟ କଲି ! ନିରାଶ୍ର ପଶୁଗଣଙ୍କର  
ହତ୍ୟାକାରୀ ହେଲି !”

“ପର୍ଯ୍ୟାୟଙ୍କର କଳକଳନରେ ଶବ୍ଦାୟମାନ ଏହି ରମ୍ୟ  
ପ୍ରଦେଶକୁ ପ୍ରାନ୍ତର ଗଢ଼ାଇଲା କିଏ ? ମୂର୍ତ୍ତିର ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଏହି  
ଅଧିକାରୀ, ଅନାଧିକାରୀ ମାନବ ଭେଦକୁ ସୃଷ୍ଟିକଲ କିଏ ? ଦେବତାଙ୍କର

ବିଶାଳ କଳ୍ପନା, ସଙ୍କୁଚିତ ରୂପରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବାର କାରଣ କିଏ ? ଏହି ସମସ୍ତ ବିଦ୍ରାବ ମୂଳରେ କିଏ ? ମୁଁ.....ମୁଁ !”

ସେ ଉଠିଲା, ହାତୁଡ଼ିଟି ଦୁଇମୁଣ୍ଡିରେ ଧରି ସେହି ମୂର୍ତ୍ତି-ପାଖକୁ ଗଲା ।

ଆଜି ସେ ଆଉଥରେ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଲା । ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଧୂଳି ଘୁଣାରେ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ତାର ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । କିନ୍ତୁ ମୂର୍ତ୍ତି ତ ତାର ବିକଶିତ ଶତଦଳପରି ପ୍ରସଂସ୍ଥ ସଜୀବ ଜଣା ପାଉଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଶିଳ୍ପୀ ତା’ର ସର୍ଜକ, ପ୍ରତିଷ୍ଠାପକ, ଉପାସକ ଯେ, ସେ ଆଜି ତାକୁ ଶେଷଥର ପାଇଁ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଛି ।

ବହୁ ସମୟ ଭାବି ଭାବି ସେ ତା’ର କଳ୍ପନା ଦୃଢ଼ କଲା । ହାତୁଡ଼ିଟି ଆହୁରି ଦୃଢ଼ମୁଣ୍ଡିରେ ଧରି ଉପରକୁ ଟେକିଲା । ପର-କ୍ଷଣରେ ସେହି ଚୁଦ୍ଧ ଶିଳ୍ପୀର ଏକ ସରଳ ଆଦାତ ମୂର୍ତ୍ତି ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ଗୋଟିଏ ଅଭୂତ ଶବ୍ଦ ଉଠି ବନସ୍ଥଳୀ କମାର ଦେଲା ।

ମୂର୍ତ୍ତିର ମୁଣ୍ଡଟି ଭାଙ୍ଗି ତଳେ ପଡ଼ିଲା—ତା’ର ନିର୍ମାତା ଶିଳ୍ପୀକୁ ପ୍ରଣାମ କରିବାକୁ ।

ଘଟଣାର ପରଦିନ କେତେକ ଦର୍ଶକ ଆସି ଦେବତାଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଓ ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ହାତୁଡ଼ି ସଜୁଥିବାର ଦେଖି, ଶିଳ୍ପୀର କଲେ—“କେଉଁ ପାପିଷ୍ଠ ଦେବତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ ନଷ୍ଟକଲା ? ଠିକ୍ ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଜଣେ ଦୀର୍ଘକାୟ ଶୁଗ୍ରୁଳ ବଳିଷ୍ଠ ଚୁଦ୍ଧ ଗୋଟିଏ ଗୁହାରି ବାହାର ବଜ୍ରଗନ୍ଧାର ସ୍ଵରରେ—‘ମୂର୍ତ୍ତିର ସଜ୍ଜାରକିଆ ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଦେବତାର ନୁହେଁ’ କହି ଧୂଳି ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ।

ଦର୍ଶକଗଣ ଭାତ ଓ ହସ୍ତଦୋର ମେଣ୍ଟିଆସି ଗ୍ରାମରେ ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତ କରୁଲେ ।

ସକାଳ ହେଲା । ଗ୍ରାମବାସୀଗଣ ଆସି, ଅତି ସାହସରେ ସେହି ଗୁମ୍ଫା ଭିତରେ ପଶି ଦେଖିଲେ—ଗୋଟିଏ ବୁଦ୍ଧ ବାବାଜୀର ଶର ପଡ଼ିଛି, ଆଉ ତା ନିକଟରେ ଲହାର ଛେଣୀ, ସ୍ଲେଟ ହାତୁଡ଼ି ଏବଂ ଆଉ କେତୋଟି ଯନ୍ତ୍ରପାତି ଇତ୍ୟାଦି ବସିଛି ହୋଇ ପଡ଼ିରହିଛି ।

ଆଜି ସେ ଶିଳ୍ପୀ, ସେ ଭକ୍ତ, ସେ ଉପାସକ ନାହିଁ କି ସେ ମୃତ୍ ନାହିଁ । କେବଳ ଗୁମ୍ଫାଟି ପଡ଼ିଛି ତା'ର ଶରଭଦାର ବସି ଦେଖାଇ, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନୁଭବକୁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଦେବାପାଇଁ—ଆଉ ସେହି କୁଞ୍ଜ ଭିତରେ ମାଟି ଘୋଡ଼ାଙ୍କ ଗହଳରେ ଫୁଟେ କି ଦେଉଥିବେ ଭଜର ଏକ ସୌମ୍ୟ ବୁଦ୍ଧମୂର୍ତ୍ତି ପଡ଼ିରହିଛି । ଗାଁ ଲୋକେ କହନ୍ତି—  
“ସେହି ବାବାଜୀ ଠାକୁରାଣୀ ସ୍ଥାପନା କରୁଥିଲେ—ଏ ସେହି କଳିଯୁଗର ସଥର ହୋଇ ଯାଇଛନ୍ତି ।”

---

## ବରଦାନ ନା ଅଭିଶାପ

ଦୀର୍ଘ ଅବଗୁଣ୍ଡନ ତଳେ ଆକାଶର ସୁମାଳ ଆଦ୍ର ଧୀରେ ଧୀରେ ଲୀନ ହୋଇ ଆସୁଥିଲା । ଅକାଶର ସେହି ଧୂସର ମେଣତା ତଳେ ଧରଣୀ ମାତା ଏକ ବିରହ-ବିଧୂରା ତରୁଣୀପରି ଉଦାସ ହୋଇ ଉଠୁଥିଲା । ଟିକିଏ ଟିକିଏ ଦମକା ବତାସ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହିଁଦିର ହିଁଦିର ହୋଇ ବର୍ଷା ହେଉ ପଡୁଥିଲା । ଆଉ ସନ୍ଧ୍ୟାରାଣୀ ଧସନ୍ତ ବାରିବନ୍ଦୁ ଗଳାରେ ବାହୁବେଷ୍ଟନ କରି ପକ୍ଷୀ-ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ଅଳସ ଗତିରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିଲେ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଯେପରି ଏକ ଗଭୀର ତନ୍ମୟା ବରଜିତ । ପକ୍ଷୀପଥଗୁଡ଼ିକ ନିର୍ଜନ ହୋଇ ଉଠିଥିଲା—ବୃକ୍ଷ-ଶାଖାରେ ପକ୍ଷୀଗଣଙ୍କ ବିଚିତ୍ର କଲକୂଜନ ମୁଣରତ ହୋଇଉଠୁଥିଲା ଦବାଲେକର ଶେଷ ରଖି ଟିକି ବିଦାୟ ଧେବା ନିମନ୍ତେ ଏହା ସତେ ଯେପରି ଏକ କରୁଣ ବଳାପ କନ୍ୟା ଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ଣ୍ଣ ବନ୍ଦନାଗାନ ! କିଏ ଜାଣେ, ପକ୍ଷୀ ହୃଦୟର ଏହା କେଉଁ ଗୋପନ କାହାଣୀ ।

ସେହି ଅନ୍ଧକାର ପମାଜ୍ଜୁଳ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଲଖିଆ ବିଲ ଗୁମ୍ଫାପରି ଚାଲିଛି । ଦୁଇପାଖରେ କିଆକୁଦାର ଗଡ଼ଳି ଅନ୍ଧକାରକୁ ଆଉ ଟିକିଏ ଦଳିଭୁତ କରିଦେଇଛି । ହଠାତ୍ ଆଗରେ ଗୋଧୂଆଁ ଏ ସତସତ ହୋଇ ଚାଲିଗଲା । ଲଖିଆ ଚମକିଉଠି ଅନ୍ଧାରତାରେ ଆଗକୁ ଯିବ କି ନାହିଁ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ତା'ର ସାନମାମୁଁର କଥା-ଗୁଡ଼ିକ ମନେ ପଡ଼ିଲାଣି ସାଦ ତାର ଦି'ଗୁଣ ଉତ୍ସାହରେ ଆଗକୁ

ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ବାପ ତା'ର ରେଙ୍ଗାମ ଗଲେ ଯେ ଭଲ ଲୁଗା ପିନ୍ଧିବ, ବାବୁ ପିଲାଙ୍କପରି ପାଠ ପଢ଼ିବ, ପୁଣି ମିଠାଇ ଖାଇବାକୁ ଯେତେ ସୁବିଧା ପାଇବ । ସେମାନେ ଆଉ ଏପରି ଭୋକ ଉପାସରେ ରହିବେ ନାହିଁ ।

ସାନମାୟୁ କଥା ଭାବୁଥିବା ସେ ଦାସବନ୍ଧ ଉପରକୁ ଉଠିଲା । ଚିତ୍କୁଡ଼ା ଉପରେ ଛୁଡ଼ାହୋଇ ସନ୍ଧ୍ୟାର ଅନ୍ଧକାରକୁ ନିଶ୍ଚିତ ସବୁଜ ଖେତ ଭିତରେ ସେ ତା'ର ବାପକୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବିଲ ସେପାଖର ଗାଁ ଖଣ୍ଡିକ ନଡ଼ିଆ-କିଆବଣର ଦେଶୀମାନଙ୍କର ଭିତରେ ତା'ର ଅସ୍ତିତ୍ବ ହରାଇ ଦେଇଛି । ଝିପିରି ଝିପିରି ବର୍ଷାରେ ଲମ୍ବିଆର ତାଳିସକା ଲୁଗାଖଣ୍ଡିକ ତନ୍ତ୍ରଗଲଣି— ପାଦ ଦୁଇଟା କାଦୁଅରେ ଲଥପଥ ହୋଇପାରିଛି ।

ଖେତ ମଝିରେ କେଉଁଠି ଜନମାନବର ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ— ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ପୁଣି ବିସ୍ତୃତ ଧାନଖେତ ଭିତରେ କୁଆଡ଼େ ଯିବ ଭାବିପାରିଲା ନାହିଁ— ତା'ର ବାଳକହୃଦୟ ଉପରେ କମ୍ପିଉଠିଲା । ଏଣେ ବାପ ତା'ର ଫେରିବାକୁ ବିଳମ୍ବ କଲେ ସବୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ-ଯାଉଛି—ଘରେ କୁଣୁଆ ଉପସ୍ଥିତ, କୁଣୁଆ ବୋଲି କୁଣୁଆ, ଏକାବେଳକେ ସାନମାୟୁ, ରେଙ୍ଗାମରେ ବାବୁ କାମ କରିନ୍ତି । ଘରକୁ ଫେରିବା ଆଶାରୁ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବାପକୁ ତା'ର ଏ ଖବରଟା ଦେବା ଦରକାର । ଘରେ ଖୁଦକଣାଏ ବି ନାହିଁ । ଏ ଅନାକାନ୍ତ ଶିବ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଯେ କେତେ ଲଜ୍ଜାଜନକ ଓ ଗୋପନୀୟ, ତାହା ବାଳକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆଜନ୍ମ-ଦରିଦ୍ର-ସନ୍ତାନ ଲମ୍ବିଆ ଭଲ-କରି ବୁଝିଥିଲା ।

ବନ୍ଧର ଉକ୍ତ ଦୁଃଖୀ ଉପରେ ଛୁଡ଼ାହୋଇ ଲଖିଆ ଖେତ ଆଡ଼କୁ ପୁଣି ଥରେ ଡାକ୍ଷୁଦୁଷ୍ଟି ପକାଇଲା । କୃଷ୍ଣ ଆକାଶ ଦକ୍ଷରେ ତାଗ୍ରସ୍ଥୁଟି ଦଖିଲାଣି—ଅନ୍ଧକାର ଘନାଇ ଆସିଲାଣି । ଲଖିଆ ଆଉ ଦମ୍ଭପରି ରହୁପାରିଲା ନାହିଁ । ‘ବାବା’—‘ବାବା’ ବୋଲି ଥରକେକେ କୁହାଟ ମାରିଲା । ଧାନଖେତର ବୁକୁ ଉପରେ ତା’ର କୁହାଟର ପ୍ରତିଫଳିତ ଖେଳିଉଠିଲା—‘ବାବା,’ ‘ବାବା’ । କିଛିକ୍ଷଣପରେ ଉଡ଼ର ଆସିଲା—‘ଲଖିଆ କରେ’ । ଆଉ ପେନ୍ଥ ଅନ୍ଧକାର ଭିତର ଗୋଟିଏ ଶୀତ ଲାଲ-ଜ୍ୟୋତିରେଖା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ ପ୍ରିୟ ହୋଇ ହୋଇ ଆଗେଇଆସିଲା । ଲଖିଆ ବୁଝିପାରିଲା—ବାପ ତାର ଏଥର ଆସୁଛି—ତା’ର ହାତର ନିଆଁ ବିଶ୍ରାନ୍ତ ଖୁଲିଉଠୁଛି ।

ଲଖିଆର ବାପ ମଦନା, ବାର ବେଶେର ସହୃଦ ଦୁଃଖ ସୁଖ ହେଉ ହେଉ ବନ୍ଧ ଦୁଃଖୀ ଉପରେ ଉଠିଲା । ମଧ୍ୟ ଆଗାମୁଣ୍ଡାଣ୍ଡିକ ମୁଣ୍ଡରେ ପାଗ ମରାହୋଇଛି,—କାନ୍ଧରେ କୋଦାଳ ଖଣ୍ଡିକ—ଆଉ ହାତରେ ନିଆଁ ବିଶ୍ରାନ୍ତ ଏ ପବନ ଲଗି ଦସ୍ ଦସ୍ କରି ଉଠୁଛି । ଏଇ ସାଲୁରୁବାଲୁରୁ ପାଗରେ ପୁଣି ସଞ୍ଜ ଅନ୍ଧାରରେ ଲଖିଆକୁ ବନ୍ଧ ଦୁଃଖୀରେ ଦେଖି ମଦନା ଶୁଣି ଉଠିଲା—ସ୍ୱାକୁ ଯେତେ କହୁଲେ ବୋଲି ମାନିଲା ନାହିଁ, ଦେଖୁଛି ନା ବାରଭାଇ, କେମିତି ଦର୍ଶିତାରେ ଭିନ୍ନ ସ୍ୱପନେ ଏହି ଅନ୍ଧାରରେ—ଟିକିଏ ତର ନାହିଁ । ଲଖିଆ ବାବକୁ ଉଲକର ଜାଣେ, ଆପଦ ବିପଦରେ ଥିଲେ ଏକା ସ୍ୱାଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ । ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତା’ ଆଗରେ ସବୁ ଖୋଲିକହୁବା ଉଚିତ କି ନା ଭାବୁଭାବୁ ଛେପ ତୋକି ସେ ବହୁଲ—‘ବାବା, ସାନମାମୁଁ ଆସିଛନ୍ତି ?’

ମଦନା ଆଖି ଦୁଇଟା ଉପରକୁ ଟେକି ପଚାରିଲା— ‘ଏ’କ’ଣ କହୁଲୁ—କିଏ ଆସିଛନ୍ତି ?’

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆ କିଛି ନ କହୁଣୁ ବାର କହିଲା - ‘ତମ ଶଳା ଆସିଛନ୍ତି ହୋ ! କରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ରଜାମର ବନ୍ଦିକେଶନ ବାବୁ କି ?’

ଲକ୍ଷ୍ମୀ ମୁଣ୍ଡ ଟୁଙ୍ଗାରି ସଜ୍ଜିତ ହୋଇଲା । ତା’ପରେ ପୁଣି ଥରେ ଛେପ ଡୋକି ବାପକୁ ତାର ଡାକିଲା । ମଦନା ସବୁ ବୁଝି ପାରୁଥିଲା । ତାର ନିରୁତ୍ତର ଭାବ ଦେଖି ବାର ବେନେରକୁ ମଧ୍ୟ ବୁଝିବାକୁ କିଛି ବାକି ରହିଲା ନାହିଁ— କିନ୍ତୁ ମୁହଁ ଖୋଲି କେହି କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ମଦନା ନୀରବରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ବନ୍ଦି ହୁଡ଼ା ଉପରୁ ଓହ୍ଲାଇ କଥାବଣି ଭିତରେ ଗୋହୁରୀ ଧରିଲା । ଖେତ ମଝିରେ ବାର ଆଉ ସେ କେତେ ଦୁଃଖସୁଖ ହୋଇ ଆସୁଥିଲେ— ଏଇଲଗେ କିନ୍ତୁ ଦହେଁ ନାକ ନୀରବରେ ଆଉ ଆଗପଛ ହୋଇ କେବଳ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ସଡ଼କ ବଡ଼ ବରଗଛ ମୂଳରେ ପହଞ୍ଚି ମଦନା ଫେରି ବାର ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ କହିଲା— “କ’ଣ କରବ ବେନେର ଭାଇ, ମୁଣ୍ଡରେ ବକ୍ସି ଛିଡ଼ିପଡ଼ୁଛି । ଶଳାବାବୁ ଆସି ଘରେ— ଏଣେ ହାଣ୍ଡି ଶିକା ଉପରେ ! ଲୋକେ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ— ଏଇ ମହରଗ କାଳରେ ମଧ୍ୟ କୁଣ୍ଡୁଆ ମଇଦା ଖୋଜି ବୁଲନ୍ତି । ଏଇ କେଇଟା ଦିନ କିପରି ଯେ ଚୁକୁରାଣି ମେଣ୍ଟାଇବି— ଜଗନ୍ନାଥ ଜାଣନ୍ତି !”

ଶେଷର କଥାପଦକ ଲକ୍ଷ୍ମୀଆକୁ ବଡ଼ ଖରାପ ଲାଗିଲା ।

ବନ୍ଦିମାମୁଁ କହୁଛନ୍ତି— ତା’ର ବାପକୁ ରଜାମ ନେଇ ବଡ଼ ଶୁକରା କରାଇ ଦେବେ, ସେ ପୁଣି ଇସ୍କୁଲରେ ବାବୁ ପିଲପରି ପାଠ



ସଞ୍ଜିବି; ଚାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତୁ ! ଆଉ ଶ୍ରେୟଶୀଳ କାଳରେ ମୁଣ୍ଡ଼ିଆଳ  
 ଭୂତରେ ମାରି ବିଲ ମଣିରେ କାଦୁଅଚକଟି ବୁଆଟାରେ ବାସ ତା'ର  
 ହଇସା ଶେଷ ହେଉଛି । ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ସେଇପୂରା ମୁଠାଏ ଖାଇବାକୁ,  
 ଅଣ୍ଟା ଲଗାଇ ଖଣ୍ଡେ ପିନ୍ଧିବାକୁ ମିଳୁନାହିଁ । ମା'ତା'ର ମାମୁଁପାଖରେ  
 କାନ୍ଦିକୁହାଇ କେତେ ନେହେରୁ ହୋଇ କହୁଛି — ମଦନାକୁ ଗୋଟେ  
 କାମ ଯୁଟାଇ ଦେବାକୁ । ମାମୁଁ ତାର ହାଁ ଭରିଛନ୍ତି । ଆଉ ଏସବୁ  
 ସୁଯୋଗ୍ୟ ମାମୁଁ ଉପରେ ତାର ବାଧର ଏସବୁ ଭଦ୍ରପ । ମାମୁଁ  
 ତାର କେଡ଼େ ବଡ଼ଲୋକ, — ହାତରେ ଟିକି ଟିକି କଳ (ଘଡ଼ି)  
 ବନ୍ଧାହୋଇ ଚକଚକ କରୁଛି — ମୁଁହରେ ସାହାବସିକା (ସିଗା  
 ଦେଉ) ଜଳୁଛି । ସେ ପିକାଧୁଆଁର ବାସନାରେ ଲଖିଆର ମନଟା  
 ଛନ ଛନ ହୋଇ ଉଠେ, ଧାଟିରୁ ଲାଲ ଗଡ଼ସଡ଼େ । ମାମୁଁ ତାର  
 ଏଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ପିକାକୁ ମଧ୍ୟ ଦରଖିଆ କରି ପିଙ୍ଗିଦିଅନ୍ତି । ସତ୍ତ୍ୱ  
 ଆଗରୁ ସେ ଦ'ଟା ସେହୁ ଖଣ୍ଡିଆ ପିକା ବାଡ଼ିପଛରୁ ଖେଳିଆଣି  
 ରଖିଛି — ଲାଗିକରି ତା' ଧୁଆଁ ଟିକିଏ ଟାଣି ଦେଖିବାପାଇଁ ।

ବୀର ମଦନାର ଅସହାୟ ଅବସ୍ଥା ଅନୁଭବ କରି ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ  
 ଟାଏ ପକାଇଲା । ଆଉ ସାଥରେ ତା' ଦରକୁ ପିବାକୁ ଡାକ  
 କହିଲା — 'ଆସ, ଦର କରଥାଇ' — ହେଲେ ହାକୁଡ଼େ ଏମିତି  
 କ'ଣ ଅଳଳ ରହିଯିବ । ମଦନା ଲଖିଆକୁ ଦରକୁ ପିବାକୁ  
 କହି ବୀର ସାଥରେ ତା' ଦରକୁ ଚାଲିଗଲା । ବୀର ପିଣ୍ଡା ଉପରେ  
 କୋଦାଳୀ ଆଉ ମୁଣ୍ଡର ସାମିଆ ରଖିଦେଇ ଦରଭିତରକୁ  
 ପଶିଗଲା । ଆଉ ଭିତରୁ ହାଣ୍ଡିଟାଏ ବାହାର କରି  
 'ଭୟ'ରୁ ଚାଲି ଦିଅନ୍ତି ଆଉ ମାଠିଆ ଗୋଟାକରୁ  
 ମୁଣ୍ଡ଼ିଆଇ ଦ'ଟା ଆଣି ମଦନାର ଗାମୁଛା କାନିବର ବାନ୍ଧିଦେଲା, ଆଉ

ଗୁଣେଟି ଅଣା ପଇସା ତ, ଅଣ୍ଟାରେ ଗୁଞ୍ଜି ଦେଇ କହିଲ—“କାଲି ପୁଣି ଦେଖାଯିବ—ବିଲ ଗହ୍ୱର ମଝିରୁ ମାଗୁର ଗଡ଼ି କର ଦିଅ ଧରି ଆଣିବା,—ଏମିତି କ’ଣ ସତେ ଅଚଳ ରହିଯିବ !”

ମଦନା ବାରବେହେରା ଘରୁ ବାହାରି ଗାଁ ମୁଣ୍ଡ ପାଢ଼ୀଙ୍କ ଦୋକାନରୁ ଆଲୁ ସେରେ, ଲୁଣି ମସଲା କର ଦିଏଇସାର ଧରି ବାଡ଼ି ପଛପଟ ଯାଇ ଧୀର କରି ଲୁଣିଆକୁ ଡାକିଲା । ଲୁଣିଆ କାନ ତେରି ରହିଥିଲା—ବାପ ଡାକ ଶୁଣି ଦଉଡ଼ିଆସି ଗାମୁଛା ନେଇ ରଜାଘରେ ମା ପାଖରେ ଥିରକନି ଯୋଇଦେଲା ।

ମଦନା ବୁଲିପଡ଼ି ଆଗପଟ ଦୁଆର ବନ୍ଦରେ କୋଦାଳୀଆ କାନ୍ଥରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଡାଳେ ପାଣିନେଇ ଗୋଡ଼ ଦିଅ । ଯୋଇ ପକାଇଲା ଭିନ୍ନା ଲଗାଣଣିକ ପାଲଟି ପକାଇ ପାତ୍ରଦ୍ୱାତ ସଫା ଲଗା ଖଣ୍ଡି ଏ ପିନ୍ଧି ଦୁଆରେ ବସି ଚୁନପନ୍ଥ ଟିକିଏ ଦଳି ପାଟିରେ ପକାଇଲା । ଲୁଣିଆର ମାମୁଁ ସେତେବେଳକୁ ଯାଇଥିଲା—ଲୁଣିଆର ଜେଣାପୋଖା ଦାଦା ଘରକୁ ।

ଶଶିକେଶନ ଫେରିଲାପରେ ନାନା ପ୍ରକାର ଦୁଃଖସୁଖ କଥା ପଡ଼ିଲା । ଗଡ଼ ବଡ଼, ବନମାରେ ପସଲ କିପରି ନଷ୍ଟ ହୋଇଛି,—ସେ କଥା ମଧ୍ୟ ଉଠିଲା । ଶେଷରେ ଶଶିକେଶନ କହିଲା—“ଭୂମି ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ରେଙ୍ଗାମ ଗୁଲ, ଭଲ ଗୁଳିଟିଏ କରାଇ ଦେବ । ଗୁଳି ଗୋଦାମ ସାଇବ ସହୁତ ନମାଉ ଭାରି ଦୋସ୍ତି—ତମକୁ ଭାରି ସୁବଧାରେ କାମ ମିଳିଯିବ । ଏଇଠି ଭୁଞ୍ଜାଟାରେ ପଡ଼ି ଏମିତି ଆଉ କେତେଦିନ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରବ ।”

ବିଶିଷ୍ଟକଣ୍ଠର କଥାକୁ ଏକାବେଳେକେ କାଟିଦେବା ମଦନାର ସାହସ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ କଲ୍ଲନାଲେକର ଅଗୋଚର, ସେ କେଉଁ ସୁଦୂରରେ ସେହି ଅତ୍ୟନ୍ତନିକ କୋଳାହଳ-ମୁଖର ସାତ ସମୁଦ୍ର ତେର ନଦୀ ପାରହୋଇ ରାଜାମ ମୂଲକକୁ ଯିବା ନିମନ୍ତେ ତା'ର ତଳେବୋଲି ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା । ଆଉ ଏଇ ଯେଉଁ ମାଟି ଶକ୍ତିକ-ଯାହାର ମାୟା ତାକୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ସୁରକ୍ଷିତ କରି ରଖିଅଛି; ଯେଉଁ ମାଟିରେ ତା'ର ସାତ ପୁରୁଷର ପାଦଚିହ୍ନ ଅଙ୍କା ରହିଛି—ମଦନା ସେ ମାଟିର ମାୟା କାଟି କିପରି ପେ ରେଜାମ ମୂଲକକୁ ପାଦ ବଢାଇବ—କଲ୍ଲନା ମଧ୍ୟ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଗ୍ରୀଷ୍ମର ଏଇ ପକ୍ଷୀ-ପଥର ଧୂଳିରେ, ବର୍ଷାର ଧୂଳିର ଲତା-କୁଞ୍ଜରେ, ଶରତର ସବୁଜ ଧାନ କିଆରୀରେ, ହେମନ୍ତର ମାଣ୍ଡିଆ ଖେତରେ, ଶୀତର ସବୁ ଶସ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଗଣାଟିରେ, ଆଉ ବସନ୍ତର ନଦ-ପୁଷ୍ପ-ପକ୍ଷୀ-ମଣ୍ଡିତ ପକ୍ଷୀ, ପ୍ରାନ୍ତର, ବନ ମଧ୍ୟରେ ଫିଲଟିଦିନରୁ କେତେ ସୁଖ ଦୁଃଖ ଚିତରଦେଇ ଏହି ପକ୍ଷୀ ସହୃଦ ନିବିଡ଼ଭ୍ରମରେ ସେ ଯାଉଛି । ଏହାକୁ ବୁକୁରେ ଜୈଷ୍ଠର ରଜସବର ଭୃତୁ ଖେଳ, ଅଶାଢ଼ର ରଥ ମାଘର ଅଗିରୀ ପୁନେଇଁର ନିଆଁ ଖେଳ, ଫଗୁଣର ଫଗୁ ଖେଳ, ଆଉ ଦିଅଁ ମେଳଣ, ଆଶ୍ୱିନର କୁଆଁର ପୁନେଇଁ ଗୀତର ସୁର, ତା'ର ଉକ୍ତ ସହୃଦ ମିଶି ଏକାକାର ହୋଇଯାଇଛି । ଏସବୁ ଛାଡ଼ି ସେ ପୁଣି ସାତ ସମୁଦ୍ର ତେର ନଦୀ ପାରହୋଇ କେଉଁ ସରଗକୁ ଯିବ ? ମଦନା କିଛି ଭାବି ପାରିଲା ନାହିଁ—କେବଳ ଉପରକୁ ଚାହିଁ ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସଟାଏ ଗୁଡ଼ିଲା ।

ମାଳତୀ କିନ୍ତୁ ଏକକିନ୍ଦ୍ ଧରିଥାଏ । ତା' ଭାଇ ଆଗର ମଦନା ବିରୁଦ୍ଧ କେତେ ଦ୍ୱାନ ଆଉ କେତେ ଦେଖାଯାଉଛି, ଭାବିଲା

ବେଳକୁ ତା' ଦେହଟା ଶିତଲ ଉଠୁଛି । ସେ ବି ତା' ସ୍ବାମୀକୁ  
 ଚିଣିକେଶନ ଭଳିଆ ବାବୁରୂପରେ ଦେଖିବାକୁ ଚାହେଁ । କେତେ  
 ବଡ଼ ବଡ଼ ବାବୁ ସାଙ୍ଗରେ କଥା ହେବ । ସାହାବ-ସିକା ଖାଇବ-  
 ହାତରେ ସୁନା ଘଡ଼ି ବାନ୍ଧିବ ! ସେ ତା'ର ସ୍ବାମୀକୁ ଭର୍ତ୍ସନା ଦେଇ  
 କହିଲା, “ଏଇଠି ଖାଲି ସକାଳୁ ସଞ୍ଜ ମାଟି ରାମୁଡ଼ା ଦେହହାଡ଼ ମାଟି  
 କଲେ ତ ଆଉ ଦୁଃଖ ନିବାହ ହେବ ନାହିଁ କି ହୁଅନ୍ତା ଆସେ  
 ଆସେ ମଣିଷ ହୋଇ ଯିବ ନାହିଁ । ତାହାହେଲେ ସେ ସାତପୁରୁ-  
 ଶର ମାଟିରେ ଲଭି କ'ଣଟା ? ତମେ ତ ଚନ୍ଦ୍ରମିତହେତେଲ ଦୁଃଖ-  
 କଷ୍ଟରେ କାଳ କଟାଇ ନେଉଛ—ହୁଅନ୍ତା ତ ଆଉ ତମପରି ନିହାତି  
 ହଡ଼ା ବଳଦ ହୋଇ ବିଲରେ ମାଟି ଚକଟିକ ନାହିଁ । ତାକୁ ଭଲ  
 ଟିକିଏ ପାଠଶାଠ ପଢ଼ାଇ ମଣିଷ କର ।—ମଦନା ମାରବରେ ସବୁ  
 ଶୁଣିଗଲା । କିଛି ନ ହେଉ ପଛକେ ହୁଅନ୍ତା କପରି ଟିକିଏ ମଣିଷ-  
 ପଣିଆଁ ହେବ ଏତକ କାମନା ମଦନାର ବୁକୁରେ ବୁକୁରେ  
 ସମ୍ଭବ ଥିଲା ।

ଚିଣିକେଶନ ବାବୁ ପରଦିନ ଯବାକୁ ବସିବାରୁ ମାଳତୀ  
 କନ୍ଦାକଟା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲା । ସେ ଜାଣେ ଝଗି ଶୁଲିଗଲେ  
 ମଦନା ଯିବା ନାମରେ ବାଡ଼ି ପକାଇବ । ଏଣୁ ସେ ଝଗିକୁ  
 ଲଗାଇଲା ସବୁଜୁଁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇଯିବା ପାଇଁ । ସବୁଜ ହେଲା,  
 ଏଣେ ପଛପା କଉଡ଼ି ଆସୁଛି କାହିଁ ! ମାଳତୀ ଘର ଧନ୍ଦାଶ୍ରମିକ  
 ଝଗି ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଦେଲା । —ମାତ୍ର ବାପଗୋସାପର ପୁରୁଣା  
 ମାଟିଶାସ୍ତ୍ରୀ ଝଗି କରବାକୁ ମଦନା ଆଦୌ ରାଜି ହେଲା ନାହିଁ ।  
 —ସେ ନ ଆସିଲା ଯେ କ'ଣ ହେଲା,—ଲଖିଆ କି ତା' ପୁଅ ଯିଏ  
 ହେଲେ ଯେତେ ପୁରୁଷ ପରେ ହେଉ ପଛକେ—ତାର ବଂଶର

କିଏ ହେଲେ ତ ଆସି ଏଇଠି ତା'ର ସୁଖ ଦୁଃଖର ସଂସାର ବାନ୍ଧବ—ଏ ଚିନ୍ତାଟିକୁ ସେ ଏକାବେଳେକେ ଯୋଚ୍ଛା ଦେଇ ପାରୁନା ନାହିଁ । ଶେଷରେ ଗୃଷଜମି ବନ୍ଧି କରିବାକୁ କଥା ହେଲା । ସେ କଥା ଭାବିଲା ବେଳକୁ ମଦନା ଆଖିରୁ ଝର ଝର କରି ଲୁହ ଝରେପଡ଼ିଲା । ବୈଶାଖର ମୁଣ୍ଡଫଟା ଖଣ୍ଡରେ ସେ ଯେଉଁ କଥାଗୁଡ଼ିକ ମାଟି ଲଙ୍ଗଳ ମୁନରେ ଚାରି ବିନ୍ଦୁନ ଭୁଣୁଛି,—ବର୍ଷାର ପ୍ରବଳ ଧାସପାତ ମଧ୍ୟରେ ମୁଣ୍ଡ ପାତି ବେଉଁଷଣ କାମ କରିଛି, ବାଲୁଙ୍ଗ ଉପାଡ଼ୁଛି, କେତେ ଶରତର ପ୍ରଭାତରେ ଯେଉଁ ଧାନଖେତରେ ଧାନ ନୀଳା ଫୁଲି ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଗୀତ ଗାଇଛି ଆଉ ଶରତରେ ପାଚିଲାଧାନର ବୋହୁ ଚୋରା ଆନନ୍ଦରେ ଧାନକୁ ଖସିଛି, ପୁଣି କାଲିସୁଦ୍ଧା ଗାର ବେହେରା ସାଙ୍ଗରେ ଯେଉଁ ଖେତରେ କାଦୁଅ ଚକଟି ଚାଲୁଛି। ଉପାଡ଼ୁଛି—କେତେ ଅତୀତ ପ୍ରିୟ-ସ୍ମୃତି-ବିଜଡ଼ିତ ଏକାନ୍ତ ସମ୍ବଳ ସେଇ ଖେତକୁ ଆଜି ନିଦାରୁଣ ବନ୍ୟା ଓ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ଅନ୍ଧାରୁରେ ପର ହାତରେ ଟେକିଦେଇ ଶେଷେ ଟଙ୍କା ମାନ୍ଦ୍ର ସମ୍ବଳ ଧରି କୁଡ଼ିଆ ଦୁଆରେ କିଛି ପକାଇ ଏକ ଅପରିଚିତ ଅସୀମ ପଥରେ ପାଦ ବଢ଼ାଇବା ।— ଶୁଦ୍ଧ ଭିତରଟା ମଦନାର କୋର ହୋଇଗଲା ।

ମଦନା କିଛି ଭାବ ପାରୁନା ନାହିଁ । କେବଳ ଜଳ ଜଳ କରି ଗୁଡ଼ି ରହିଲା । ମାଳତୀର ଡାକ, ବାକ୍ୟବାଣୀ ବିରୁଦ୍ଧରେ କୌଣସି ଅଭିଯୋଗ ଆଣି ପାରୁନା ନାହିଁ—ସମ୍ମୁଖରେ ସେ ଶଶି-ବାବୁ । ଶେଷକୁ ଡରମର ଥିବ ହୋଇ ରହିଲା ।

ଏଣେ ବିଶିବାବୁ ଯିବାକୁ ଡରତର ହୋଇ ଉଠିଲେ । ସେ ତ ଆଉ ଏହି ହଳିଆ ମଳିଆଙ୍କ ପରି ନିକମ ହୋଇ ବସି ରହିବେ

ନାହିଁ । ସେ ଶେଷରେ ମାଳତୀକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ, — “ମୁଁ ଏଇଲାଗେ ଚାଲିଯାଉଛି, ମାଳତୀ ! ତମେ ନହେଲେ ପରେ ସୁବଧା କରି ଯିବ ।” ଏଣେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଭୟସ୍ୱଳ୍ପ ଖାଦ୍ୟର ଯୋଗାଡ଼ରେ ମଦନା ବେଳ କିଂସା ଦିଶୁଛି ବନ୍ଧା ପକାଇଲଣି । ମଦନା ଶେଷରେ କହିଲା— “ବଞ୍ଚିବାକୁ, ନ ହେଲେ ତମେ ଆଗେ ଯାଇ କାମଦାମ ଠିକ୍ କରି ଖଣ୍ଡେ ଛାଡ଼ି ଦେବ । ତମ ଛାଡ଼ି ଯାଇଲେ ଯାଇ ଆମେ ଯିବୁ ।” ବଞ୍ଚିବାକୁ ସାନନ୍ଦରେ ଏଥିରେ ରାଜି ହେଲେ କିନ୍ତୁ ମାଳତୀ କାନ୍ଦକାଟି ଗାଳିଗୁଲଜ ଦେଇ ଶେଷରେ ଲକ୍ଷିଆକୁ ଧରି ବାପଘରକୁ ବାହାରିଲା ।

ନିମ୍ନ ଘଟଣାର ଜଟିଳତା ଓ ବାସ୍ତବରୂପ ଦେଖି ମଦନା ଉଦ୍ବିଗ୍ନ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ତାର ସରଳ ବିଶ୍ୱାସରେ ଭ୍ରାନ୍ତିଥିଲା ଯେ ବଞ୍ଚିବାକୁ ଗଲାପରେ କିଛିଦିନ ବିତିଗଲେ ମାଳତୀର ମନ ବଦଳି ଯିବ, ଆଉ ସିଦ୍ଧପୁରୁଷର ଜମିଗୁଡ଼ିକ ସୁରୁଖୁରୁରେ ରହି ଯିବ । କିନ୍ତୁ ମାଳତୀର ଏ ପ୍ରାବଲ୍ୟରେ ମଦନା ଗାମୁଛା ଖଣ୍ଡେ ମୁଣ୍ଡରେ ଗୁଡ଼ାଇ ଗାମୁଛା ବରଗଛ ତଳକୁ ଚାଲିଲା । ଯାହାଙ୍କୁ ଦେଖି ତା’ର ସସାର, ଏଇ ଖରା ଦର୍ଶା କାକରରେ ଯାହାଙ୍କ ପାଇଁ ତା’ର ଏତେ ପରିଶ୍ରମ, — ସେଇ କୁଆ ମାଇସ ଯଦି ଚାଲିଯିବେ ତେବେ ସେ ଏକା ଏଇ ଜମିବାଡ଼ି ଘରଦୁଆର ଧରି କ’ଣ କରିବ ?

ତେତେରେ ଖାଲି ବୁଆଳା ସିନା ହୋଇଛି — ଫସଲ ଭଲ ହେବ କି ନା କିଏ ଜାଣେ ! ସୁତରାଂ ଅଳ୍ପ ଦାମ ମିଳିଲା । ମଦନା ପାତାଳି ଦୋକାନ ତଳେ ଅଧିକାରୀଙ୍କ ହାତରେ ଦୁଦ-ଗୋଡ଼ର ଟେକି ଦେଇ ଦେହଶୁଦ୍ଧ ଟଙ୍କା ଅଣ୍ଟାରେ ଗୁଞ୍ଜି ତଳମୁହଁ ହୋଇ ଫେରିଲା । ଅତି ନିକଟରେ ବାର ବେହେରା ଘର ! ମୁହଁ ଫେରାଇ

ଥରେ ବୋଲି ସେଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା ନାହିଁ । ସେ ଶୁଣୁଥିବା ଯେପରି ଏକ ଗୁରୁତର ଅପରାଧ କରି ଫେରୁଥିଲା । ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଚଳନ୍ତୁଥିବା ଆକାଶ ବନ୍ଧରେ ଭାର ସ୍ପର୍ଶବାସୀ ପିତୃପୁରୁଷଗଣ ଯେପରି ଶେଷକଥାସ୍ମୃତି ନୟନରେ ତାକୁ ଡେରିସ୍ଥାର କରୁଥିଲେ ! ଭାଙ୍ଗିର ଗସ୍ତର ଦାସ୍ତରେ ଅଗଣିତ ଭାରକାଗ୍ରଣୀ ଜଳଜଳ କରି ଜଳି ଉଠୁଛନ୍ତି ପରା ! ସେଦିନ ରାତିରେ ମଦନାକୁ ଖାଇବାକୁ ଭାତ ରୁଟିଲା ନାହିଁ କି ଖୋଇବାକୁ ନିଦ ଆସିଲା ନାହିଁ ।

ପରଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାବାଦୀରୁ ସଞ୍ଜ ଗାଡ଼ରେ ସେମାନେ ଗୋଟାଳ-ପୁର ଯାକେ ଯାଇ ସେଇଠୁ ଇସ୍ତିମାରରେ ବସିଲେ । ଲଣିଆ କିଛି ଦିନ ପରେ କିସରି ବାବୁ ହୋଇ ଫେରିବ ଏହା କହିବା ପାଇଁ ଶକ୍ତି ଆସିଗାରେଷ୍ଟ ଦୃଷ୍ଟି ଧରି ତା'ର ସାଙ୍ଗସାଥୀମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇଥିଲା । ମଦନାର ତତ୍ତ୍ୱସ୍ତୁତି ଆଦୌ ନ ଥିଲା ବରଂ ସେ ଜଗ-ଜାଥକୁ ଡାକୁଥିଲା କିସରି ମାଳତୀର ମନ ବଦଳିଯାଉ—ଆଉ ସେ ପାଇଁ ଯାଇ ଅଧିକାଂଶ ଟଙ୍କା କେଉଁଟି ଫେରାଇ ଦେଇ ଗୁଣ ଜମି ଶକ୍ତି କି ଫେରାଇ ଆଣି ଚିରନ୍ତନ ସୁଖନେଇ ଯୁକ୍ତି ସେଇ ମାଟି ବକଟି ଜୀବନ ଗଢିବ । ଏଣେ କିନ୍ତୁ ମାଳତୀ ସବୁ ଜିନିଷପତ୍ର ବନ୍ଧା-ବନ୍ଧିତର ଲଗିଯିବ । କଣିଷ୍ଠା ବା ତା'ର ଘରେ ଅଛି ଯେ ! କନ୍ୟା ପିତଳ କେଇଖଣ୍ଡି ତ ପାତାଳ ଦୋକାନରେ ତହା ପଡ଼ିଛି—ଏ ମାଟି ମୁକୁଳି ନାହିଁ । ହଜି ବଳଦ ତ ବଢ଼ି ଆଉ ଝଡ଼ରେ ଝଡ଼ିଛି । —ଆଉ ଯେଉଁ ଛୁଟା କଳ୍ପା ପଟଆ ଦିଶନ୍ତି ଆଜ୍ଞା ସେତେ ମଧ୍ୟ ଶକ୍ତି ଆଗରେ ବାହାର କରିବାକୁ ମାଳତୀକୁ ସରମ ଲାଗୁଛି । ତେବେ ମଧ୍ୟ ସେ ସବୁଯାକ ବାନ୍ଧିଛନ୍ତି ପେଡ଼ିଟାଏ ଆଉ ଗାଁ ଗାଁଟାଏ ସଜ କଲା ।

ବେଳ ଆସି ମୁଣ୍ଡରେ ହେଲଣି, ଆଉ ମଦନା ସେଇ ଯେଉଁ ବଡ଼ ଅନ୍ଧାରରୁ ଉଠି ଚାଲିଯାଇଛି ଏଯାକେ ଦେଖା ନାହିଁ । ଏଥାଡ଼େ ସେଆଡ଼େ ଧା ଦଉଡ଼ କରି ଲଖିଆ ଫେରିଲି,—ଖିଆସିଆ ସରିଲା— ତେବେ ମଧ୍ୟ ତା’ର ବାପାର ଦେଖା ନାହିଁ । ବନ୍ଧିକେଶନ ବ୍ୟସ୍ତ-ହୋଇ ଲଖିଆକୁ ସାଥରେ ଘେନି ମଦନାକୁ ଖୋଜିବାକୁ ବାହାରିଲେ ।

ଗାଁଟା ଯାକ ଦଗ୍ଧି ଗାରବେହେରା ଘର ହୋଇ ମାମୁଁ ଭଗଜା ଦହେଁ ବିଲ ଗମ୍ଭୀର ରାସ୍ତାରେ ଦାସବନ୍ଧ ହୁଡ଼ା ଉପରେ ଆସି ଉଠିଲେ । ବନ୍ଧି ଦେଖିଲେ, ବନ୍ଧିତଲେ ମଦନା କାଦୁଅ ଲଟ-ପଟ ହୋଇ ଗାରବେହେରା ସହିତ ତା’ ଖେତରୁ ବାଲୁଙ୍ଗା ଓପା-ଡୁଛି—ଆଉ ଦୁଃଖସ୍ବଖ ହେଉଛି । ସକାଳୁ ଏତବେଳଯାଏ କିଛି ଖାଇ ନାହିଁ । କାଲି ରାତିରେ ମଧ୍ୟ ଭଲକରି ଖାଇ ନାହିଁ । ମୁହଁଟା କେମିତି ସିଠାଳିଆ ଦେଖାଯାଉଛି । ଖରାରେ ମୁଣ୍ଡକାନ ଝାଳ ନାଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି । ମୁଣ୍ଡରେ କେବଳ ଗାମୁଛାଟି ବନ୍ଧା ଯାଇଛି । ସେହି ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଶୁଷ୍କ ଯୁଧିତ ରୂପ ଦେଖି ଲଖିଆ ଡାକିଲା—‘ବାବା’ !

ବନ୍ଧିବାବୁ ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ରାଗି ଲାଲ ହୋଇଗଲେ—କିନ୍ତୁ ସାଖରେ ଗାରବେହେରାକୁ ଦେଖି ତୁନି ପଡ଼ିଗଲେ । ମଦନା ବନ୍ଧିବାବୁଙ୍କୁ ହୁଡ଼ା ଉପରେ ଦେଖି ହସି ପକାଇଲା—“ଆଉ ଚକବେ ଚେ ବିଲରେ ବସି ଏପରି ସୁଆଧୁନ ଭାବରେ କାମ କରୁଛ—କିଏ ଜାଣେ ! ସେଇଥି ପାଇଁ ଆଜି ବେହେରା ଭାଇ ସାଙ୍ଗରେ ଶେଷଥର ପାଇଁ ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ଖେତଟାଟିକିଏ ବାଛି ପକାଇଲି । ଦଉ, ଚାଲ—ଚାଲ” କହି ଉଠି ଛୁଡ଼ା ହେଲା ।



ମଦନାର ମତ ପରବର୍ତ୍ତନ ହୋଇନାହିଁ ଦେଖି ବିଶିବାକୁ ଖୁସି ହେଲେ । ଗାରର ଉପକାରର ପ୍ରତିଦାନରେ ତା' ଜମିରେ କାମ କରିଦେବାଟା ବରଂ ତାଙ୍କୁ ଟିକିଏ ପସନ୍ଦପାଗା ହେଲା । ସେ ହସି କହିଲେ—“ଏଇ ଅସନାଟା ଭିତରେ ସଖି ମଣା ମାଛ ବଣରେ ତମକୁ କାଦୁଅ ଚକଟିବାକୁ ଭାରି ଭଲ ଲାଗେ ମଦନା ଭାଇ, ନା ?”

ମଦନା ଜିଭ କାମୁଡ଼ି କହିଲା—“ଆହା, ଏମିତି କଥା ଭୁଣ୍ଡରେ ଭାଣନ୍ତି ନା । ଲକ୍ଷ୍ମୀମାତାଙ୍କ ଏଇସବୁ କାମଦାମ କେବେ ଅସନା ହୁଏ । ଏଇ କାଦୁଅ ଚକଟି ତ ଆମର ଚଉଦ ପୁରୁଷ ବଞ୍ଚି ଆସିଛନ୍ତି । ଘରେ ଯଦି ଧାନ କାଶିଏ ନାହିଁ, ମୁଠା ମୁଠା ଟଙ୍କା ଅରଜି କ'ଣ ହେବ ବାବୁ !”

ଶରୀରରେ ବଳି ହୁଡ଼ାରେ ଛୁଡ଼ାହୋଇ ବୋକା ମଦନା ସାଥରେ ଢଳ୍ କରବାର ଲଜ୍ଜା ବିଶିବାବୁଙ୍କର ମୂଳହୁଁ ନ ଥିଲା । ଏଣୁ ସେ ମଦନାକୁ ଶୀଘ୍ର ଆସିବାକୁ କହି ଲକ୍ଷିଆକୁ ଧରି ଘରମୁହାଁ ଚାଲିଲେ । ତାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ମଦନା ମଧ୍ୟ କର୍ମେ ପଦଶେଷରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆଗେଇଲା—ସେପରି ତା'ର ପିଣ୍ଡରେ ପ୍ରାଣ ନାହିଁ । ସେ ସେହସରି କାଦୁଅ ଲଟପଟ ହୋଇ ଗନ୍ଧାର ମୁଣ୍ଡରେ ଖୁଆଳାଉ ଶରୀର ନେଇ ଏକ ଅସୀମ ଗୁରୁବେଦନା ଧରି ଫେରିଲା—ସେପରି କେଉଁ ଏକାନ୍ତ ଆତ୍ମୀୟର ଶବ୍ଦକୁ ଗଭୀର ଆହୂତ ଦେଇ ଫେରି ଆସିଛି । ମାଳତୀର ଜୋର ଜବରଦସ୍ତରେ ହାତଗୋଡ଼ ଧୋଇ ନାକେ କାନେ ଦୁଇଟା କ'ଣ ଗୁଞ୍ଜିଦେଲା । ଗୋଟିଏ ଖାରଧୁଆ ଲଗାପିଲି ଗଞ୍ଜି ଶକ୍ତିକ ଦେହରେ ଗଳାଇ ଘର ଗୁରୁପାଶ ଥରେ ଅନାଇ ଆସିଲା—ହୁହୁ ହୋଇ ଆଖିରୁ ତାର ଲହରୀ ଝରି ପଡ଼ି-

ବାହାରିଲା । ବାରବେହେରା ଯଥାଳ ସଥଳ କାମସାରି ତାକୁ ଟେସନ ପାଖକୁ ନେଇ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଭାରତୀୟ ଧରଣ ଅସିଛି । ମାଳତୀ ପେଡ଼ି ଆଡ଼ ଗଣ୍ଡି ଖଣ୍ଡିକ ତା' ଭରରେ ଦେଇ ତାକୁ ଆଗେ ଆଗେ ଟେସନ ପଠାଇଦେଲା ।

କଳ୍ପନା-କୁଞ୍ଜରେ ଦୋହଲୁମାନ ଲଖିଆ ମଧ୍ୟ ଭୁଲସୀ ତଳେ ଦଣ୍ଡବତ କରିବାକୁ ଯାଇ କାନ୍ଦିପକାଇଲା । ଏଇ ମାଟି ଖଣ୍ଡିକରେ ଯେ ତା'ର ଶେଷବର ଚର ପ୍ରିୟ ସ୍ମୃତିଗୁଡ଼ିକ ବିଜଡ଼ିତ ! କେବଳ ମାଳତୀ ଏକ ଭବିଷ୍ୟତର ରଜିନ୍ ସ୍ୱପ୍ନରେ ମସ୍ତୁଲ୍ ରହିଲା । ସାଇପତିଶାର ପେଡେକ ମାଇସୀ ତାକୁ ବିଦାୟ ଦେବାକୁ ଆସିଥିଲେ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଆଗରେ ସେ ଯେପରି ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟବତୀ ! ତା'ର ସ୍ୱାମୀ ମଦନା ବଡ଼ଲେକ ହୋଇଛି । ତା'ର ହାତରେ ସୁନାର ଦଣ୍ଡ ବଳା, ମୁହଁରେ ସିଗାରେଟ୍ ପିକାର ଧୂଆଁ—ପୁର ମନ୍ଦକାଇ ଦେଉଛି ।

ସଞ୍ଜୁଆ-ତାରୁ ଆକାଶରେ ଦେଖାଗଲାଣି । ଚନ୍ଦ୍ରସନ ପିବା ବାଟରେ ମଦନା ଶେଷଥର ପାଇଁ ଦାସବନ୍ଧୁ ହୁଡ଼ାରେ ଉଠି କିଛି-କିଛି ଚନ୍ଦ୍ରତ ସବୁଜ ଧାନସେତ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁରହିଲା—ତା' ପର ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସଟାଏ ପକାଇ ଗାମୁଛା କାନିରେ ଆଖି ସୋଛି ବନ୍ଧି ତଳକୁ ହେଲେ କାଟେ କାଟେ ଚାଲିଲା । ସେତକିନ୍ତୁ ତା'ର ପଛପଟୁ ବନ୍ଧିହୁଡ଼ା ବାଟରେ ଉପରୁ 'ହୁ ହାଁ' ଚାଟୁଛଟାଏ ତାକି ଉଠିଲା—ହୁଁ—ହୁଁ ! ମଦନା ଗୁଡ଼ିଆ ଥର ଥର କରୁ କରୁ ଚାଲିଲା ।

ବାରବେହେରାକୁ ବିଦାୟ ଦେଇ ସାକ୍ଷୀଗୋପୀନାଥଙ୍କ ଧର୍ମଦେଶରେ ମୁଣ୍ଡିଆଟାଏ ମାରି ରେଲ ଉପରେ ବସିଲାକ୍ଷଣି ମଦନା

କାନ୍ଦିପକାଇଲା । ଟିକିଏ ପରେ ଲୁହ ପୋଛୁ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ଵାସତାଏ  
 ପକାଇ ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହୋଇ କହିଲା—“ହେ ଗୋସୀନାଥେ, ମୋ’  
 ଉପରେ ଏ ଡମର ବରଦାନ ନା ଅଭିଷେକ ?”

---

## ଅଭିଶପ୍ତ

ଧରମୁ—ଲୁହାଣିର କୁଲି ସେ !

ସେଟର ଦାଉରେ ପଡ଼ି ସେ ଘର ଦୁଆର ଛାଡ଼ି ଦୂର ପାହାଡ଼ରେ  
ଅସି ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛି । ଗୁଆ ଲୁହାଣିର ସେ ଗୋଟିଏ କୁଲି ।  
ବର୍ଷେଦେଇ ଦେଶରୁ ଛୁଆ ମାଇପ ଆଣି ସେଇ ପାହାଡ଼ତଳେ  
ଘର କରି ରହିଛି । ଝେସନ ପାଖକୁ ଲାଗି ଏକ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାନ୍ତର  
ମଧ୍ୟରେ ‘ଶାଦାନ ଠିକାଦାର’ଙ୍କ ବଙ୍ଗଳା—ବେଶ୍ ଧୋବପାଉଳିଆ  
ହୋଇଛି । କୋଠା ସାମନାରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଫୁଲ ବଗିଚା—  
କେତେ କିସମର ଫୁଲ ଫୁଟି ଉଠୁଛି ଉଠୁଛି । ତା’ର ଭିତରେ  
ଗୋଟିଏ ଲୁହାର ଦୋଳି ବସିଛି—ବେଳେ ବେଳେ ବଙ୍ଗଳାର  
ଖୋକା ଖୋକିମାନେ ସେଇଠି ଦୋଳି ଖେଳନ୍ତି । ଆଉ ସେହି  
ବାବୁ ବଙ୍ଗଳାର ଅଦ୍ୱାରରେ ଧାଉଁ ଏ ‘ହାଟିଂ’(ପକ୍ଷୀ) ଘର—ବାବୁଙ୍କ  
ଗୋରୁ ଗୁହାଳଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଧ୍ୱାନ ! ସେଇ ‘ହାଟିଂ’ ଘର ଭିତରୁ  
ଗୋଟିକରେ ଧରମୁ ରହେ—ପିଲା କବିଲା ଧରି ।

ସକାଳେ ଯେତେବେଳେ ଇଞ୍ଜିନ୍ ଘରର ବଂଶୀଟା ନିହାତ  
ନିଦାରୁଣ ସ୍ୱରରେ ବାଜିଉଠେ—ଧରମୁ ତର ତର ହୋଇ ପଖାଳ  
ଗଣ୍ଡାକ ନାକେ କାନେ ଗୁଞ୍ଜିଦେଇ ଚାଲିଯାଏ—ତା’ ବି  
କେଉଁ ଦିନ କଥାଲିଜ୍ଜାମରିଟାଏ ଦେଇ କେବେ ବା ସେମିତି

ତୁଚ୍ଛା ବାସି ପଶାଳ ! ସେତେବେଳେ ଶବ୍ଦକୁଳ ମସିଆ ଲୁଗାଖଣ୍ଡିକ ଅଣ୍ଟାରେ ଗୁଡାଇ ରଙ୍ଗ ବେରଙ୍ଗର ଢାଳିପକା ଗଞ୍ଜିଶଣ୍ଡିକ ଦେହରେ ଗଳାଇ ପାହାଡ଼ ଉପରକୁ ଉଠିଯାଏ—ସେତେବେଳେ ସେହି ଠିକାଦାର ବାବୁଙ୍କ ଗୁକର ଝଟାକାଟା ତାକୁ ଦେଖି ବିଦ୍ରୁପ କରି ହସିଉଠେ—“ବେହୁଦା ହେଁ ।” ଧରମୁର ହାଡ଼ କଡ଼କଡ଼େଇ ଉଠେ, ମୁହଁଟା ତା’ର ଲାଲି ପଡ଼ିଯାଏ । ପୁଣି ପର ମୁହଁଥିଏର ସେ ନିଳକୁ ସମ୍ଭାଳି ଚଳଇ ଗୁକର ଟୋକା ଆଡ଼କୁ ଗୁହଁ ଟିକିଏ ମୁଛୁକି ହସିଦିଏ । କଣ କରବ—କପାଳଟା ତ ତାର ଘୁନ ! ନ ହେଲେ ଗୋଟାଏ ଛତ୍ର ଗୁକରଟୋକା ଏପରି ଥଟ୍ଟା କରନ୍ତା ନା ! ହେଇ ପର ଚସଦିନପର କଥା !—ଖୋରପା ଲଢ଼ାଇରେ ତା’ ଗୋସାସ ଧରଣୀଧର ବାହୁଭୁଜଙ୍କ ମହାପାତ୍ର ସାତଗୁଣ୍ଠ ଗୁଲି ଖାଇପୁକା ଏକା ଏକା ଦେହଶବ୍ଦ ପଲଟଣଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ କାଟି ପକାଇଥିଲା । ଆଉ ଆଜି ତାର ନାତି ଗୋଟାଏ ବାରବୁଲ ଆଉଜାତୀୟାନ ଲେକଙ୍କ ନିକଟରେ ଲସ୍ତୁତ ! ସେ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ଵାସଟାଏ ପକାଇ ପାଦର ଗତି ଟିକିଏ ଚଢ଼ିଲ କରଦିଏ ।

ଧରମ୍ବ କାମକୁ ଗୁଲିଗଲା ସତର ତା ହୁୀ ରତନ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଛୁଣ୍ଡା ଶାଢ଼ୀଶଣ୍ଡିକ ଅଣ୍ଟାରେ ଗୁଡାଇ ବାସୀ ଆଡ଼ତରେ ଲାଗିଯାଏ । ବରଷକର ଛୁଆଟା ତା’ର ଛୁଣ୍ଡା କନ୍ଥାଟା ଉପରେ ପଡ଼ି ପଡ଼ି ହାତ ମୁଠାଟାକୁ ପାଟି ଭିତରେ ପଶୁଇ ‘ରୁଁ ରୁଁ’ କରି ଗୁଣ୍ଠି ପକାଏ—ରତନର ବସର ଶୁଷ୍କ ସ୍ତନ ତାକୁ ଭୃଷ୍ଟ କରାପାରେ ନାହିଁ !

ରତନ ଯାଗୁଟିଦିନ ଦେଇ ବସି ବସି କେତେବେଳେ ତା ହୁଆର ଛୁଣ୍ଡା କନ୍ଥାଟା ଟିକିଏ ମରାମତ କରି ପକାଏ—କେତେବେଳେ

ବା କେବଳ କୁଅକୁ ଘୋଳାଇ ଧରି ବସିରହେ ଗେରସ୍ତର ବାଟ ଚାହିଁ—ଦୁଆର ଘୋଳେ । ଧରନ୍ତୁ ଧନଟାସାରା ଶ୍ରେବଣୀର ମାଡ଼ ସହ ପଥର ତାଡ଼ ତାଡ଼ ଚାହିଁ ଛ' ଅଣା ସଇସା କ'ଣ ଆଣିଲେ ପାଇ ଦିନା ଶେଷନ ପାଖ ଯେଠ ଦୋକାନରୁ ତାଲି ଚାଉଳ କ'ଣ ଦିଅ ଆଣି ସେ ଚୁଲିରେ ହାଣ୍ଡି ବସାଇ ଫୁଟାଇବା ଆଉ ଗେରସ୍ତ ଓ କୁଆକୁ ତା'ର ଖାଇବାକୁ ଦେବ ! ହଠାତ୍ ସାମନା ଦିଆଦାର ବଙ୍ଗଳାରୁ ଭାସିଆସେ ଚଳାସର ହାସ୍ୟଧ୍ବନୀ— ଚିତ୍ରା ତା'ର କ୍ଷଣିକ ପାଇଁ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ । ସେ ଜନ୍ମଯୁଦ୍ଧୋଇ ଚାହିଁରହେ ସେହି ବଙ୍ଗଳା ଆଡ଼କୁ । ଏକ ସୁକୁମାର ଶିଶୁକୁ କୋଳରେ ଧରି କୋଠା ଭିତରୁ ବାହାରି ଆସେ ଏକ ଛତିଶ-ଗଡ଼ଆଣୀ ଆସା—ଆଉ ଶିଶୁଟିକୁ ଧରି ଦୋଳରେ ବସି ଝୁଲି ଝୁଲି ଗାଇଉଠେ—‘ଝୁଲନ୍ ଝୁଲେ ମେରେ କାନାହୁଁୟା ।’ ରଜନୀ ଅପଲକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖେ ମୂଳ ହୋଇ—ଆଉ କାନିଜେରି ଶୁଣି ବଙ୍ଗଳା ଭିତରର ହାସ୍ୟଧ୍ବନୀ ! ପୁଣି ପରମ୍ପରାଭିତର ଛତିଶକୁ ତା'ର ଗୁପ୍ତିଧରେ ନୂତନପିଣ୍ଡର ସ୍ବଦନଟାକୁ ତା'ର ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବା ପାଇଁ । ହଠାତ୍ କୁଆଟା ତା'ର କାନିଜେରି ! ସେହି ହାସ୍ୟ ଓ ନୃତନର ଦୃଶ୍ୟବାକ୍ୟର ପଡ଼ି ସେ ଭାବେ—‘ଏ ଧୂଣି କେଉଁ ବିଧାତାର ଖେଳ !’

ଫେଡେରେଲେ ମାଟି ଘରର ମାଟି ଚଟାଣି ଭିତରେ ପଡ଼ି କୁଆଟି ତା'ର ଭୋକରେ ଆଉଟୁ ପାଉଟୁ ହୋଇ ଚିତ୍କାର କରି କାନି ଜେରି—ସେତେବେଳେ ବାବୁବଙ୍ଗଳାର ବରନ୍ଦାରେ ଆସି ‘ଗୋକର୍ଣ୍ଣ’କୁ କୋଳରେ ଧରି ‘ଗୋକା ନ ଖାୟୁ ତ ତୋତା ମୈନା ଖାୟୁ—ଆୟୁ ଆୟୁ’ କହି ଦୁଧ ଟିକିଏ ପିଆଇବା ପାଇଁ ବ୍ୟତ-

ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇଉଠେ । ବାବୁଆଣୀ କୁଆଁଟିକୁ ତାଙ୍କର କେତେ  
 କେଶବୃକ୍ଷା କଣ୍ଠ ସେତେବେଳେ ବାବୁଙ୍କ କୋଳରେ ଦେଇ  
 ସାର୍ଥକତାର ହସରେ ଘର ଖଣିକୁ ଭରିଦିଅନ୍ତି—ସେତେବେଳେ  
 ରତନର ଶିଶୁର ମୁହଁ ଖଣିକ ଶୁଧାର ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଶୁଷ୍କ ହୋଇ-  
 ଉଠେ ! ରତନର ମାତୃ-ହୃଦୟ ତାହା ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଆତ୍ମସତ୍ତା  
 ହରାଇଦେଇ ଭାବେ—ଏ ପୁଣି କି ବନ୍ଧୁର ! ପଞ୍ଜର-ଥର ଏକ ଦୀର୍ଘ  
 ନିଶ୍ବାସ ପକାଇ କହେ—“ହେ ପ୍ରଭୁ !”

ଧରମୁ ବେଳକୁଡ଼ି ସରିକି ଅନ୍ଧାରେ ପାଶୋଟି ଅଣା ପଇସା  
 ଧରି ଘରକୁ ଫେରି ରତନ ମୁହଁରେ ଦୃଶ୍ୟକ ପାଇଁ ଟିକିଏ ହସ  
 ଦେଖିବାକୁ ପାଏ—ସେଇଥିରେ ତା’ର ଶାନ୍ତ କ୍ଳାନ୍ତ ଶରୀରର  
 ସମସ୍ତ ଅବସାଦ ଦୂର ହୋଇଯାଏ । କିନ୍ତୁ, ଛାଡ଼ି ଭିତରେ ତା’ର  
 ଯେଉଁ ଅଲିଭା ଗିଠାଟି ଅନ୍ତରତ୍ବ ଜଳୁଥାଏ—ସେଇଟା ଆଜି କିନ୍ତୁ  
 ନାହିଁ ।

ରତନ ଯିଠରୁ ତା’ର ଟାଳ-ଧୂଳି ଖୋଜି ଯେଉଁଦେଉଁ  
 କହେ—“ଧୂଳି ଶୁଣୁଛ ! ଆମ କୁଆଁଟା ପାର୍ବତୀ ଯାଏ କୁରୁତା  
 ସିଆଁ କରୁଅ ନା !” ରତନର ଶୁଖିଲା ମୁହଁଟିକୁ ଚୁହୁଁ ଗୋଟିଏ  
 ଦୀର୍ଘନିଶ୍ବାସ ପକାଇ ଧରମୁ କହେ—“ରତନ ! କହୁପାରୁଛୁ, ଆମ  
 ଭଳି ଲୋକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କୁଆଁର ବାସ-ମା ହେବା ଦେବତାର ଅଭି-  
 ଶାପ ନା ବରଦାନ ?” ରତନ ଛଲ ଛଲ ଆଖିରେ ତା’ର  
 ସ୍ବାମୀର ମୁହଁ ଆଡ଼କୁ ଚୁହୁଁ ରହେ, କହେ—“ଆମ ବାବୁଆଣୀ-  
 କର ଅନେକ ଟଙ୍କା, ସୁନା ଅଛି, ନାହିଁ ? ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କ  
 କୁଆଁକୁ କେତେ ଗୋଲବସରର କରିଛନ୍ତି—” ତା’ପରେ ଗୋଟିଏ  
 ଦୀର୍ଘନିଶ୍ବାସ ଛାଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଭିତରଟା ଟିକିଏ ହାଲକା କରିଦେଇ ତା’ର

କଥାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣଚ୍ଛେଦ ପକାଏ ।

ଧରମୁହାତପାୟୁଲି ଦି'ଟାରେ ତାର ଶୁଖିଲା ଅଖି ଦୁଇଟିକୁ ଦଳିଦିଏ । ଦଣ୍ଡକ ଯାଇଁ ଅଖିପତା ଚାରିଟା ତା'ର ଓଦା ହୋଇ ଉଠେ । ସେ ଭାବେ—‘ହାୟରେ ରତନା ! —ମାତୁଭୂର ଦାବୀ ଘେନି ତୁ ଯେମିତି ଏ ଧରଣୀରେ ଜନ୍ମ ନେଇଛୁ—ବାବୁଆଣୀ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଜନ୍ମ ନେଇଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ, ତୋର ଓ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ରହିଛି ଏକ ବିରାଟ ବ୍ୟବଧାନ—ଅକାଶ ପାତାଳ ପରି ! ତୁ ଆସିଛୁ ତୋର ରକ୍ତ ନିଗାଡ଼ିଦେଇ ବାବୁଆଣୀଙ୍କର ଗତପଥକୁ ରଜନି କରୁଛନ୍ତିବା ପାଇଁ—ଆଉ ସେ ତୋର ରକ୍ତରେ ଅଳତା ପିନ୍ଧି ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଓହ୍ଲାଇଛନ୍ତି ତୋର ରକ୍ତରେ ପୁଷ୍ଟି ଉଦ୍‌ଧାରି ପରି ରୂପ ଘେନି ତୋର ମାତୃବନ୍ଧର ମର୍ମନ୍ତୁଦ ହାହାକାର ବାବୁଆଣୀଙ୍କର ହାହାକାରକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିଛୁ—ତେଣୁ ଆଜି ତାଙ୍କର ଗୁଡ଼ି ଗଦାରେ ଉଠିଯିବ ! ଅଧର ହାସ୍ୟରଞ୍ଜିତ ହୋଇଉଠୁଛି ।’

ଏତିକିବେଳେ ଛୁଆଟା ତା'ର କାନ ଉଠେ । ରତନା ଚୁଲ୍ଲରେ କାଠ ଦି'ଟା ପକାଇଦେଇ ହାଣ୍ଡିଟା ବସାଉ ବସାଉ କହେ—‘ଏସୁ, ଛୁଆଟାକୁ ଟିକିଏ ଧରି ଦିଅନା ।’

ଧରମୁଣ୍ଡା ଠୋ ଠୋ ହୋଇ ହସିଉଠେ—‘ରତନା, ଗରିବର ପୁଣି ସ୍ନେହ କ’ଣ ରେ ? ସେ ପରା କାଠ-ପାଶାଣୁ ଆହୁରି ସ୍ଥାନ । ତାକୁ ସେହି ପଥର ଗୁଡ଼ିକରେ ସବୁ ଲାଗୁଇ ରଖିବାକୁ ପଡ଼େ ଯେ ରେ !’ ନିଜେ ପୁଣି ଛୁଆଟାକୁ ଡକି ଉଠାଇ ଆପଣାର ବେଦନାଭର ଗୁଡ଼ି ଭିତରେ ଭିଡ଼ିଧରି ମୁହଁରେ ତା'ର ଚୁମ୍ବନିଏ ଦିଏ—ଆଉ ତାର ଅବୋଧ ଚାହୁଣୀକୁ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ନୟନରେ ଚାହିଁ ଭାବେ—‘ହାୟରେ ଶିଶୁ ! କେଉଁ ପାପଫଳରେ ତୁ



ଏ ଅଭିଶପ୍ତ ଘରେ ଆସି ଜଳ ନେଲା ରେ । ଅଜାଣତରେ  
ଅଖିରୁ ତାର ଦି'ଟୋପା ଲୁହ ଶିଶୁର କପାଳ ଉପରେ  
ଖସିପଡ଼େ ।

ଦି'ଦିନ ହେଲା ଧରମୁ କାମକୁ ଯାଇନି—ହୁଆଟିର ଭୀଷଣ  
ଜର ଆଉ କାସ । ହଠାତ୍ ସେଦିନ ପ୍ରଭାତେ ସେହି ବାବୁ-  
ବଙ୍ଗଳାରେ ଉତ୍ସବର ବାଦ୍ୟନାଦ ଉଠିଲା । ଧରମୁର 'ହାଟି'  
ଘରଟି ମୁହଁ ମୁହଁ କମି ଉଠିଲା ସେହି ବାଦ୍ୟନାଦରେ—ତାର  
ହାଟି କାନ୍ଥର ଭଜାମାଟି ଝର ଝର ହୋଇ ଖସିପଡ଼ିଲା । ବଙ୍ଗଳାର  
ବାତାୟନର ପଛପଟେ ଦେଖାଦେଲେ ବାବୁଆଣୀ—ଅପୂର୍ବରୂପ  
ପରି । ତାଙ୍କର ଆଜି କି ଅପୂର୍ବ ବେଶଭୂଷା—କି ଛନ୍ଦମୟ  
ପଦଗୁଳନା—କି ପ୍ରାଣ ଖୋଲା ହସ ! ସବୁ ମିଳି ଏକ ଭଲପ୍ରାଣର  
ରୂପ ନେଇ ଛୁଡ଼ାହେଲା ଧରମୁର କୁଟୀର-ଦ୍ଵାରରେ । ଛତା-  
ଗଡ଼ିଆଣୀ ଆସୁ ମଧ୍ୟ ଆଜି ନୂଆ ଜୁହୁଳି ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧିଛି ।  
ଖୋକାର ବେକରେ ସୁନାର ହାର, ହାତରେସୁନାର ବଳା !  
ରକ୍ତାଘରୁ ଭାସି ଆସୁଛି ସଜାଗ ଖାଦ୍ୟର ସୁଗନ୍ଧ । କେତେ  
ଚନ୍ଦନା ଅଗନ୍ଧା ଲେକଙ୍କର ପିତା ଆସିବା, ଶିଆସିଆର ଧୂମ  
ଲଗିଲା—ଏଣେ କେତେ ମାଗଣିଆ ରୋଷଘର ପଛପଟେ ରୁଣ୍ଡ  
ହୋଇ ତାଙ୍କର ପ୍ରସାଦ କଟିକାଟିକକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥାଆନ୍ତି ।  
ପକ୍ଷ ଶୁଣିଏ ପଡ଼ିଲାମାତ୍ରେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇ ହୁଟି ଯାଆନ୍ତି—  
ଯେ ଆଗ ପାଏ, ଝଟକିନି ଚୁଟିଯିବାଏ କେତେ ଆନନ୍ଦରେ ।  
ଠିକାଦାରବାବୁଙ୍କ ଉତ୍ସବ ବିଭୋର ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କ ଉପରେ ଟିକିଏ  
ବୋଲି ପଡ଼ିପାରେ ନାହିଁ । ଧରମୁ ତାର ଖୋଲଦ୍ଵାର ଫାଙ୍କ  
ଦେଇ ଏସବୁ ଦେଖେ—ଦୀର୍ଘନିଃସ୍ଵାପଟାଏ ପକାଏ । ଆଜି ଯେ  
'ଖୋକା' ର ଜନ୍ମଦିନ !

ଏକାକୀ ରତନର ପଣ୍ଡୁକୁଟୀରରେ ଉତ୍ସବ ବନିମୟନର ଦେଖାଦେଖ ଏକ ଘନକୃଷ୍ଣ ବୈଶାଖର ପୁଷ୍କରିତ ମେଘ — ଅଭି ଅସିଲ ଏକ ପ୍ରବେଶ ଦୃଷ୍ଟି ରାତ୍ୟାର ଉଦ୍‌ଘାମ ନର୍ତ୍ତନ । ରତନ ତା'ର ହୁଆଟିକୁ ସକାଳ ଭିତରେ ଧରି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା— “ମମା ରଜସଙ୍ଗାଳିଆରେ !”—ଧରମୁ ତା' ମୁହଁ ଉପରେ ହାତ ପକାଇ କହି ଉଠିଲା— “ନାହିଁ ତେ ନାହିଁ; ତୋର ପୁଣି ସଙ୍ଗାଳି କ'ଣ ରେ ? ରତନ, ତୋର ହୁଆଟା ଅଜି ଖାଇ ନାହିଁ କରେ ।” ରତନ କାନ୍ଦି ପକାଇ କହେ— “ଟିକିଏ ଧରି ଦେଖ ନା, ହୁଆଟାର ଦେହଟା କେମିତି ଖଲ ଫୁଟି ଯାଉଛି ।”

ଧରମୁ ବାସ୍ତବକୁ କଣ୍ଠରେ କହେ— “ଭଲ ହେଲାରେ ରତନ ଝଲହେଲା । ଅଜି ଯେତାଙ୍କର ଉତ୍ସବର କୋଳାହଳ ତୋର ଅଭି ମୋର ହୃଦୟର ରବରେ ବୁଡ଼ିଯିବ ନାହିଁ— ବରଂ କୋଳାହଳକୁ ଫୁଟିଗୁଣି କରି ବଜାଇ ଦେବ । ସେମାନେ ଯେ ସେଇସ୍ୱା ଗୁହାନ୍ତିରେ ? ଅମର ଶୁଣିଲା ପ୍ରାଣଟାକୁ ନିଗାଡ଼ି ଦେଇ ନାକର ଟିଟିକା ରକ୍ତ ସାହରେ ମିଶାଇ ଦେଇ ସେମାନେ ଯେ ଫୁଟିଗୁଣି ଟିଟିକାରେ ଅଗ୍ରହେ ହେବାକୁ ଗୁହାନ୍ତି— ଅମର ହାଡ଼ଗଦା ଉପରେ । ନାକର ପୁଣ୍ୟ ହାସ୍ୟଧ୍ୱନି ସେ ଅମର ବୁକୁଫଟା ଚିକ୍କାରକୁ କେଉଁ ଅତଳସାଗରରେ ବୁଡ଼ାଇ ଦେଇ ଛୁଟିଯିବାକୁ ଗୁହେଁ !”

ରତନର ପ୍ରାଣରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ସେହି ଉତ୍ସବର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଅଭି ଧରମୁର କରୁଣ ଆଳାପର ସୁର—ସବୁ ଲଭି ଆସେ । ଦିବନ ହେଲା ତା'ର ହୁଆଟିର ବେଶମ । ଟୋପାଏ ଔଷଧ ମଧ୍ୟ ପାଟିରେ ପଡ଼ିନି । କିପରିଭାବରେ ହୁଆଟିକୁ ବଞ୍ଚାଇବୁ ସେ ! ରତନ

ଧରମ୍ଭର ହାତ ଦୁଇଟି ଧରି କାନ୍ଦି ପକାଇ କହେ—“ଶୁଣୁଛ !  
ଅରେ ଚନ୍ଦ୍ରବଲ୍ଲି ଯାଅ ସେହି ଖାଦାନ ତାଙ୍କର ପାଖକୁ. ସିଲଟା  
ପାଇଁ ଟିକେ ହେଲେ ଔଷଧ ମାଗି ଆଣ ।”

ଧରମ୍ଭ ଏକ ଅଭୂତ ପୈଶାଚିକ ହସ ହସିବାଏ । ମନେ  
ମନେ ଭାବେ—ରତନୀ, ଏ ଶରୀର ବନ୍ଧୁ ମଝିରେ ଭୋଗ ହୁଅର  
ଛାନ ଭୋଗ କୋଳଛଡ଼ା ଆଉ କେଉଁଠି ସେ ନାହିଁରେ !  
ଭଗବାନ ସେ ଶରୀର ମାୟାମୟତାକୁ ଜଉମୁଦ ଦେଇ  
ମା’ର ବୁକୁ ଭିତରେ ସାଇତି ରଖିଛନ୍ତି, ଏତେବେଳେ ଆଉ  
କିଏ ତୋ ହୁଅକୁ ମୁହଁଟେକି ଦେଖିବରେ ! ତୋ ଛଡ଼ା  
ସେ ଦୁନିଆର ଆଉ ସମସ୍ତେ ଦୁଆଳିଆ ହୋଇ ପାଇଛନ୍ତି ।—  
ସେ ଆଉ ଭାବିପାରେ ନାହିଁ, ମୁଣ୍ଡ ଭିତରେ ତା’ର ଆକାଶ  
ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼େ ।

ପାଞ୍ଚଦିନ ଦିନ ଧରମ୍ଭ ପାଣ୍ଡୁରପୁନରେ ସିଲଟାକୁ ନେଇ  
କାଳିନଦୀ କୂଳରେ ଚରଲପୋଲି ତଳେ ଗୋଟିଏ ସଲାଶଗଛ  
ମୂଳରେ ଧରଣୀମାତାର ବନ୍ଧରେ ଉପହାର ଦେଇ ଆସିଲା ।  
ପାଞ୍ଚଟି ଦିନର ଯୁଧାଜର୍ଜରିତ ଶରୀରଟାକୁ ସେ ଚର୍ଚ୍ଚାଶୟ ପ୍ରକାରେ  
ଦେଖି ଫେରି ଆସୁ ଆସୁ ଅରେ ତା’ର ଜୀବନ-ରତନୀନାଚ  
ସଜ୍ଜାପାଶୁ ଅଟାଇ ଦେଲା । —ଅନ୍ଧକାର—କଳା କିଏ କିଏ  
ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଆଉ ତାର ସ୍ତ୍ରୀ ଧର୍ମଜଣି ଯାହା ପାଦ  
ଗୁଲିଛନ୍ତି ମସ୍ତକରେ ଗୁରୁଭାବ ବଦଳ ନାହିଁ । —ଦୂର ସନ୍ତାନରେ  
ଆହୁରି ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଯାହା ତାଙ୍କୁ ହାତପାଦ ଡାକୁଛନ୍ତି, “ବହୁ  
ଅଭିଶପ୍ତ ଯାହା, ଆମେ ସବୁ ସେ ତୁମର ପାଆ; ତୁମର ପଦ  
ବିଧାତାଙ୍କ ଅଭିଶାପର ଗୁରୁଭାବ ମୁଣ୍ଡରେ ଲଦି ଗୁଲିଛୁ ।”

ଧରମୁର କୁଡ଼ିଆଘରୁ ଯେତେବେଳେ ‘ମୋ ଧନରେ’  
ବୋଲି ହମନର ସୁର ଶୀତରୁ ଶୀତର ହୋଇ ଭାରିଆସେ, ବାବୁ-  
ବଙ୍ଗଳାରେ ସେତେବେଳେ ଗ୍ରାମୋମୋହର ସୁର ଲହରୀ ଉଠୁଛି  
ଉଠେ — ‘ପିପ୍ପା ମିଲିନ୍କୋ ଯାନା--ଆ...ଆ...’

ଠିକ୍ ଷ୍ଟେସନ ଆରପାଖ ପାହାଡ଼ ତଳକୁ ପ୍ରକାଶକାୟ  
ଦୈତ୍ୟପରି କଳଘର କୃଷ୍ଣକାୟ ଚିମିନିଗୁଡ଼ିକ ଆକାଶକୁ ମୁଣ୍ଡ-  
ଟେକି ଧୂମ ଉଡ଼ିବାର କରୁଥିଲେ । ସେହି ଚିତ୍ରରୁ କୃଷ୍ଣଧୂମରାଶି  
କୁଣ୍ଡଳାକୃତି ହୋଇ ହମେ ହମେ ଧୂସର ଆଦ୍ର ଧାରଣକରି ପ୍ରେତାତ୍ମା  
ପରି ମହାଶୂନ୍ୟରେ ଭାସି ଭାସି ଚାଲୁଛି । ଆଉ ତା’ର ଛାୟାତଳେ  
ବିରାଟ କଳଘର ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ନିରାହ ବ୍ୟକ୍ତିର  
ଉକ୍ତଶୋଷଣ କରି ନିଜର ବଦ୍ଧନଶୀଳ କଳେବରକୁ ଗୁଡ଼ି-  
ରହିଛି । ଏହି ଦାନବରାଜ୍ୟର ହୁଙ୍କାରରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର  
ହୁଙ୍କାମୟ ଉଠେ । କଳଘରର ମାଲିକ ହାତରେ କାଉଁର କାଠି  
ରହିଛି — ବୁଲାଇ ଦେଲକ୍ଷଣ ସମ୍ମୁଖରେ ଆସି ଉଭାହୁଏ ଆଜ୍ଞାଧୀନ  
ଦେବାହୁତ । ଜିଜ୍ଞାସୁ ନୟନରେ ମାଲିକ ଆଡ଼କୁ ଗୁଡ଼ି ପଶୁରେ--  
‘କ’ଣ ଲେଡ଼ା ସାଆନ୍ତେ ?’ ମାଲିକ ତାର ବଶାଳଉଦରରେ  
ହାତ ବୁଲାଇ ହାତମାରି କହେ—‘ଲେଡ଼ା ? —ଲେଡ଼ା ଟଙ୍କା,  
ଅଇସ୍, ଟଙ୍କା ?’ ଦେବାହୁତ ଜିଉରୁଟି କହେ—‘ଟଙ୍କା ! ତାହେଲେ  
କେ ସାଆନ୍ତେ, ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ପ୍ରାଣର ବଳିଦାନ ଲେଡ଼ା !’ ମାଲିକର  
ଅଙ୍ଗୁଳି ସଙ୍କେତରେ ଗୁରି-ଛ’ଣା ପଇସା ବିନିମୟରେ ହୁଟି-  
ଆସନ୍ତି ଅସଂଖ୍ୟ ସବୁହର ଦଳ—ଧରମୁ ପରି ନିଜର କଲ୍ଲିଆ  
ପାତ ଉଠିକାରକୁ ଡାଳିଦେବା ପାଇଁ ।

“ହଜାର ହଜାର ନିରଳ, ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ବୁଦ୍ଧୁଷୁ, କୋଟି କୋଟି ବାସହସ୍ତ ପାଇଁ ଅସନ୍ତି, ଆକୁଳ ଆହ୍ୱାନ ଜଣାନ୍ତି ମାଲିକର ପଦତଳେ, —ହେ ପ୍ରାଣଦାତା, ତମର ବାହୁଛୟା ତଳେ ଅଳ୍ପ ଓ ଅଗ୍ରସୂର ଭକ୍ଷା ଗୁଡ଼ୁ!” କେତେ ଅସନ୍ତି, କେତେ ଯାଆନ୍ତି—କେତେ ବଳିର ମୃତ୍ୟୁକାଠରେ ‘ଅଳ୍ପ—ଅଗ୍ରସୂ’ର ବୁଦ୍ଧୁକ୍ଷା ଚିରଦିନ ପାଇଁ ମେଣ୍ଟାଇ ଦିଅନ୍ତି । ମାଲିକ ଏକ ବିଦ୍ରୁପର ଅଛନ୍ଦାସ ହର୍ଷ ଭାବେ, —“ଏମାନେ ଯେ ନିଭସ୍ତତ ଏଇପରି ଆସି ବଳିର ମୃତ୍ୟୁକାଠରେ ସାନନ୍ଦରେ ଗଳା ବତାଇ ଦିଅନ୍ତି, ସ୍ତ୍ରୀ ବ କଣ ତାଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ?”—ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଶ୍ରମିକର ବୁକୁ ଉପରେ ସେ ବିଜୟ ଗର୍ବରେ ଚଳାଇ ନିଏ ତା’ର ରଥ— ସମସ୍ତ ଅଧିକାରର ଦାବୀ ଘେନି ଛୁଡ଼ାହୁଏ ଯାଇ ସେହି ଅର୍ଦ୍ଧନଗ୍ନ ଅଶିଷିତ ନିରଳ ଶୁଦ୍ଧ ଜନତାର ମଝିରେ ଛୁଇଁ ଫୁଲଇ !

ଧରମ୍ମ ଏହି ଛଅଟି ଦିନ କାମକୁ ଆସି ନ ଥିଲା । ଛୁଇଁ ଉଠିବାର ଯେ ତା’ର ପୋଡ଼ିଜଳି ଯାଉଛି—ସୁଧାରେ ଚଦନ୍ଦିଆ ଥର ଥର ଉଠୁଛି । ସେଦିନ କାମରୁ ଛୁଟିଦେଇ କୁଡ଼ିଆକୁ ତାର ଫେରିବାକୁ ବସିଛି, ମେନେଜର ସାଙ୍ଗେ ଡାକିଲେ—“ଗୁନୋ ଧର୍ମ୍ମ, ଏହି ଗୁଲବସ୍ତ୍ରାଟା ନିଶ୍ଚୟ ଆମାର ବାସାୟ ଦିଅନ୍ତୁ ଆସନ୍ତୁ ! ଧରମ୍ମ ମେନେଜରର ଆଦେଶ ନତମସ୍ତକରେ ସ୍ୱୀକାର କରି ଯାଇ ଗୁଲିତବର୍ତ୍ତ ଗୁଲିତ ବସ୍ତ୍ରାଟା ପାଖକୁ ଗଲା, କିନ୍ତୁ ତାର ଶୋକ-କାନ୍ଦର ଆଉ ସୁଧା-ଜର୍ଜର ଶରୀରର ଦୁର୍ବଳ ହାତ ଦୁଇଟି ଚଦନ୍ଦି-ମନ୍ଦିଣି ବୋଝି ଉଠାଇ ପିଠିରେ ଲଦି ପାରିଲା ନାହିଁ । ବ୍ୟର୍ଥ ଚେଷ୍ଟା କରି ବୋଝିଟା ଉଠାଇବାକୁ ଯାଇ ନିଜେ ଗଉସଡ଼ିଲା ।

ମେନେଜର ସାହେବ ପାର୍ଟି କରି ଉଠିଲେ—“ବେଟା ଶାଲ କୁଲି ହସ୍ତେସେ । ଏତତୁକୁ କାଜୁ କଢ଼ି ବେଟାର ଘାତ ଭେଙ୍ଗେ ସାସ୍ତେ । ଶକାନ୍ ନବାବେର ହେଲେରେ ହୁଁ ? ଭ୍ରାଗୋ ନନ୍ ସେନ୍ସ, ଷୁପିଡ୍ କୋଉଥାକାର । ଏଇ ଛୋଟ ନିସ୍ତେ କୁଲିଦେଇ ମହଲେ ଲୁଡ଼ାରି କରେ, ବାଃ !……ଏଇ ମିଠୁଆ, ଶୁନୋ ଇଦର ! ଏଇ ଗୁଲ ବାସ୍ତାଟୋ ଲେକର ଆମାର ବାସାମେ ପୋଷୁ ଦେଗା, ସମ୍ଜା !……ହୁଁ, ବେଟା ଗାଧା କୋଉଥାକାର ।”

ମିଠୁଆକୁ ଗୁରୁଦିନ ହେଲା ଜର—ତେବେ ମଧ୍ୟ ସେଇ ଜର ଖଦହରେ କାମ କରିବାକୁ ଆସିଥିଲା । ନହେଲେ ନ ଚଳେ—ପାଞ୍ଚପ୍ରାଣୀ କୁଟୁମ୍ବ । ମିଠୁଆ ମଧ୍ୟ କମି କମି ଆସି ବସ୍ତା ପାଖରେ ଛୁଡ଼ା ହେଲା । ତା’ ଭ୍ରାତୃଗତ ଦେଖି ମେନେଜର ସାହେବ ଆଦୂର ରାଗି ଉଠିଲେ—“ନା,ନା ଏଦେର ଦିବସ ଆର ହବେନା—ଏ ଶାଲଦକ୍ଷିଣ କାଲିକା ତାଡ଼ାତେଇ ହଇବେ ।”

ହଠାତ୍ ଠିକାଦାର ସାହାବଙ୍କୁ ଡଲସ ପଡ଼ିଲା । ତାଙ୍କ ଧଳାଟିକୁ ଜର ହୋଇଛି । ତେଣୁ ସେ ଆଜି ଆସି ନାହାନ୍ତି । ଖବର ଶୁଣି ମେନେଜର ସାହେବ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ—“ଏଇ ଚନ୍ଦ୍ର, ଠିକାଦାର ବାବୁ ନା ଏଲେ କାଜୁରେ ଲେନା-ଡାକିର ଡେ ବାସାୟ ଗେରେ ତ ଆଜ୍ଞା, ଡି ବେନ ପ୍ରସାଦ, ଏଇ ବାସ୍ତାଟା ନିବସ୍ତ ଆମର ବାସାୟ ପୋଷିବେ ଦିଏ ଆସ୍—”ଚନ୍ଦ୍ର ସେ ଠିକାଦାର ଚଢ଼ଳା ଆଡ଼କୁ ଦୁଇଗଡ଼ରେ ମଟିକା ଚଳାଇଲେ ।

ଧରମ୍ମ ଜଳକା ପରି ଚିଆଡ଼େଇ ଭାବେ—“ହାୟରେ ହୃଦୟଗୀ କୁଳା! ଏହୁପରି ଭବରେ କେବଳ ତାକୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପାଇବା ପାଇଁ ତମର ଜନ୍ମ । ରୋଗଶୋକ ମଧ୍ୟ ତମପାଇଁ ନାହିଁ । କେବଳ ତମେ ଜନ୍ମ ନେଇଛ ତମର ଜୀବନର ରସଧାରା ପଳେପଳେ ଭାଲିଦେବା ପାଇଁ — ତମର ମାଲିକର ପୁଷ୍ପ ନିମନ୍ତେ । ତମର ଶୁଷ୍କ ନୀରକ୍ତ ଦେହର ବିନ୍ଦୁ ବିନ୍ଦୁ ରସ ହାଲି ମାଲିକର ରୋପିତ ପୁଷ୍ପ ବୃକ୍ଷଟିକୁ ପକ୍ଷି-ପୁଷ୍ପ-ଫଳରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରିଦେବ—ଏଇ ତେ ତମର ପରମ ପକ୍ଷି । ତମର ଜୀବନର ଲସଧାରା ଦାମ୍ ଯେ ମାଲିକର ଦରବାରରେ ଅତି ଭୁକ୍ତ—ଅତି ନଗଣ୍ୟ ।” ହଠାତ୍ ମିଠୁଆ ଭାର ହାତଟି ଧରି ଟାଣିନେଇ କହେ—“ଧରମ୍ମ ଭାସ୍ତ୍ରା, ଘର ଚଲେ ।” ଧରମ୍ମର ଗିରା ଭାଙ୍ଗିଯାଏ ।

ମେନେଜରର ଓସେଲେ ଗାଡ଼ଖଣ୍ଡିକ ଧରମ୍ମର ହାଟିଂ ସାମନାରେ ହସ୍ତ ଦେଇ ବୁଟି ଯାଏ—ଆଉ ଛୁଡ଼ା ହୁଏ ଯାଇ ବାବୁ ବଙ୍ଗଳାର ପାଟକ ସାମନାରେ । ଉତ୍ତମା ମଟରର ହସ୍ତ ଶର ଶୁଣି ଚମକି ଉଠି ପୁଣିଥରେ ଦ୍ଵାର ଫାଙ୍କରେ ଚାହିଁ ସେହି ବଙ୍ଗଳା ଆଡ଼କୁ । ଆଜି ସକାଳୁ ସେ ଦେଖୁଛି, ଶକତେ ବାବୁ ଆସୁଛନ୍ତି ଆଉ ଯାଉଛନ୍ତି । କିଏ ବା ଖୋକାର ମା'କୁ ସାନ୍ତୁନା ଦେବାରେ ଲାଗି ପଡ଼ିଛନ୍ତି—କେହିବା ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଲାଲ ମଞ୍ଜୁମର ସୋପାକ ଖୋକାକୁ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଉଛି । ଛତାଗଣତାଣୀ ଆସୁ ଆଜି ବିଜୁଳି ପରି ଏପାଶ ସେପାଶ ହେଉଛି । ସକାଳୁ ଏପାକେ ତାକୁର କେତେଥର ଯେ ଆସିଲଣି ତା'ର ଠିକ୍ ନାହିଁ । ଶୀଘ୍ରସାଗା ନଥିବି ଶକତେରଙ୍ଗର ଓଷଧ ନେଇ ଖୋକା ସାଗତର ଅନବରତ

ବସି ରହିଛି । ରତନା ତା' ପଡ଼ୋଶୀ ଯମୁନା ମାଆକୁ ପିପୁରା ବୁଝିଥିଲା ଯେ ଠିକାଦାରବାବୁଙ୍କ ପିଲାଟିକୁ ଜର ହୋଇଛି । ସେ ସେହିପରି ମୂକହୋଇ ବସିରହି ଚାହିଁ ରହିଥାଏ ସେହି ବଙ୍ଗଳା ଆଡ଼କୁ । କେତେବେଳେକେ ହଠାତ୍ କ'ଣ ହେଲା କେଜାଣି ଭୂତ ଲାଗିଲା ପରି ଦଉଡ଼ିଗଲା ତା'ର ଭଙ୍ଗା ପେଡ଼ିଟା ପାଖକୁ, ଆଉ ତା ଭିତରୁ ତା'ର ପିଲାଟିର ଜାପାନା ଖେଳନା ଖଣି ବାହାର କରି ଦଣ୍ଡେ ଦେଖିଲା, ଆଉ ସେଇଟା ଛୁଇଁ ଉପରେ ଚାପି ଧରି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା—‘ମୋ ଧନ କୁଆଡ଼େ ଗଲାରେ ମୋ ଅନ୍ଧାର ଲାଗିଛି...’

ଧରମ୍ମ ମିଠୁଆ କାନ୍ଦରେ ଭରାଦେଇ ଟଳାଟଳି ଆସି ଦେଖେ—  
ଘର ତା'ର ଏଇ ଅବସ୍ଥା ! ସେ ରତନା ପାଖକୁ ଯାଇ ଡାକେ—  
“ରତନା !” ରତନା ଧରମ୍ମର ଡାକ ଶୁଣି ବାୟାଣୀ ପରି ଧାଇଁ ଯାଇ ତା'ର ଛୁଇଁ ଉପରେ ପଡ଼ି କାନ୍ଦି ପକାଇ କହେ—“ମୋ ଧନ ଯେ ଠକିଦେଇ ଚାଲିଗଲା । ବର୍ଷା ଆଉ ହଲୁକା ପବନ ଲାଗି ଯେଉଁ ଜର, କାସ ହେଲା ଆଉ ଯେ ଛୁଇଁଲା ନାହିଁ ! ତା' ପାଇଁ ଯେ ଔଷଧ ଟୋପାଏ ମିଳିଲା ନାହିଁ !”

ଧରମ୍ମ ପ୍ରକୃତସ୍ଥ ହୋଇ କହେ—“ରତନା, ଏଇ ପଡ଼ି-  
କୁଡ଼ିଆର ଫାଙ୍କରେ ଯେ ଆମର ପୋଷା ଚଢ଼େଇ ଉଡ଼ି ଚାଲିଗଲା । ତାକୁ ଡେଇଁ ରଖିଥାନ୍ତୁରେ ଏ ଭଙ୍ଗାଘରେ ବନ୍ଦକରି ।” ସେ ମିଠୁଆର ହାତ ଛୁଇଁଦେଇ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତଦେଇ ବସିପଡ଼ି ଗୋ ଗୋ କରି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ମିଠୁଆ ଏ ଶୋକ ବିହ୍ୱଳ ଦମ୍ଭର କରୁଣା ଚଳାପ ଶୁଣି ଅଧୀର ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଅଶ୍ରୁସଜ୍ଜଳ ନୟନରେ ଧରମ୍ମକୁ ଡାକି ଘର ଭିତରକୁ ନେଇ ଯାଇ କହିଲା, “ଧରମ୍ମଭାଇ



ସେନେ ସେ କା ହୋଗା—ହାମ୍ ଲେଟଗାକା କପାଲ ହେ ।” ଧରମୁ ତା’ କଥାରେ କାନ ନ ଦେଇ ବାବୁବଙ୍ଗଳା ଫାଟକ ପାଖର ମେନେଜରର କାରଟା ଆଡ଼କୁ ଉଦାସ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଭାବେ—ଆଜିର କାରଖାନାର କଥାଗୁଡ଼ାକ । ସେମାନେ କୁଲି ଆଉ ସେ କାରଖାନାର ମେନେଜର, ଦିହେଁ ଯାକ ସମାନ ଭାବରେ ଗୋଲମୀ କରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଦିହେଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କି ବିରାଟ ବ୍ୟବଧାନ !

ପରଦିନ ଧରମୁ ଯେତେବେଳେ କାମରୁ ଫେରିଲା—ସେତେବେଳକୁ ସଞ୍ଚା । ଆକାଶରେ ତାରା ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଦେଖା ଗଲଣି । ସେ ଛୁଟି ଗଞ୍ଜି ଶକ୍ତିକ ଦେହରୁ ଖୋଲି ବାଉଁଶ ଦଣ୍ଡାରେ ଲୁଗିଦେଇ ଗାମୁଛାଟା ଟାଣିନେଇ କାନ୍ଧରେ ପକାଇଲା ଆଉ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସଟାଏ ପକାଇ କହିଲା—“କାଲିଠାରୁ ମୋର କାମକୁ ଯିବା ବନ୍ଦ ହେଲା ରତନ । ଆଜି ଠିକାଦାରବାବୁ ଜବାବ ଶୁଣାଇ ଦେଲେ ।”

ରତନୀ ଏହା ଶୁଣି ମୁଣ୍ଡରେ ବଜ୍ର ପଡ଼ିଲାପରି ତାଟକା ହୋଇ ଧରମୁକୁ ଚାହିଁ ରହିଲା—ମୁହଁରୁ ପଦେ କଥା ତା’ର ବାହାରିଲା ନାହିଁ । କିଛିସମୟରେ ମୁହଁରୁ ଝାଲ ପୋଛି ପଚାରିଲା, “ତମର ଦୋଷ କ’ଣ ହେଲା ଯେ ତମକୁ କାମରୁ ତଡ଼ିଦେଲେ ?”

ଧରମୁ ଅତି ବିକୃତକଣ୍ଠରେ କହିଲା,—“ଦୋଷ ଆଜି କ’ଣ ? ସମସ୍ତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମିଳି ମିଶି ରହିବାଟା ହେଲା ମୋର ବଡ଼ ଅପରାଧ । ସେଠର ଯେଉଁ ଦୁଇନମ୍ବର ହାଟିଂ ପୋଡ଼ିଗଲା—ସେଇ ଜଳନ୍ତା ଘରୁ ହରିପାହୁର ହୁଆଟି ବାହାର କରି ଆଣିଥିଲୁ

ବୋଲି ଅଖପାଖ ସବୁ କୁଲିଯାଇ ସେଇଦିନୁ ମୋତେ ବଡ଼ଭାଇ  
 ସରି ମାନନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ମେନେଜରର ସନ୍ଦେହ ଯେ ମୁଁ ମେଲି-  
 କରି ତାଙ୍କ କାମ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ଯାଉଛି ।” ଧରମୁର କଥା ନ  
 ସରୁଣ ହରି, ମିଠୁଆ, ବେନା ପ୍ରସାଦ, ଶଙ୍କର ପ୍ରଭୃତି ଦଶ ବାର  
 ଜଣ କୁଲି ଆସି ଧରମୁ ଦୁଆରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ହରି ଆଗସଠ  
 ହୋଇ କହିଲା—“ଧରମୁଭାଇ, ଆଜି ଆମେ ତମ କଡ଼କୁ ଶେଷ  
 ଥର ପାଇଁ ଆସିଛୁ । କ’ଣ କହୁଛ କୁହ । ଆମେ ଆଉ ଅପେକ୍ଷା  
 କରିବୁ ନାହିଁ, କାଲିଠୁ ଧର୍ମପଠ ଆରମ୍ଭ କରିଦେବୁ । କେବଳ  
 ତମର ଆଦେଶ ମାନି ଆମେ କିଛି କରୁ ନ ଥିଲା । ଏଇ ତ  
 ଦେଖୁଛୁ ଶଙ୍କର, ଗୋପୀଆ, ରାମଦାନ ହେଉଁ ହେଉଁ ତମସରି  
 ଲୋକଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କାମରୁ ବାହାର କରାଗଲା, ଆମେ ଆଉ କେତେ-  
 ଦିନ ସହ୍ୟବୁ ? ଆଜି ତମଠି ଶେଷ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବାକୁ ଆସିଛୁ ।”

ଧରମୁ ସେମାନଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ବନା ଦେବାକୁ ଯାଇ କହିଲା—  
 “ଦେଖ ହରି, ମୋ’ କଥାଲରେ ଯାହାଥିଲା ହେଲା । ତମେସବୁ  
 ଖାଲି ମିଛଟାରେ ନିଜ ଉପରକୁ କାହିଁକି ଚପଦ ତାଜି ଆଣିବ  
 କହିଲ ? ଉପରେ ଉଗ୍ରବାନ ସବୁ ଦେଖୁଛନ୍ତି—ସେଇ ଏକା ବରୁର  
 କରୁଦେ । ଏ ସଂସାରରେ ପୁଣି ଟିକିଏ ସହ୍ୟବୋଧି କାମ କରି  
 ଯିବାଟା ହଉଛି ବୁଦ୍ଧିମାନର କାମ । ଗଣ୍ଡଗୋଲ କରି କିଛି ଲଭ  
 ନାହିଁ । ଯାହା କର ପଛକେ କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ଦେଖିବ—ଯେତେ  
 ଝଡ଼ଝଡ଼ା ସବୁ ଗରବଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ବୋହିଯିବ । ସେଥିରେ  
 ଏଣି କିଛି ଲଭ ନାହିଁ ଭାଇ । ତୁମେ ସବୁ ମୁଣ୍ଡ ଠିକ୍ କରି ଦେଖ ।  
 ଜାମରେ ଯାଇ ଲଗ । ମୋ ପାଇଁ ଭାବ ନାହିଁ—ଯା ତ ନିଜ  
 ଧନିଆ ଦୁନିଆର ଜଣାଶୁଣା ଘଟଣା ।

ହରି ପ୍ରଭୁ ତୁନିତାନି ହୋଇ ଚାଲିଗଲେ—କିନ୍ତୁ ଛତି ଭିତରେ ଢାଙ୍କର ଯେଉଁ ନିଆଁ ଟା କୁହୁଳି କୁହୁଳି ରହିଥିଲା ସେଇଟା ହୁହୁ ହୋଇ ଜଳି ଉଠିଲା । ଯାଉ ଯାଉଁ ଗ୍ରାସ୍ତାରେ ହରି ତାର ସଙ୍ଗୀଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲା—“କହିଲୁ ଭାଇ, ବେମାପ୍ରସାଦ, ଧରମା ଭାଇ ମଣିଷ ନା ଦେବତା ?”

ଧରମୁ ନାନା ଚେଷ୍ଟା କରି ମଧ୍ୟ କେଉଁଠି ହେଲେ ଗୋଟାଏ କାମର ଯୋଗାଡ଼ କରି ନ ପାରି ହତାଶ ହୋଇ ସଉକ୍ଷ୍ମ । ଆଜିକୁ ଚାରିଦିନ ହେଲା ଓଳିଏ କରି ଭ୍ରାତ ରକ୍ଷା ହୋଇଛି । ସେଠି ଦୋକାନୀଟା ଭାରି ଭଲ ମଣିଷ, ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଦୋଷ ଦେଇ ଦେବ ନାହିଁ । ନିସ ବିଗୁର ତାର ସାନ କଲିଜାରେ କେତେ ଦମ୍ଭ ରଖିବ । ଆଜି ସେ କହି ଦେଇଛନ୍ତି—ଆଉ ଚଳାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଧରମୁ ଯେ ଦିନେ ବୋଲି ତାର ପଇସା ବାକି ରଖିନାହିଁ, ଏଇଥିପାଇଁ ତାକୁ ଏଇ କେତେଦିନ ଯେତେବେଳେ ଚଳାଇନେଲା—ଏଣିକି ଆଉ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ବାକି ରହିଲେ ସାଙ୍ଗ ପଡ଼ୋଶୀ ହରି, ଶଙ୍କର, ମିଠୁଆ ପ୍ରଭୃତି ଢାଙ୍କର ବା ସାହେବ କେତେ । ପୂରା ଦୁଇଓଲି ନିଜର କୁଟୁମ୍ବକୁ ଚଳାଇଲାବେଳକୁ ଢାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ବୁଲାଇଯାଏ । ସେମାନେ ବା କେତେଦିନ ଆଉ ଏମିତି ନିଜ ମୁହଁରୁ ତା ସଙ୍ଗେ ଆପଣା କୁଟୁମ୍ବ ମୁହଁରୁ ଭାତଗୁଣ୍ଡା ଉଠାଇ ଆଣି ଧରମୁକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବେ ।

ଶେଷରେ ଧରମୁ ନିହାତି ନିରୁପାୟ ହୋଇ ନିତମସ୍ତକରେ ଯାଇ ଛୁଡ଼ାହେଲ କାରଖାନା ସୋପାଇଟର କର୍ମକର୍ତ୍ତା ନିକଟରେ ।

ସେ ତ କାମରେ ଥିଲାବେଳେ ମାସକୁ ଚାରିଅଣା ପଇସା ଦେଉଥିଲା ଥିଲା ସୋପାଇଟି ପାଇଁ । ଆଜି ସେ ନିଷ୍ପର୍ଣ୍ଣ—ଦେଖୁ ସେ ଆଜି ସୋପାଇଟିର ଦ୍ଵାରମୁଁ । ନାନା ପ୍ରକାର କାକୁଡ଼ ଜଣାଇ ଧରମୁଁ କର୍ମକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ତାର ବିପଦ ଜଣାଇ ଚାଲିଗଲା ଟଙ୍କା ପାଇଁ ଚାଲିଲା । ଶେଷରେ ଅତି କୁଣ୍ଠିତହୋଇ କହିଲା—“ଦେଖନ୍ତୁ ଆଜ୍ଞା, ଆଜିକୁ ଆଠବର୍ଷ ହେଲା ଏଇଠି ଯେଉଁଠି । ଉଗ୍ରବାନଙ୍କ ଦୟାରେ କେବେ କାହାର ନିକଟରେ ହାତ ପାତ ନାହିଁ । ନିଜର ହାତ ଖଟଇ ଜୀବିକା ଅର୍ଜିଛି । ଆଜି ନିହାତ ସୁନ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ି ଆସିଲେଇର କୃପାପ୍ରାପ୍ତି । ସେଥିକୁ ଅସଙ୍ଗେ ଦୟା ।

ସୋପାଇଟିର ବାବୁଟି ହେଁ ହେଁ ହୋଇ ହସିଦେଇ କହିଲେ —ସବୁ ବୁଝିଲା ଧରମୁଁ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ କି କରିବି—ନାଚୁର ! ସୋପାଇଟିର କତ ନିୟମ ଶୁଣିଲା ଅଛି । ତୁମି କାଜେ ଆକିଲେ ଟାକା ଦେୟା ହୋନ୍ତା । ତୁମେ ସେ ଆଉ କାଜେ ନାହିଁ । ଏରକମ ଟାକା ତ ଆଉ ଧାର ଦେୟା ହେୟା । ତୁମି ତ ସବୁ ବୁଝିଛ ଧରମୁଁ, ମୁଁ କି କରିବି ।

ଧରମୁଁ ସବୁ ବୁଝେ—କିନ୍ତୁ କ’ଣ କରିବି ! ଉପାୟ ନାହିଁ । ଘୋର ଓ ଅଭିମାନରେ ଧରମୁଁର ସ୍ଥିତିଟା ଫାଟିଯିବାକୁ ବସିଲା । ଶତ ଚେଷ୍ଟାକରି ମଧ୍ୟ ସେ ଆଉ ପଦଏ କଥା କହିପାରିଲା ନାହିଁ । ନିତମସ୍ତକରେ ସୋପାଇଟିର ଅଫିସ୍‌ଘରୁ ବାହାରି ଆସିଲା । ଧରମୁଁ ଆଜି ବନ୍ଧୁ-ସଂସାରରେ ପାଗଳ । ଗରୀବ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ତ ଦିନେ ମଣିଷ ଥିଲା । ଆଜି ସିନା କାମରୁ ବାହାରି ଯାଇ ଅକର୍ମୀ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି,—ହେଲେମଧ୍ୟ ସହକାର ତ ଗୋଟାଏ ସୀମା ଥିଲା । ସେ କେବେହେଲେ ସ୍ଵପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନ ଥିଲା ଯେ କେବେ ପୁଣି

ସେ ଅନାହାର ଅର୍ଜୀହାରରେ ଦିନ କଟାଇବ — ଧୁଣି ତାକୁ ଭସିବ  
 ପରି ସୋସାଇଟି ଘରେ କରୁଣ-ବିଳାସ କରି ସୁଦ୍ଧା ହତାଶ ହୋଇ  
 ଫେରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଦୁଇ ଦିନ, ଲୋକଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ  
 ଯେଉଁ ସମ୍ପତ୍ତିର ମୂଲ୍ୟୁଆ ଗଢ଼ା — ତାର ଧୁଣି ଗୋଟାଏ ନିୟମ  
 ଶିଖିଲା ! ଧରମୁ ଶୁଷ୍କମୁଖରେ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲାବେଳକୁ ରତନ  
 ତାର ବାଟଗୁଡ଼ିଏ ବସିଥାଏ । ସେ ଧରମୁ ମୁହଁରୁ ସବୁ ଶୁଣି  
 ଆର୍ତ୍ତନାଦ କରିଉଠେ । ଆଖି ଦୁଇଟିରୁ ତା'ର ଲୁହ ଝରି ଝରି  
 ହୋଇ ଖସିପଡ଼େ ।

“ତାହାହେଲେ ଆମେ କ’ଣ କରିବା ! ବାବୁମାନେ  
 ବୋଧ ହୁଏ ଆମକୁ ଏଇଠି ଏହିପରି ଭାବରେ ଶୁଣି ଶୁଣି ମରବାର  
 ଦେଖିବାକୁ ଗୁହାଣ୍ଡି । ସୋସାଇଟି ନୁହେଁ ତ, ଖାଲି ଜୁଆ-  
 ଗୋରଙ୍କ ଆତ୍ମା ! ସେଇଥି ପାଇଁ ତାଙ୍କ ହୋଇ ବଜାଇ କୁହା-  
 ହେଉଥାଏ — ‘ଆଉ ତୁମର ଶିକ୍ଷା ନାହିଁ — ସ୍ୱଗତଶାଳରେ  
 ପଡ଼ି ଅକର୍ମ ହୋଇ ବସି ରହୁଲେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ତୁମକୁ ସାହାଯ୍ୟ  
 କରିବୁ । ଏହା ସବୁ ତେଲିଆମୁଣ୍ଡିଆ ଧୋବଧାଉଳିଆଙ୍କ  
 ବେଇମାନୀ । ହଉ, କୁଲିମାନଙ୍କର ପରି ଗୋଟାଏ ସବୁ ଅଛି —  
 ସେଇଠାକୁ ଥରେ ଯାଆ ନା ?”

“କୁହୁଲି ରତନି, ଏତେଦିନ ହେଲା ଏଡ଼େ କଷ୍ଟରେ ପଡ଼ି  
 ମଧ୍ୟ ମୁଁ କାହିଁକି ସେଠାକୁ ଯାଉନି ! ସେଠାକୁ ଗଲକ୍ଷଣି ସେମାନେ  
 କହିଦିଅନ୍ତେ ଯମପାତ କରିବା — ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବା । କିନ୍ତୁ ତୁ  
 ତ ଜାଣୁ ରତନି, ଏସବୁ କାମ ମୁଁ ଏକାବେଳକେ ଯସମ  
 କରେ ନାହିଁ ।

“କିଛି ପାରିବ ନାହିଁ” ତ କରିବ କ’ଣ ? କେବଳ  
ଜ୍ଵାସ କରି ରହିପାରିବ ?”

ଧରମ୍ଭର କଣ ଭୁଲ ହୋଇଅଛି ! ସେ ତା’ର ଉଦ୍ଗତ  
ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ଵାସଟାକୁ କୌଣସିପ୍ରକାରେ ଦବାଇରଖି କହେ—  
“ରତନ, ସବୁ ଜାଣିସୁଜା କାହିଁକି ମୋତେ ଏମିତି କହୁ । ମୁଁ  
ନିଜେ ମଧ୍ୟ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ ରତନ, କାହିଁକି ସେ ଦାଠରେ ପାଦ  
ବଢ଼ାଇବାର ସମତା ମୋର ଆଦୌ ନାହିଁ ।”

ଏଇ କଥାସଦକରେ ରତନର ନାଶପ୍ରାଣର କେଉଁ ଏକ  
ଗୋପନ କୋମଳତାରେ ଅଦାତ ଲାଗେ । ପ୍ରଧାନତ ଭୁଜ-  
ବନ୍ଧନରେ ସେ ସ୍ଵାମୀକୁ ତା’ର ଗୁଡ଼ି ଭିତରେ ଭିଡ଼ିଧରି କଇଁ କଇଁ  
ହୋଇ କାନ୍ଦି ଉଠେ,—“ମୁଁ ସବୁ ଜାଣେ ଗୋ, ସବୁ ଜାଣେ !—  
ନିଶ୍ଚୟ ସ୍ଵାମୀ ଯେ ମୋର ମାଛକୁ ମର ବୋଲି କହନ୍ତି ନାହିଁ—  
ସେକଥା ମୋ ଠାରୁ ଆଉ ବେଶୀ ଜାଣେ କିଏ ? କିନ୍ତୁ ଏ ଜଗତରେ  
ଯେ ଏଇ ନିଶ୍ଚୟତାର ଆଦର ନାହିଁ ! ହଉ, —ମୁଁ କାଲି ନିଜେ  
ଯିବି ସେଇଠାକୁ !”—

—“ତୁ ଯିବୁ ରତନ ?” ଧରମ୍ଭ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟହୋଇ ପଚାରିଲା ।  
“ତୁ ଗଲେ ଯେ ମୋର ସବୁ ସରିଲା । ନା, ମୁଁ ଏଇଲଗଣେ ନିଜେ  
ଯାଉଛି”—କହୁ ଧରମ୍ଭ ସେଇ ସଞ୍ଜ ଅନ୍ଧାରରେ ଶ୍ରମିକସଂଘର  
କୁଡ଼ିଆ ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଗଲା ।

ଶେଷରେ ଶ୍ରମିକ ସଂଘର ଚେଷ୍ଟାରେ ଧରମ୍ଭ କିଛି କିଛି  
ସାହାଯ୍ୟ ପାଇ ପାରିଲା—କିନ୍ତୁ ତାହା ମଧ୍ୟ ତ ପ୍ରଭୁର ନୁହେଁ !

ସେଥିରେ ଦ'ଓଳି ଦ' ଜଣଙ୍କର ସେଟ ଭରବା ତେ ଏକା-  
ବେଳେକେ ଅସମ୍ଭବ ।

କୋଡ଼ିଏ ଦିନ ପର କଥା । ଖାଦାନ କଲ୍ୟାଣକୁ ଅଜିକୁ  
ଦି'ଦିନ ହେଲା ଚନ୍ଦ୍ର । କୁଲି ମଲୁରିଆ ସଭିଏଁ ଧର୍ମଘଟ କର କାମ  
ବନ୍ଦ କର ଦେଇଛନ୍ତି । ହରି ଏଇ ଧର୍ମଘଟର ପ୍ରଧାନ ନେତା—ତାକୁ  
ନେଇ ଏଇ କୋଡ଼ିଏଟି ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଗରୁଡ଼ ଦଳ ଛୁଡ଼ା  
ହୋଇଛି । ତାଙ୍କର ଏ ଅଭିଯାନ ମାଲିକର ବିରୁଦ୍ଧରେ ନୁହେଁ—  
କେବଳ ତାଙ୍କର ନିଜର ଅଭାବ ଓ ଅଭିଯୋଗ ଜଣାଇ ତା'ର  
ପ୍ରତିକାର ପାଇବା ପାଇଁ ସେମାନେ ଏ ଦଳଗଠନ କରି ଧର୍ମଘଟ  
ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ମେନେଜର ସାହେବ ଏ ଦଳର  
ଅଭିଯାନ ଦେଖି ବିଚଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଭାବି କିଛି ଟିକ୍ କରି  
ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସବୁ କୁଲିଯାକ ଯଦି ଏକପୋଟ ହୋଇ ଗୋଟାଏ  
କିଛି ଦାବି କରି ବାସିବେ—ତା'ହେଲେ ମାଲିକ ଯେ ଚାହା  
ମାନିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବ ! ଗୁଡ଼ାଏ ଟଙ୍କା ତାର ଫାଙ୍କେ ଫାଙ୍କେ  
ଉଡ଼ିଯିବ । ଏହି ସମ୍ଭାବନା ପତ୍ନୀକୁ ଏମିତି ସହଜରେ କରଛଡ଼ା  
କରିଦେବା ମେନେଜରଙ୍କ ନାଡ଼ି ନକ୍ଷତ୍ରରେ ନ ଥିଲା । ତେଣୁ  
ସେ ତାର କରି ବମ୍ବେରୁ ବଜ୍ରସାଇବ ମାଲିକକୁ ଅଣାଇଛନ୍ତି ।

ସଂଧ୍ୟା ହୋଇ ଯାଇଥାଏ । ଶ୍ରମିକସଂଘ କୁଡ଼ିଆଟିରେ ପ୍ରାୟ  
ଶହେ ଭିତରେ ଶ୍ରମିକ ରୁଣ୍ଡିହୋଇ ଅନ୍ତିସରମାନଙ୍କ ଘର ସାଙ୍ଗରେ  
ସତ୍ୟାଗ୍ରହ କରିବାର ଆଲୋଚନାରେ ଥାଆନ୍ତି, ବଡ଼ ସାହାବଙ୍କ  
ଚପରାସି ଆସି ହରିକୁ ଡାକ କହୁଲା, “ସାହାବ ମେନେଜର ଉପରେ  
ବଡ଼ ଗୁଣି ଯାଇଛି । ସେ ତମ ସହିତ ପ୍ରସ୍ତମଣ କରି ଶ୍ରମିକମାନଙ୍କ  
ସହିତ ଗୋଟାଏ ଆପୋଷ ମୀମଂସା କରିବାକୁ ଚାହାନ୍ତି, ତେଣୁ

ତୁମକୁ ଡାକୁଛନ୍ତି ।” ଏହାଶୁଣି କେତେକ ପାଟିକର ଖଞ୍ଜି—  
 “ରଖା-ଡ଼ା ତମର ସାଇବ—ଆମେ କିଛି ଶୁଣିଚୁନାହିଁ, ତମେ ଯା’  
 ବାହାର ।” କିନ୍ତୁ ହରି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସାନ୍ତୁନା ଏବଂ କହେ—“ଆଜ୍ଞା,  
 ସାବଧାନ ଯଦି ଡାକୁଛୁ, ମୁଁ ଶୁଣି ଆସେ । ତା’ର ମତ୍ତଳବ କ’ଣ !  
 ଯଦି ଭଲରେ ଭଲରେ ଆମ କାମ ହାସଲାହୋଇଯାଏ ତାହାହଲ  
 ମିଛଟାଏର ତଳୁଲୁହ କରବା କଥା ।” ଏଥିରେ ଅନେକ ସମ୍ମତ  
 ହୁଅନ୍ତି, କେତେକ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ନେତାର ଆଦେଶ ମାନି-  
 ବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରତିବାଦ ନ କରି କହନ୍ତି, “ହଉ ଯାଅ କିନ୍ତୁ ଆମେ  
 ତମର ଅପେକ୍ଷାରେ ଏଇଠି ବସି ରହିଲୁ । ତମେ ନ ଫେରିଲେ  
 ଆମେ ଏଠାରୁ ଉଠୁନୁ ।”

ହରି ଯେଉଁସି ସହିତ ଯାଇ ସାହେବଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚି  
 ସଲମ କରେ ଛୁଡ଼ା ଦେଲା । ମେନେଜର ତାକୁ ଦେଖି ଘୃଣାରେ  
 ମୁହଁ ବୁଲାଇ ନେଲେ । ସାହେବ ହରିକୁ ଦେଖି ଶୁଣିଉଠି କେତେ  
 କ’ଣ କହି ଚାଲିଗଲେ । ତା’ପରେ ଅନେକ ବୁଝାଇ ସୁଝାଇ  
 ଶେଷରେ ପକେଟରୁ ପିସ୍ତଲ ବାହାର କରି ରେମ ନିଶ୍ଚିତ ଜଣାଇ-  
 ଦେଇ କହିଲେ—“ଡେକେ । ହଡ଼, ଅବଶ ହାମ୍ ଟୁମ୍ ଟୋ  
 ସକ୍ରେକରଟା ହାୟ୍ । ହମ୍ ଟୁମ୍ ଟୋ ମାଇନା ବଡ଼ା ଡେଗା,  
 ଆଜ୍ଞା ନୌକରା ଡେଗା—ଟୁମ୍ ଡ୍ରାଇବ୍ ବର୍ଷ୍ଟ ଜର୍ବ୍ ଡା ।”

ହରି କିନ୍ତୁ ତରବାର ପାଦ ଚାଲେ । ସେ ବଡ଼ ସାଇବକୁ  
 ମୁହଁ ମୁହଁ ଜବାବ ଦେଲା—“ଆଉ ସହପାରିକୁ ନାହିଁ  
 ସାହାବ ! ଚହୁତ ସହୁଛୁ ! ଆମର ଲକ୍ଷ ନିଗାଡ଼ ଦେଇ ନିଜ  
 କଳଘରକୁ ଆମେ ଠିଆ କରାଇଛୁ, ତାକୁ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଆମମୁଁ



ଏକମାତ୍ର ଅଧିକାରୀ । ତମେ ଯେଉଁ କଳଘରଟାକୁ ବଞ୍ଚାଇବାକୁ ଯାଇ ଆମକୁ ନରକର ଅତଳ ଗହ୍ଵରକୁ ଯେଲି ଦେଇଛ—ଦିନେ ତମର ସେଇ କଳଘରର ମୂଳଦୁଆଟା ବି ଆମର ସମ୍ମିଳିତ ନିଃଶ୍ଵାସରେ ଖସି ପଡ଼ିବ !”

ବଡ଼ସାହେବ ହରିର ଏ ଧୂଷ୍ଠତା ଦେଖି ଲଲ ଆଖି ଦେଖାଇ ଗର୍ଜି ଉଠିଲେ,—“ତଟୋ ହଉ, ଅବିଚିତ୍ତ ମୟ ହାୟ । ତୁମ୍ଭ ବୁଦ୍ଧି ତମକୁ କଡ଼ ବଲେ—କ୍ୟା କଡ଼େଗା !”

ହରି ପୂର୍ବପରି ଅବିଚଳିତ ସ୍ଵରରେ ସଦସ୍ୟରେ ଉଠିବ ଦେଲା, “ମୋତେ ଆଉ ଭାବିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ ସାହାବ ! ମୋର ସକଳ୍ପଟାକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାକୁ ଏ ବ୍ୟର୍ଥ ପ୍ରାଣଟାକୁ ଫାସୀ କାଠରେ ଟାଙ୍ଗିଦେବାକୁ ମଧ୍ୟ ସମ୍ମତ ହେବି ନାହିଁ !”

ହରିର ଏହି ସଦସ୍ୟ ଜବାବ ସାହେବ ଧସିରେ ବଡ଼ ଅସନ୍ନ୍ୟାସ ହୋଇ ଉଠିଲା । ମୃଦୁଞ୍ଜିକରେ ତା’ର ଅଙ୍ଗୁଳି ସଙ୍କେତରେ ଅପର ଏକ କୋଠରୀରୁ ସ୍ଥାନୀୟ ଯୋଲିଶ ବାହାରି ହରିକୁ ଗିରଫ କରିନେଲେ । ଆଉ ଶୁଦ୍ଧ ଶୁଦ୍ଧ ଭିତରେ ଏକ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ମଠର ଯୋଗେ ହରି ଏକ ଅଜ୍ଞାନ ସ୍ଥାନକୁ ଚଲଣ ହୋଇଗଲା । ସାହେବ ତାଙ୍କର କଲ୍ପିତ ଚଳାନ୍ତରେ ଏଡ଼େ ସହଜରେ ସଫଳତା ପାଇବା ଦେଖି ଅଛନ୍ଦାସ କରି ହସିଉଠିଲେ । ଏଣେ ଏକ ଅଜ୍ଞାତ ଆଶଙ୍କା କଲ୍ପନା କରି ଶାନ୍ତିରସି ନିମନ୍ତେ ରିଜର୍ଭ ଯୋଲିସ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ହାଜାରିବାଗ ତା’ କରବାକୁ ମେନେଜରକୁ ହୁକୁମ ଦେଲେ ।

ଏଣେ ଶ୍ରମିକସଂଘ ଘରେ ହରିକୁ ଅପେକ୍ଷା କରି କର ଶ୍ରମିକ-ମାନଙ୍କର ଆଖିରୁ ପାଣି ମଲ୍ଲ । ରାତି କ୍ରମେ ଗଭୀରରୁ ଗଭୀରତର ହୋଇଅଛିଲା, ତେବେ ମଧ୍ୟ ହରି ଫେରିଆସିଲା ନାହିଁ । ଶ୍ରମିକ-ଦଳଙ୍କ ମନରେ ସନ୍ଦେହ ଗାତ ହେଲା । ରାମଦାନ, ଶଙ୍କରା, ବେନିପ୍ରସାଦ ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ସାହାସର ସହିତ ସାହାବ ବଙ୍ଗଳା ପାଖରୁ ବୁଲିଆସି ସନ୍ଧାନ ଦେଲେ ଯେ — ‘ସବୁ ଚୂନଗାନ୍, ଅନ୍ଧାର, ସବୁଏଁ ନିଦରେ ଶୋଇଛନ୍ତି । ଜନମାନବର ଦେଖା ନାହିଁ, କେବଳ ବଙ୍ଗଳା ବାରନ୍ଦାରେ ଦି’ଜଣ ଗୁରୁ ଶିପାୟା ବନ୍ଧୁକ କାନ୍ଧରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଉଛନ୍ତି ।’

ଏହି ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ସମ୍ବାଦରେ ଭୟସ୍ଥିତ ଜନତା. ମଧ୍ୟର ଗୁରୁତ୍ବ ଦେଖାଗଲା । ରାତି ରାତି ସବୁ ଶ୍ରମିକ ମହଲରେ ବେତାର-ବାଣୀ ଖେଳିଲା ଯେ ସମ୍ବାଦ ଖେଳିଗଲା ଯେ, ସାହାବ ହରିକୁ ଅପେକ୍ଷା ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିବା ଛଳନାରେ ତାଙ୍କନେଇ ମାରି ଦେଇଛନ୍ତି — ଲସ୍ରେ ଯା ମିଳୁନାହିଁ । ଯେ ଶୁଣିଲା ଖୋଲା ମାରିଲସରି ଦଣ୍ଡେ ଛୁଡ଼ା ହୋଇଗଲା ।

ପରଦିନ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅଗଣିତ ଶ୍ରମିକରଧାଡ଼ି ପିମ୍ପୁଡ଼ି ସୁଅପରି ସାହାବବଙ୍ଗଳା ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ସେ ଦିନ ସେ ଜନତାର ଅଗ୍ରଣୀ ନିଜେ ଧରମ୍ଭୁ । ସାହାବ ବାରନ୍ଦାରେ ଥାଇ ଏସବୁ ଦେଖି ପ୍ରମାଦ ଗଣିଲେ । ଗୁରୁଶିପାୟା ଦିହେଁ ମାଟକରେ କଣ୍ଠି ପକାଇ ବନ୍ଧୁକ କାନ୍ଧରେ ଧରି ଦଙ୍ଗଳା ଚାରିପାଖ ଟହଲ ମାରୁଥାନ୍ତି । ଜନତା ଫାଟକ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚି ଚିଲାଇ କଲ- “ହୁଜିବାଦ ଧ୍ବଂସ ପାଉ, —ଇନ୍‌କିଲାବ୍ —ଜିନ୍ଦାବାଦ୍ !” ସାହାବ

ସିନ୍ଧୁଳ ଉଠାଇ ଫାଟକ ପାଖକୁ ଚାଲିଆସି ଗର୍ଜନ କର କହିଲେ—“ଏସ୍ ସିପାହୁ ! ଇନ୍ ଛୟଟାନ୍ ଲେଗୋକୋ ଭଗାଡ଼ୋ ।”

ସାହେବର ଏହି ବ୍ୟବହାରରେ ଉପସ୍ଥିତ ଜନତା ଉଦ୍ୟତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଧରମ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରିବାକୁ ଯାଇ ହାତ ଉଠାଇ ଉଚ୍ଚସ୍ବରରେ କହି ଉଠିଲା—“ଥୟଧର ଭାଇମାନେ, ଥୟ ଧର ! ଏପରି ଗରମ ହେଲେ କାମ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଆମକୁ ଶାନ୍ତି-ସନ୍ତାମ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମର ସଶୁବଳ ସହିତ ଯାନ୍ତିକ ସନ୍ତାମ କରିବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ସେ ଆହୁରି ଉଚ୍ଛ୍ବସିତ ହୋଇ ଦ୍ବିଗୁଣ ତେଜରେ କହିଉଠିଲା—“ଦେଖୁଛ ଭାଇ, ଏଇ ଯେଉଁ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ଧମନ ମୋର ଏଇ ଶୁଖିଲା ଚମଡ଼ାରେ ବାରିହୋଇ ଦିଶୁଛି, ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଏଇଥରେ ଉଜ୍ଜ୍ବଳ ବାର ଖଣ୍ଡାୟତ ବଂଶର ରକ୍ତ-ପ୍ରବାହ ବୋହୁଛି । ଏଇ ଯେଉଁ ଦୁର୍ବଳ କୋହଳ ବାହୁ ଦି'ଟା ଦେଖୁଛ-ଏହାରି ବଳରେ ଦି'ଦି'ଟା ଅଧମହଣିଆ ଖଣ୍ଡା ଫର ଫର ହୋଇ ଘୁରିଚାଲୁଥିଲା । ଆଜି ଆଜି, ଆଜି ତାହା ଏହି ଶୋଷକ ଶାସକ-ଗଣିକର ନିବିଡ଼ ଶୋଷଣ ଫଳରେ ରକ୍ତହୀନ, ତେଜୋହୀନ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ତା'ନ ହେଲେ ଆଜି ସାହାବର ସାଧ୍ୟ ଥାଆନ୍ତା, ହରିଭାଇକୁ ନେଇ କେଉଁଠି ଲାଗୁଇ ରଖିବାକୁ ? ପ୍ରତିଜ୍ଞା କର ଭାଇ, ଏଇଠି ଏମିତି ବସିରହିବା ପଛକେ—ହରିଭାଇକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନ ନେଇ ଯିବାନାହିଁ ।” ଜନତା ମଧ୍ୟରୁ ସମସ୍ତରରେ ପ୍ରତ୍ୟୁନି ଉଠିଲା—“ନିଷ୍ଠୁର, ନିଷ୍ଠୁର !—ସାହାବ ଆମ ହରିଭାଇକୁ ଭଲପେ ଭଲପେ ପଢ଼ାଇ ଦିଅ ।” ଶାନ୍ତିପୂର୍ବ୍ବ ଜନତା ସମସ୍ତରରେ ଚାରିପାଖ ଚିଲିଇ ଚାଲିଉଠିଲା ।

ସାହାବ ଏ ବ୍ୟାପାର ଦେଖି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସ୍ଥାନୀୟ ଘୋଲିସ୍  
ଫଉଜକୁ ଫୋନ୍‌କରି ନିଜର ବିପଦ ସମ୍ଭାବନା ଜଣାଇ ଦେଲେ ।  
ତା'ର କିଛିପଣ ପରେ ଘୋଲିସ ଆସି ଧରମୁକୁ ଗିରଫ କରିବାକୁ  
ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ହଠାତ୍ ଜନତା ମଧ୍ୟରେ ଗୁଞ୍ଜାଳିତା ଦେଖାଗଲା ।  
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅସ୍ତ୍ରାଣୀ ଶ୍ରମିକ ଧରମୁକୁ ମଝିରେ ରଖି ତା' ଗୁରୁପାଶ  
ବେଢିଗଲେ, ଆଉ ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲେ—“ଫେରିଯାଅ—  
ଫେରିଯାଅ ଦସ୍ୟୁ, ଧରମୁକୁ ଆମେ କେବେହେଲେ ଛାଡ଼ିବୁ  
ନାହିଁ ।”

ତିକ ଏତିକିବେଳେ ଧୁଳି ଉଡ଼ାଇ ଶବ୍ଦ ଜଣ ସଙ୍ଗାନ୍ଧାରୀ  
ଗୁଣ୍ଠା ସିପାହୀ ଧରି ହଜାରିବାଗରୁ ଦିୱାନ୍‌ ଲରି ଆସି  
ସହସ୍ତ୍ରଗଲା । ଆଖି ପିଛୁଳା ମାଡ଼ିବଳ ଅବସ୍ଥା ଭଲ ରୂପ ପାରଣ  
କଲା । ଜନତାକୁ ହଟିଯିବାପାଇଁ ଆଦେଶ ଦିଆଗଲା—କିନ୍ତୁ  
ଜନତା ସେ ଆଦେଶ ଗ୍ରାହ୍ୟ କଲାନାହିଁ, ଛୁଡ଼ାଦେଇ ବହୁଳ  
ଅଚଳ ଅଟଳହୋଇ । ପୁଣି ଥରେ ସାବଧାନ ସମ୍ବେଦ ଦିଆଗଲା,  
ମାତ୍ର ଉତ୍ତ୍ରିପ୍ତ ଜନତା ସେ ଭୟ ପ୍ରଦର୍ଶନକୁ ଭୁଲେପ ନ କରି  
ପୂର୍ବାରୁ ଦ୍ଵିଗୁଣ ଦମ୍ଭରେ ଅବଚଳିତଭାବରେ ଛୁଡ଼ାଦେଇ  
ରହୁଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୁଲିଲ ଲାଠି । ଲାଠି ଓ ବନ୍ଧୁକ କୁହା  
ମାଡ଼ରେ ନିରାଶ ଅସ୍ଥିଷିତ-ମୁକଜନତା ଅସ୍ତ୍ରବ୍ୟସ୍ତ ଓ ବସିପ୍ର  
ହୋଇଗଲା । ଯେତେବେଳେ ଘୋଲିସ ଫଉଜ ତାଙ୍କର ସଶୁବଳର  
ବାରଦ୍ଵ ଦେଖାଇ ସାରି ଦମ୍ଭ ନେଲେ ସେତେବେଳକୁ ଧରମୁ  
ପ୍ରମୁଖ ସାତଜଣ ଶ୍ରମିକ ବନ୍ଦୀ । ଆଉ ରାମଦାନ, ପ୍ରତାପସିଂହ, ଶଙ୍କର  
ମଧୁଆ ଗୁରୋଟି ଅଭିଶପ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ରକ୍ତାକ୍ତ କାନ୍ଦକରରେ ମାଟି  
କାନ୍ଦୁ ପଡ଼ିଛନ୍ତି ।

ପାହେର ବାରଦାରେ ଥାଇ ହାଃ ହାଃ କରୁ ହସିଉଠି କହିଲେ—“କ୍ୟା ହୁଅ ତରମ୍ଭୁ, ତେଣା । ହାଃ-ହାଃ-ହାଃ ”

ସେହି ଦିନ ଗୁରୁଟାବେଳର କଥା । ଟ୍ରେନ୍ ଟାଇମ୍ ଫୁଲ୍ ପାଇ ଥାଏ । ଷ୍ଟେସନର ଅଦୁରରେ ଲୋକାରଣ୍ୟ । ପ୍ଲାଟଫର୍ମର ଗୁରୁପାଶ ସଙ୍ଗୀନ୍ଧାସ୍ତ୍ର ଗୁଣା ସିମାନ୍ତାଗଣ ପହଞ୍ଚି ଦେଉଥାଆନ୍ତି । ଗୋଟାଏ ଭୃଙ୍ଗାୟୁ ଶ୍ରେଣୀ ଭବାରେ ଧରମ୍ଭୁ ଓ ତା’ର ସଙ୍ଗୀ ହଜଣ ଭର୍ତ୍ତି ଚାହାନ୍ତି—ହାତରେ ଢାଙ୍କର ହାତକଡ଼ି ଗୋଡ଼ରେ ବେଢ଼ । ଭବା ଭିତର ମଧ୍ୟ ପୋଲିସ୍ ପଡ଼ିଲ । ରତନା ଧୀରେ ଧୀରେ ପାଇଁ ପ୍ଲାଟଫର୍ମ ପାଶ ନିମ୍ନଗତ ଢଳ ଠିଆହେଲେ ମାରବର,— ତା’ର ପ୍ରାଣର ଯେ ଆଜି ପ୍ରବଳ ସ୍ବତ୍ତ୍ୱ ତୋଫାନ ବୋହୁଗୁଲୁଛି । ସ୍ବାମୀ ତା’ର ବହୋସ୍ତ୍ରା ବନ୍ଦୀ ବେଶରେ । ସେ ଗୌରବମୟ ପାତ୍ରୀର ଲଲଟର ଜୟତିକା ପିନ୍ଧାଇଦେବା ପାଇଁ କେନ୍ଦ୍ର ଅସିଲେ ନାହିଁ କି ଫୁଲହାର ଧରି ତା ନିକଟରେ ଛୁଡ଼ାହେବାପାଇଁ କେନ୍ଦ୍ର ରହିଲେ ନାହିଁ । କେବଳ ରତନା ଅସିଛି ଏକ ଦୁଃଖର ଅଶ୍ରୁପାତର ସଙ୍ଗରେ ନେଇ । ସ୍ବାମୀ ତା’ର ତା ଅଡ଼କୁ ଗୁହଁଲ ମାନ୍ଦକେ ସେ ପାତ୍ରୀର ତା’ର ଉଦ୍ଦାମ ଚକ୍ର ଘୋରଉଠିଲା । ଧରମ୍ଭୁ ତାକୁ ଇଙ୍ଗିତରେ କାନ୍ଦିବାକୁ ବାରଣ କଲା ତା’ ଅଡ଼କୁ ଗୁହଁରହିଲା ।

ଆଜି ଧରମ୍ଭୁ ତାର ଜୀବନର ସୁଖାମଣି ଏଇ ଶ୍ୟାମଳ ଭୂର୍ତ୍ତିର ଶେଷ କରିଦେଇ ପାଉଛି—କେତେଦିନ ପାଇଁ ସେ ଜାଣି ନାହିଁ । ରତନାକୁ ତା’ର ଅନେକ କଥା କହିବାର ଥିଲା— ରତନା ମଧ୍ୟ କହିବାର ଅନେକ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ କେନ୍ଦ୍ର କାହାରିକୁ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ ଆଜି । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଆଜି ଯେ ଏକ

ଅନନ୍ତ ବ୍ୟବଧାନ । ଧରମ୍ମ ଏତେଦିନକେ ଆଜି ରତନକୁ ଟିକିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଦେଖିବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଛି । ଏଥିମଧ୍ୟରେ ରତନର ରୂପର କି ଘୋର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଛି । ଆଜି ସେ ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ଆଗର ବହୁପିଣୀ ସୁଦୃଶ ରତନ ନୁହେଁ । ‘ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ପ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ’ରେ ତାର ଶିଥିଳତା ଦେଖାଦେଇଛି । ଗାଲ ଓ ଆଖି ଦିଓଟି ଭିତରକୁ ପଶିଯାଇଛି । ପଞ୍ଜର ଓ ବେକର ହାଡ଼ ଉପରକୁ ବାରିହୋଇ ଦେଖାଯାଉଛି । ରତନର ସେ ଶୀର୍ଣ୍ଣମୂର୍ତ୍ତି ଆଜିକୁ ଧରମ୍ମ ଆଉ ଚାହିଁପାରିଲା ନାହିଁ । ନିଜପ୍ରତି ତା’ର ଏକ ବିରାଟ ଅସମ୍ମାନ ଆସିଗଲା—‘ମସ ଯେ ଏକ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ପିଣ୍ଡାତ । ତା’ର ନିଃଶ୍ୱାସରେ ଅମ୍ଳାନ କୁସୁମ ରତନା ମଧ୍ୟ ଅକାଳିନ୍ଦର ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । କି ଅଧିକାର ତା’ର ଥିଲା ରତନର ପ୍ରାଣିତାକୁ ନେଇ ଏପରିଭାବରେ ଖେଳିବାକୁ ? କେତେ ଦିନ ହେଲା ସେଟପୁର ମୁଁ ଏ ଭୂତ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଯୋଗାଇ ପାରିନାହିଁ । ସେହୁ ପୈର୍ବ୍ୟ-ଶୀଳା ଚନ୍ଦ୍ରଶ୍ରବଣା ରତନର ଅଧର ଫାଙ୍କରେ ଦିନେ ବୋଲି ତ ସେ ଏକ ହସର ରେଖା ଫୁଟାଇ ପାରି ନାହିଁ ! କି ଅତ୍ୟାଚାର ! ଆଜି ରତନ, ଦୟାମୟୀ ରତନା ତା’ର ସ୍ୱପ୍ନରକୁ ଆସି କେବଳ ମାଲକାଣ୍ଡ ପରି ବିଷପାତ୍ର ଧରି ରୁମ୍ଭନ ଦେଇଛି । ଏଥିପାଇଁ ଦାୟୀ କିଏ ? ଧରମ୍ମ, ସେ ନିଜେ !’ ଆଜି ମସ ଭାବପାରିଲା ନାହିଁ, କେବଳ ନୀରବରେ ରତନ ଆଜିକୁ ଚାହିଁ ପାରି ନିବେଦନ ତା’ର ଜଣାଇଗଲା, ଆଖିର କରୁଣ ଚୁହାଣୀରେ । ରତନା ମନେ ମନେ ସେ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଭାଷା ବୁଝିପାରିଲା, ପ୍ରାଣିତା ତା’ର ହାତୁକାର କରି କାନ୍ଦିଉଠିଲା । ଧରମ୍ମ ଟିକିଏ ହସିଦେଇ ଦୁଃଖଟା ଗୋପନ କରିବାକୁ ଯାଇ ଘର ପଡ଼ିଗଲା ତା’ର ରତନା ଗର୍ଭରେ ।

ହଠାତ୍ ଗାତ୍ର ସାତେକର ସିଟି ବାଜିଉଠିଲା । ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଇଞ୍ଜିନଟା ଏକ ବିରାଟ ଚକ୍ରର କର ଧକ୍ ଧକ୍ ହୋଇ ଆଗକୁ ଧାଇଁ ଚାଲିଲା—ବିଦ୍ରୋହୀ ବନ୍ଦୀଗଣଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟଜନମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନ୍ତର କରି । ରତନା ‘ହାୟ ହାୟ’ କରି ସେହି ନିମ୍ନଗତ ମୂଳେ ହତଶ୍ଚିତ ହୋଇ ଶେଯିପଡ଼ିଲା । ଜନତା ଆଖିତଳେ ଅଶ୍ରୁଧର ନିଜ ନିଜ ଘରକୁ ଫେରିଗଲା ।

ଧରମ୍ଭୁରେଇ ଡବା ଭିତରେ ବସି ଝରକା ଦେଇ ବାହାରକୁ ଚାହିଁ ସେହି ଗୁହାରିମୁଖୀ ନିରାହୁ ଅସିଧିତ ମୂଳଜନତା ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁରହୁଥିଲା । ଇଞ୍ଜିନଟା ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଆସି କାଳ ନଦୀର ପୋଲ ଉପରେ ପଡ଼ି ଦ୍ଵିଗୁଣ ଶବ୍ଦ କରିଉଠିଲା । ହଠାତ୍ ଧରମ୍ଭୁର ଦୃଷ୍ଟି ଯାଇ ପଡ଼ିଲା ସେଇ ପଲ୍ଲୀର ଗଛଟା ଉପରେ—ଯାହାର ମୂଳରେ ସେ ତାର ରକ୍ତ ମାଂସର ପ୍ରତିନିଧିକୁ କେଇ ‘ହାତ ମାଟି ତଳେ ସାଇତ ରଖିଛି ! ସେଇ ଗଛର ନାଲି ନାଲି କେଇଟା ସୁନ୍ଦର ଫୁଲଆଁସକୁ ଚାହିଁ ଆଖିରୁ ତା’ର ଝରଝର ହୋଇ ଲୁହ ଖସିପଡ଼ିଲା । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ତା’ର ପରିଚିତ ସ୍ଥାନ ସବୁ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ତା’ର ଆଖି ଆଗରୁ ଲୁଚିଗଲା । ଏଣିକି ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ହୋଇ ତାହା ଅଗାଧ ଜୀବନର ଘଟଣାବଳୀ ତା’ ସମ୍ମୁଖରେ ନାଚିଉଠିଲା ! ଗୋବିନ୍ଦର ସେଇ ଯଶ୍ନୀ ଗାଁ—ତରାବୋଇ । ଶ୍ଵେତ କୁଡ଼ିଆ ଖଣିକରେ ଶୈଶବ ତା’ର କଟାଇଥିଲା—ବାସମା’ଙ୍କୁ ହରାଇ ଏକୁଟିଆ ହୋଇ । ପିଲାଦିନେ ତରାବୋଇରେ ସେଇ ଫଗୁ ଖେଳ ଅଉ ଦିଅଁ ମେଳନ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ତା’ର ସ୍ମୃତି ମନେ ଅଛି । ଯେମିତି ଟିକିଏ ବଡ଼ ହେଲା, ସତ୍ୟବାଦୀ ମଉସା ଘରକୁ ତା’ର ଚାଲି ଆସିଲା । ସେଇଠି ସତ୍ୟବାଦୀର ବକ୍ତୃତାବନ

ଶ୍ରୀଗ୍ରମରେ ଉନ୍ମୁ ଡିକିଏ ଶିକାଦାଶୀ ଲଭ କରିଥିଲା । ମଉସା ତାର  
ପାଖଟାଁ ଗବକୁଣ୍ଡର ଏକ ଦରିଦ୍ର ଶ୍ରୋତା ବଂଶର କିଶୋରୀ  
କନ୍ୟା ସହିତ ତାକୁ ହାତକୁ ଦିହାତ କରି ଦେଇଥିଲେ । ତାପରେ  
ଭକ୍ତମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହ ସେ ଆସିଲା ସିଂହଭୂମି ସମ୍ମିଳନୀ  
ପ୍ରେସକୁ ଦସ୍ରା ହୋଇ । କିନ୍ତୁ ନିୟତି ଯେ ତାକୁ ‘କୁଲି’ କରି  
ପୁଅବାକୁ ପଠାଇଥିଲା ! ଗୋପବନ୍ଧୁ ଗଲେ । ସମ୍ମିଳନୀ ପ୍ରେସ  
ଗଲା । ଶେଷରେ ସେ ବୁଲିବୁଲି ଗୁଆ ଲୁହା ଖଣିରେ କାମପାଇ  
ହେଲା କୁଲି !

କୁଲିଗିରି କରିବାକୁ ତା’ର ମୂଳରୁ ଆସନ୍ତି ନ ଥିଲା ବା  
କୁଲିଗିରିକୁ ସେ ଆଦୌ ଅସମ୍ମାନ କରୁ ନ ଥିଲା । କେବଳ  
ଅଗରୁର ଅତ୍ୟାଗରୁର ଉପରେ ଯେଉଁ ପ୍ରତ୍ୟାକ୍ଷ ମୂଳରୁଆ ଠିଆ,  
ସେଇଟାକୁ ସେ କେବେହେଲେ ଭଲ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିପାରି ନାହିଁ ।  
ତେଣୁ ସେ ତା’ର କର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷକୁ କେବେହେଲେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି-  
ପାରି ନାହିଁ । ମେନେଜର ଯେତେବେଳେ କୋଟି ମେଣ୍ଟଲନ୍  
ପିନ୍ଧି ମେଟରେ ବସି ଚାଲି ଉଡ଼ାଇ ପହଞ୍ଚି ଯାଆନ୍ତି, ଗଣ୍ଡାଗଣ୍ଡା  
ସିଗାରେଟ୍, ନିଆଁ ଲଗାଇ ପାଉଁଶ କରି ଦିଅନ୍ତି,—ଧରମ୍  
ଯେତେବେଳେ ଭାବେ, କେଉଁ ଅଧିକାର ନେଇ ଏ ମେନେଜର  
ତାଙ୍କ ଉପରେ ଆଧିପତ୍ୟ ଓ ଅତ୍ୟାଗରୁ କରିଦେନ୍ତି । ଖାଦାନ  
ଆଉ କଲଦର ପି ଗୁଲୁଛି କେବଳ ତାଙ୍କର ପରିମେ ଉପ ର  
ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି । ତା’ହେଲେ ଏଇ ମେନେଜର ବା ତାଙ୍କର  
ମାଲିକ, ଆଉ ଏହି ଶ୍ରମିକ କୁଲି—ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ  
ହସାବରେ ଅଧିକାର ସମାନ ହୁଏ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ନିଜ  
ଚିନ୍ତାସି ତାକୁ ଆଜି ଏ ବେଶରେ ସଜାଇ ଦେଇଛି ।



ସେ ଅଜି : ‘ବା ବନ୍ଦୀ । ତାର ଯୌବନର ସ୍ବୟଂଟା’ ଚଳିବାର ବ୍ୟର୍ଥପ୍ରେମ ଓ ତରେ ଲିଭିଯାଇ ନାହିଁ । ତା ଭିତରେ ଅନେକ କଳ୍ପନା ଭରି ରହିଥିଲା । ଏଣେ ରତନା, —ତା ପାଇଁ ସେ ନିଜକୁ ରକ୍ତ କରି ଦାଣ୍ଡରେ ଆସି କାଙ୍ଗାଳିନୀ ବେଶରେ ଛୁଡ଼ା-ହେଲା —ତାକୁ ବି ସେ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ଭଲ ପାଇଛି ! —ଶ୍ରଦ୍ଧା କରିଛି । ଅଜି ବିଦାୟ ଦିନରେ ସେ ସେହି ଅଛେଦ୍ୟ ପ୍ରେମର ସ୍ମୃତିଟାକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପାଖୋରି ପାରୁ ନାହିଁ । ଦୀର୍ଘ-ନିଃଶ୍ବାସଟାଏ ପକାଇ ସେ ତାର ବନ୍ଦୀ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ଟିକିଏ ହସିଦିଏ, ମାତ୍ର ହସଟା ତା’ର ବିକୃତ ହୋଇ ପଦାକୁ ବାହାର ପକେଇ ।

ରତନାର ଯେତେବେଳେ ଚେତନା ଆସେ — ଓସ ଗଡ଼େ — ସେ ତାର ଭଙ୍ଗା କୁଡ଼ିଆଟିରେ ଶୋଇଛି, ତା’ ମୁଣ୍ଡ ପାଖକୁ ହରିବୋଉ ବସି ପଙ୍ଗା କରୁଛି । ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଦିନଟା-ଯାଏ ସବୁକଥା ତା’ର ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ । ସେତେବେଳେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସେହି ଠିକାଦାର ବଙ୍ଗଳା ଆଡୁ ସଙ୍ଗୀତର ଗାନ ଭାସିଆସେ — ତା’ର ଭଙ୍ଗାକୁଡ଼ିଆ ଆଡ଼କୁ । ସେ ମନେ ମନେ କହିଉଠେ — ‘ଓଃ କି ପାଷାଣ, କି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ! ଅଜି ଦିନକପାଇଁ ହେଲେ ମନେ ଏ ଆନନ୍ଦର ଗୀତସ୍ବର ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଗୋଟିଏ କରୁଣ ସ୍ବରଟି ବଜାଇ ଦେ ଭଲ !’ ହଠାତ୍ ସେହି ବଙ୍ଗଳା ଭିତରୁ ଗୋଟିଏ ଦୋରଟିଭାଷାର ମଧୁରସ୍ବର ଭାସିଆସେ — ‘ମା’ ‘ମା’ । —ରତନା ଛୁଡ଼ାକୁ ଖୁବ୍ ଜୋରରେ ଚିପିଧରି କାନ୍ଦିଉଠେ — ‘ମୋ ନିଧିରେ — ମୋ ସଙ୍ଗାଳରେ !’ ହରିବୋଉ

ତାକୁ ସାହୁନା ଚନ୍ଦ୍ରବାକୁ ବ୍ୟର୍ଥ ଚେଷ୍ଟା କରି ଝିଜ କାନ୍ଦି  
ଉକାଏ ।

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ରତନା ନିଜକୁ ସମ୍ଭାଳି ନେଇ ଥିରଡ଼ୋଇ  
ହରିବୋତକୁ ଦଣ୍ଡେ ଚାଲିଗଲା କଣ ଭାବିଲା—ପୁଣି ଅଖିବୁଜି  
ଛୁଣି ପଟିଆ ଖଣ୍ଡିକରେ ଗଡ଼ିପଡ଼ିଲା । ହରିବୋତ ତାକୁ ବୁଥା  
ସାନ୍ତନା ଦେବାକୁ ଯାଇ ଟମେ ନିଜେ ଅଧୀର ହୋଇପଡ଼ିଲା—  
ତା'ର ସାରିଲା ପୁଅ ସେ ଅଜକୁ ଦି ଦିନ ହେଲା ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇ-  
ଯାଇଛି । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ସେ ଅଖିପୋଛି ଉଠି ଛୁଡ଼ାହେଲା ।  
ଆଉ ରତନାର କଂସାଖଣ୍ଡିକ ନେଇ ତା ଘରୁ ଭ୍ରାତ ଦିଶି ଆଣିବାକୁ  
ଚାଲିଗଲା । ହରିବୋତ ଯେମିତି କଂସାଟି ନେଇ ତା କୃତ୍ୟ  
ଆଡ଼କୁ ଚାଲିଯାଇଛି—ରତନା ଧୀରେ ଧୀରେ ଘରୁ ସାଦ କାଢି  
ସେଇ ମେଘ ଅନ୍ଧାର ଭିତରେ ଲୁଚିଯାଇ ଧାଇଁ ଗଲା—କାଳନଦୀର  
କୂଳଆଡ଼କୁ !

ସେତେବେଳେ ଚନ୍ଦ୍ରଦିଗ ଗାଡ଼ି ଅନ୍ଧକାରାଚ୍ଛନ୍ନ । ଗାଧାର-  
ସ୍ନାନ । କିଛିକ୍ଷଣ ପୂର୍ବରୁ ହତଭାଗ୍ୟଗଣଙ୍କର ଶୋକଦୁଃଖରେ  
ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାଇବାକୁ ଯାଇ ପ୍ରକୃତଦେବୀ ସ୍ୱତଃସର୍ଗ । ରୂପରେ  
ବୋହୁ ଯାଇଥାଆନ୍ତି । କାଳ ନଦୀର ଗୋଲିଆସାଣି ଫୁଲି ଫୁଲି ଉଠି  
ଧାଇ ଯାଉଥାଏ । ରତନା ନୀରବରେ ଯାଇ ଛୁଡ଼ାହେଲା ତା'ର  
କୂଳରେ । ସମ୍ମୁଖରେ ଘେଲିଯୋଇ ତଳେ ବାସ ସହୃଦ୍ୱ୍ୟମାନଙ୍କର  
ଚିତ୍ତାନ୍ତ ହୁତୁ ହୁତୁ ହୋଇ ଜଳି ଉଠୁଥିଲା—ଯେଉଁଠି ତା'ର  
ଦେହବର୍ଷର ଅଦରର ଧନ ପ୍ରଥମ ସହୃଦ୍ୱ ଧରଣୀ କୋଳରେ  
ଚିରଦିନ ଧାଇଁ ଶାନ୍ତରେ ଶୋଇଛି ! ସାଦିତଳ ତା'ର ସମସ୍ତ

ସୁଧୁବାଟା ଯେପରି ଟିକିଏ ଟିକିଏ ହୋଇ ତଳକୁ ଦବିଗଲା ।  
ସେ ଆଉ ଠିଆ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ—ସେଇଠି ଶଯ୍ୟିପଡ଼ିଲା ।

ସରଦିନ ସକାଳୁ ହରିବୋଉଠାରୁ ଖବର ପାଇ କେତେଜଣ  
ରତନକୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ଆସି କାଳନଦୀକୂଳରେ ଦେଖନ୍ତି—  
ସ୍ବାମ୍ଭୁର ବରଗଛ ଡାଳରେ ପିନ୍ଧିଲା ଶାଢ଼ୀଟି ବେକରେ ବାନ୍ଧି  
ଓଢ଼ଳିଛୁ—‘ରତନା’ !